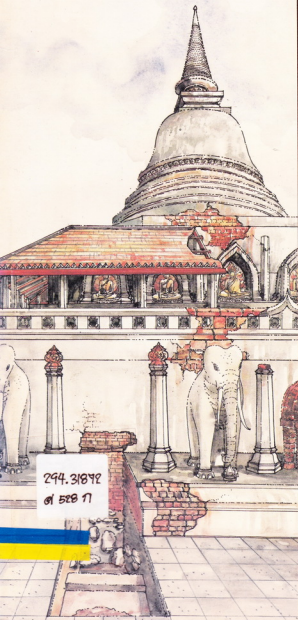

กรมศิลปากร

294.318๗๔
๗ 5๔๘ ๗

วัดช้างล้อม

เอกสารกองโบราณคดี
หมายเลข ๑/๒๕๓๐

หอสมุดแห่งชาติภาณุจนาภิเษก สงขลา

กองโบราณคดี

เอกสารหมายเลข ๑/๒๕๓๐

เรื่อง

“การศึกษาวิจัยเรื่อง วัดช้างล้อม”

ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย

กลุ่มนักโบราณคดี

เลขที่

032110

เลขที่

เลขที่ ๗๖3

เลขที่ ๘๔.๗/๘๗๒
๗๕๘๘๓

เลขที่ ๔๖๓

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111003161866

๗๖3

คำนำ

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย เป็นโครงการหนึ่งของกรมศิลปากรที่อยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๔-๒๕๒๙) แต่มาเริ่มดำเนินการตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เป็นต้นมา ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยคณะอาจารย์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ และผู้แทนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการชุดนี้ได้กำหนดหัวข้อศึกษา ๑๗ เรื่อง ซึ่งมีงานศึกษารูปแบบศิลปะของศรีสัชนาลัยรวมอยู่ด้วย การศึกษาด้านนี้ให้งานเผยแพร่ของโครงการในขณะนั้นรับผิดชอบดำเนินการ และจัดพิมพ์ไปแล้ว

ในเอกสารนั้นได้เสนอผลการศึกษารูปแบบศิลปกรรมด้านต่าง ๆ อย่างกว้าง ๆ แต่ผลจากการศึกษาครั้งนั้น ให้อิสระแก่ทางด้านสถาปัตยกรรม เป็นงานที่สามารถนำมาศึกษาโดยเฉพาะเจาะจงได้ดีกว่าอย่างอื่น เพราะยังมีซากปรักหักพังเหลืออยู่มาก จึงได้วางเป้าหมายขึ้นต่อไปว่าจะเลือกศึกษาโบราณสถานเฉพาะแห่งที่สำคัญ และอยู่ภายในบริเวณกำแพงเมืองก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถานกลุ่มนี้ ต่อไป ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ จึงได้พิจารณาคัดเลือกโบราณสถานขึ้น ๑ แห่งเพื่อศึกษาให้ละเอียดตามเป้าหมายและตกลงใจเลือกวัดช้างล้อมซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมืองศรีสัชนาลัย และมีรูปร่างลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เด่นมาก จนได้รวบรวมการจัดลำดับความสำคัญ เป็นลำดับที่หนึ่งในกลุ่มโบราณสถานนี้ ประกอบกับลักษณะของตัวโบราณสถานเองก็ยังมีปัญหาขัดแย้งทางวิชาการอยู่ โดยเฉพาะเรื่องอายุสมัยการก่อสร้าง จึงตัดสินใจเลือกศึกษาโบราณสถานแห่งนี้นี้ก่อน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่าจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และโบราณคดี เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานประการหนึ่ง และเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนที่สนใจจะได้นำข้อมูลเหล่านี้ ไปช่วยกันพิจารณาศึกษาวิเคราะห์วิจัย เพื่อให้ได้ผลสรุปที่แท้จริงต่อไป

การศึกษาเรื่องวัดช้างล้อมนี้ใช้เวลาศึกษาทางด้านเอกสารและการปฏิบัติงานภาคสนามตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘ รวมเวลา ๒ ปี และจัดส่งให้คณะที่ปรึกษาโครงการตรวจแก้ไขในปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ในการดำเนินงานศึกษาข้อมูลนี้ มี นางสาวอังฉรา แข็งสาริกิจ เป็นผู้ปฏิบัติงานภาคสนามและรวบรวมข้อมูล นางนลินี บุนปาน หัวหน้างานแผนงานและประเมินผล เป็นผู้วางแนวทางการศึกษาดำเนินงาน โดยมีรองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช มหาวิทยาลัยศิลปากร นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ นักโบราณคดี หัวหน้าฝ่ายบริหารทั่วไป กองโบราณคดี และนายมะลิ โกลดั่นและ นายช่างศิลปกรรมประจำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย เป็นที่ปรึกษา

ผลของการศึกษาเปรียบเทียบ ด้วยการขุดค้นทางโบราณคดี และการขุดเปิดฐานเจดีย์หลาย ๆ ด้าน ได้พบหลักฐานใหม่ที่อาจขัดแย้งกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น หลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังได้พบโครงมนุษย์ ๑ โครงฝังรวมกับภาชนะดินเผา ๒ ใบ แสดงวัฒนธรรมการทำศพของบุคคลในท้องถิ่นก่อนที่จะสร้างวัดช้างล้อม และยังพบว่ามีการสะสมของโบราณวัตถุของชิ้นที่อยู่อาศัยใต้เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อมถึง ๓ ระยะ ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เมืองศรีสัชนาลัยกระฉ่างชัดขึ้น

การศึกษาเรื่องนี้คงจะไม่สำเร็จสมบูรณ์ไปได้ ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ร่วมงานและผู้
ชำนาญการทั้งหลาย อาทิ

๑. เจ้าหน้าที่โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยทุกท่าน
 ๒. นางอติลา รามโกมุท นักโบราณคดี ประจำงานวิชาการ
 ๓. นายศักดิ์ชัย สายสิงห์ ภัณฑารักษ์ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
 ๔. นายดำรงฤทธิ์ สมบูรณ์ศิริ นายจารึก วิไลแก้ว นายอรุณศักดิ์ กิ่งมณี
 ๕. ดร.สันติ เล็กสุขุม และอาจารย์ชาติชาย ร่มสนธิ จากมหาวิทยาลัยศิลปากร
 ๖. นายมานิต ช้อนสุข เจ้าหน้าที่สำนักงานปรมาณูเพื่อสันติ
 ๗. นายโดนัลด์ ไฮน์ (Donald Hein) เจ้าหน้าที่ออสเตรเลียประจำโครงการโบราณคดีเครื่อง
ถ้วยไทย ที่เอื้อเพื่อข้อมูลบางประการ
และเพื่อนนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่ประสงค์จะออกนาม
- จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

(ABSTRACT)

The purpose of this technical report is to study the historical and archaeological contexts of Wat Chang Lom, Si-satchanalai. Its forms and structures as well as all the details including the decorative stuccos, sculptures and antiquities which are found within the monument's boundary have been studied, especially, the items which relate to the significant stupa. The structures in the temple can be categorized into 3 groups; the wall, the vihara, and the stupa. Undoubtedly, the oldest and most interesting of all is the dome-shape significant stupa which is divided into 3 parts; the base, the body of dome-shape, and the pinnacle. The attribute of the stupa base is exceptional. There are four layers sitting on top of one another; the platform where row of elephant sculptures are standing on, the terrace, the square structure where the niches of seated Buddha image are decorated on the sides, and the base of the dome-shape structure. The row of elephants surrounding the stupa on the platform is possibly influenced by the Singhalese stupa style or adapted from the Khmer elephants, the guardians of directions. The arrangement of these parts of the base explains the ideal concept of the Buddhist three worlds (Tri Bhuma). While the walking Buddha's disciples around the round pinnacle (chatra) base is the real Sukhothai invention, the sanctuary enclosed wall is the replica of that of Wat Mahathat, Chaliang.

From the reason mentioned above, the later part of the study is concentrated on the significant stupa. A section of platform was excavated toward the terrace, which exposed the original construction without plaster underneath. This indicates the correction of the terrace at the same construction period, not the former stupa.

Finally the significant stupa area was excavated in order to date the stupa, and the result is satisfactory. The evidences indicate that there were traces of three habitation periods prior to the stupa construction, and during the last habitation period the ground has been leveled by digging out the excess dirt and has been reinforced with packed rocks and laterite. Two approaches namely; relative dating, which is the comparison of the archaeological level and the study of pot sherds; and the absolute dating which can be obtained from C14 dating on bones and charcoal were used.

To summarize, the date of construction should be later than 1297 A.D. or at least 12 years after the date of the Ramkhamhaeng's stone inscription which recited about King Ramkhamhaeng's stupa at central Sisatchanalai.

Regarding the historic events, which concerned the flourish of Buddhism in the region and, the Art and architectural characteristics which appears on this stupa; new hypothesis is that "Wat Chang Lom was constructed not in the period of King Ramkhamhaeng but the later period of King Dhamma Raja Lithai."

สารบัญ

บทที่ ๑	บทนำ.....	๓
	ประวัติความเป็นมา.....	๓
	การดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัยกรมศิลปากร ปี ๒๕๐๘.....	๑๐
	การดำเนินการทางวิชาการ วัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘.....	๑๖
บทที่ ๒	โครงสร้างกายภาพ.....	๑๕
	ที่ตั้ง.....	๑๕
	ลักษณะสถาปัตยกรรม.....	๒๐
บทที่ ๓	ศิลปกรรมวัดช้างล้อม.....	๔๕
	โบราณวัตถุที่ใช้ประดับสถาปัตยกรรม.....	๔๕
	– ช้างปูนปั้น.....	๔๕
	– นาคปูนปั้น.....	๕๓
	– เศียรยักษ์ปูนปั้น.....	๗๐
	– พระพุทธรูปปูนปั้นมารวิชัย.....	๗๐
	– สากปูนปั้นปางลีลารอบก้านฉัตรกลม.....	๗๔
	โบราณวัตถุขนาดเล็ก.....	๗๔
บทที่ ๔	ข้อสันนิษฐาน.....	๗๕
	รูปทรงสถาปัตยกรรม.....	๗๕
	การจัดกลุ่มโบราณสถาน.....	๘๔
	การศึกษาอิทธิพล รูปแบบศิลปะที่อื่น ๆ กับองค์ประกอบเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	๘๕
	คติความเชื่อที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบของเจดีย์ประธาน.....	๘๘
บทที่ ๕	การดำเนินการขุดเปิดผนังฐานประตักมณิ และรื้อฐานขาลาเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	๕๕
	การดำเนินการขุดเปิดผนังฐานประตักมณิ.....	๕๕
	การรื้อชิ้นส่วนช้างและฐานขาลารองรับรูปช้าง.....	๑๐๖
	ผลสรุปการดำเนินการขุดเปิด ผนังฐานประตักมณิ และรื้อฐานขาลารองรับช้าง.....	๑๑๔
	– ฐานขาลารองรับรูปช้าง.....	๑๑๔
	– ฐานประตักมณิ.....	๑๑๔
	– ฐานประตักมณิและฐานขาลารองรับช้างน่าจะสร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน.....	๑๑๖
	– การก่อผนังฐานประตักมณิทั้ง ๓ แบบอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน.....	๑๑๗

บทที่ ๖	การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี.....	๑๒๑
	รายละเอียดของการดำเนินงานทั้งหมด.....	๑๒๑
	ก. หลุมทดสอบที่ ๑ (PIT I).....	๑๒๒
	ข. หลุมทดสอบที่ ๒ (PIT II).....	๑๓๑
	ค. หลุมทดสอบที่ ๓ (PIT III).....	๑๓๙
	ง. หลุมทดสอบที่ ๔, ๕ (PIT IV, V).....	๑๕๐
	โครงการขุดค้นได้ขึ้นศิลาแลงถมเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ฐานเจดีย์ประธานวัด ช้างล้อม.....	๑๕๖
	ผลสรุปการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมที่ ๑-๕.....	๑๖๙
	— การใช้พื้นที่แถบบริเวณเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมในอดีต.....	๑๖๙
	— การกำหนดอายุชั้นดินที่อยู่อาศัยก่อนสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมหลุมทดสอบ ที่ ๕ ด้วยตัวเลขที่ได้จากตัวอย่างถ่าน C_{14} ซึ่งสัมพันธ์กับชั้นดินทางโบราณคดี.....	๑๗๑
บทสรุป.....		๑๗๔
บรรณานุกรม.....		๑๗๗

สารบัญรูป

ภาพที่ ๑	สภาพวัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๔๕๐.....	๕
ภาพที่ ๒	สภาพวัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๔๕๐.....	๖
ภาพที่ ๓	สภาพวัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๔๕๗.....	๗
ภาพที่ ๔	สภาพเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ก่อนดำเนินการขุดแต่งปี พ.ศ. ๒๕๐๘.....	๑๑
ภาพที่ ๕	กำแพงแก้วและซุ้มประตูด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อนการขุดแต่งปี พ.ศ. ๒๕๐๘.....	๑๒
ภาพที่ ๖	เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม ภายหลังการขุดแต่ง ปี พ.ศ. ๒๕๑๒.....	๑๓
ภาพที่ ๗	เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม ขณะกำลังบูรณะ ปี พ.ศ. ๒๕๑๒.....	๑๔
ภาพที่ ๘	สภาพวัดช้างล้อมภายหลังการขุดแต่ง ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ถ่ายจากเขาสวรรค์.....	๑๕
ภาพที่ ๙	วิหารหมายเลข ๑ ด้านหน้า.....	๒๒
ภาพที่ ๑๐	วิหารหมายเลข ๑ ด้านหลัง.....	๒๒
ภาพที่ ๑๑	แท่นพระ วิหารหมายเลข ๑.....	๒๓
ภาพที่ ๑๒	ฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ของพระประธานของวิหารหมายเลข ๑.....	๒๓
ภาพที่ ๑๓	แนวอาสนสงฆ์บริเวณที่หักปีกออกมา วิหารหมายเลข ๑.....	๒๔
ภาพที่ ๑๔	เสาศิลาแลงเป็นกรอบประตูสอดรับเครื่องไม้ วิหารหมายเลข ๑.....	๒๔
ภาพที่ ๑๕	วิหารหมายเลข ๓.....	๒๖
ภาพที่ ๑๖	ศาลา.....	๒๖
ภาพที่ ๑๗	เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	๓๐
ภาพที่ ๑๘	เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม และกำแพงแก้ว.....	๓๐
ภาพที่ ๑๙	บันไดทางขึ้นลานประทักษิณ.....	๓๑
ภาพที่ ๒๐	ช้างปูนปั้นวัดช้างล้อม.....	๓๑
ภาพที่ ๒๑	เสาด้านประตูบันไดทางขึ้น ด้านหลัง.....	๓๒
ภาพที่ ๒๒	พุ่มดอกบัวปูนปั้นหน้าช้างปูนปั้น.....	๓๒
ภาพที่ ๒๓	พื้นลานประทักษิณ.....	๓๓
ภาพที่ ๒๔	ฐานเขียงชั้นที่ ๓ และซุ้มพระ.....	๓๓
ภาพที่ ๒๕	ชั้นมัลลยลูกแก้ว ๓ ชั้นและองค์ระฆัง.....	๓๔
ภาพที่ ๒๖	บัลลังก์ และปล้องไฉน.....	๓๔
ภาพที่ ๒๗	เจดีย์หมายเลข ๒ ภายหลังการบูรณะ.....	๓๕
ภาพที่ ๒๘	เจดีย์หมายเลข ๓ ก่อนการบูรณะ.....	๓๖
ภาพที่ ๒๙	เจดีย์หมายเลข ๓ ภายหลังการบูรณะ.....	๓๗
ภาพที่ ๓๐	เจดีย์หมายเลข ๔.....	๓๗
ภาพที่ ๓๑	กำแพงแก้ว เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	๓๘
ภาพที่ ๓๒	กำแพงแก้ว เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม.....	๓๘
ภาพที่ ๓๓	ซุ้มประตูด้านทิศใต้ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้).....	๔๐
ภาพที่ ๓๔	ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ).....	๔๐

ภาพที่ ๓๕	ซุ้มประตู ด้านทิศเหนือ.....	๔๒
ภาพที่ ๓๖	กำแพงวัดด้านทิศเหนือ.....	๔๒
ภาพที่ ๓๗	ซุ้มประตูวัดด้านหน้า.....	๔๓
ภาพที่ ๓๘	กำแพงวัดด้านทิศเหนือก่อด้วยอิฐ.....	๔๓
ภาพที่ ๓๙	รายละเอียดซุ้มประตูข้างซ้าย.....	๔๔
ภาพที่ ๔๐	รายละเอียดซุ้มประตูข้างซ้าย (สังเกตดอกไม้ค่อนบน).....	๔๔
ภาพที่ ๔๑	ลานศิลาแลงปูพื้นรอบเจดีย์ประธาน.....	๔๗
ภาพที่ ๔๒	ทางเดินเชื่อมวิหารกับซุ้มประตูด้านหน้า.....	๔๘
ภาพที่ ๔๓	ลวดลายใต้หน้าอกช้าง ประจํามุมทิศตะวันตก.....	๕๘
ภาพที่ ๔๔	ลวดลายใต้หน้าอกช้าง ประจํามุมทิศตะวันตก.....	๕๘
ภาพที่ ๔๕	ลวดลายใต้ท้องช้าง ประจํามุมด้านทิศเหนือ.....	๕๙
ภาพที่ ๔๖	ลวดลายต้นขาช้างประจํามุมทิศเหนือ.....	๕๙
ภาพที่ ๔๗	ลวดลายขาหลังช้าง ประจํามุมด้านทิศเหนือ.....	๖๐
ภาพที่ ๔๘	ลำตัวนาคปูนปั้นเชิงบันได.....	๖๑
ภาพที่ ๔๙	ลวดลายละเอียดลำตัวนาคปูนปั้น.....	๖๑
ภาพที่ ๕๐	ศิลาแลงเจาะรูช่องสี่เหลี่ยม ข้างประจําทิศเหนือ.....	๖๒
ภาพที่ ๕๑	การทำปูนปั้นทับซ้อนกับบริเวณกันช้างของช้างประจํามุมด้านทิศเหนือ.....	๖๒
ภาพที่ ๕๒	รูปด้านตัดลำตัวช้างศิลาแลงจะเห็นลักษณะการทำโค้งครึ่งวงกลม.....	๖๓
ภาพที่ ๕๓	รูปด้านตัดแสดงลักษณะการเรียงอิฐโค้งครึ่งวงกลม พบที่ใต้ทวารเรียง เกาะน้อย.....	๖๓
ภาพที่ ๕๔	หน้าถ้ำหมายเลข ๑๐ เอลอว์ ประเทศอินเดีย.....	๖๔
ภาพที่ ๕๕	ช้างเอราวัณ ซุ้มประตูทางเข้านครวัด ประเทศกัมพูชา.....	๖๔
ภาพที่ ๕๖	ช้างประจําทิศ นครวัด ด้านหลัง.....	๖๕
ภาพที่ ๕๗	ช้างประจําทิศ นครวัด ด้านหน้า.....	๖๕
ภาพที่ ๕๘	เจดีย์จำลองข้างมหาสถูป (สุวรรณภูมิ) ในประเทศลังกา.....	๖๖
ภาพที่ ๕๙	ช้างรอบกำแพงแก้ว วัดมเหยงก์ พระนครศรีอยุธยา.....	๖๖
ภาพที่ ๖๐	ช้างปูนปั้น วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร ขณะทำการบูรณะ.....	๖๗
ภาพที่ ๖๑	ช้างทองคำ กรุวัดราชบูรณะ.....	๖๘
ภาพที่ ๖๒	ช้างเครื่องสำริดสมัยสุโขทัย.....	๖๘
ภาพที่ ๖๓	ชิ้นส่วนนาคปูนปั้น.....	๖๙
ภาพที่ ๖๔	ศีรษะยักษ์ปูนปั้น.....	๖๙
ภาพที่ ๖๕	พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ปี พ.ศ. ๒๔๙๗.....	๗๑
ภาพที่ ๖๖-๖๗	พระสาวกปูนปั้นปางลีลารอบก้านฉัตรกลม บูรณะแล้ว.....	๗๕
ภาพที่ ๖๘	ยักษ์สำริด ด้านหน้า.....	๗๖
ภาพที่ ๖๙	หางนาค (?) มุมระเบียงฐานประตักฉัตร เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม.....	๘๑
ภาพที่ ๗๐	หางนาค ตระนาคพิน นครธม.....	๘๑
ภาพที่ ๗๑	ระเบียงทางเดิน นครวัด (สังเกตการเรียงหิน) ประเทศกัมพูชา.....	๘๖
ภาพที่ ๗๒	ระเบียงทางเดิน สังเกตฐานรองรับช้างและหัวนาค.....	๘๖

ภาพที่ ๓๓	ชุมประตูกำแพงเมืองของตัวปราสาทบายน นครวัด.....	๘๗
ภาพที่ ๓๔	ชุมประตูปลอม ด้านทิศตะวันตก กำแพงแก้ว วัดช้างล้อม.....	๘๗
ภาพที่ ๓๕	ผนังด้านทิศใต้ ก่อนขุดเปิด.....	๙๘
ภาพที่ ๓๖	ผนังด้านทิศใต้ส่วนที่ถูกกลบรอบขุดทั้งข้างไว้ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๒.....	๙๘
ภาพที่ ๓๗	ผนังด้านทิศใต้การกระเทาะปูนฉาบ (ของเดิม) เพื่อดูการเรียงศิลาแลง.....	๙๙
ภาพที่ ๓๘	ผนังด้านทิศใต้ การดำเนินการขุดเปิดผนังด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก.....	๙๙
ภาพที่ ๓๙	ผนังด้านทิศใต้ ภายหลังจากขุดเปิดเห็นผนังชั้นใน-นอก (ส่วนบน).....	๑๐๐
ภาพที่ ๔๐	ผนังด้านทิศใต้ ฐานเจดีย์ชั้นที่ ๒ ส่วนล่างได้ฐานรองรับข้าง.....	๑๐๐
ภาพที่ ๔๑	ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันตก ภายหลังจากขุดเปิด.....	๑๐๑
ภาพที่ ๔๒	ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันตก ภายหลังจากขุดเปิด.....	๑๐๑
ภาพที่ ๔๓	ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันออก คัดบันไดด้านซ้าย.....	๑๐๒
ภาพที่ ๔๔	ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันออก (ด้านข้าง) และผนังบันได.....	๑๐๒
ภาพที่ ๔๕	ผนังเจดีย์มุมทิศเหนือทั้งชั้นนอกและในขณะขุดเปิดผนัง.....	๑๐๓
ภาพที่ ๔๖	ผนังเจดีย์มุมทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ภายหลังจากขุดเปิด.....	๑๐๓
ภาพที่ ๔๗	หลุมทดสอบที่ ๔ ข้างตัวที่ ๔ ก่อนรื้อออกไป.....	๑๐๗
ภาพที่ ๔๘	หลุมทดสอบที่ ๔ สภาพภายหลังจากรื้อข้าง แนวฐานอาคารรองรับรูปช้าง (แนวใน).....	๑๐๗
ภาพที่ ๔๙	หลุมทดสอบที่ ๔ ภายหลังจากรื้อข้างออกไป.....	๑๐๘
ภาพที่ ๕๐	หลุมทดสอบที่ ๔ การรื้อฐานเจดีย์ทำทิศชั้นศิลาแลง.....	๑๐๘
ภาพที่ ๕๑	ผนังหลุมทดสอบที่ ๑ ด้านทิศตะวันออก.....	๑๒๕
ภาพที่ ๕๒	ผนังหลุมทดสอบที่ ๒ ด้านทิศใต้.....	๑๒๕
ภาพที่ ๕๓	ผนังหลุมทดสอบที่ ๒ ด้านทิศตะวันตก.....	๑๓๔
ภาพที่ ๕๔	ผนังหลุมทดสอบที่ ๒ ชั้นดินด้านทิศตะวันตก.....	๑๓๔
ภาพที่ ๕๕	ผนังหลุมทดสอบที่ ๓ ระดับพื้นชั้นดินทางโบราณคดีที่ ๔.....	๑๔๒
ภาพที่ ๕๖	หลุมทดสอบที่ ๓ เศษภาชนะดินเผาเคลือบ เล็กกะน้อยศรีสังขาลย์ ระดับชั้นดินทางโบราณคดีที่ ๔.....	๑๔๒
ภาพที่ ๕๗	หลุมทดสอบที่ ๔ ร่องรอยโครงกระดูก หลุมเสา ๒ หลุมหลัก.....	๑๕๘
ภาพที่ ๕๘	หลุมทดสอบที่ ๔ แบบแผนการฝังศพพร้อมกับภาชนะดินเผา.....	๑๕๘
ภาพที่ ๕๙	หลุมทดสอบที่ ๔ โครงกระดูกและหลุมเสา.....	๑๕๙
ภาพที่ ๑๐๐	หลุมทดสอบที่ ๔ กระดูกสัตว์โลกสี่เขี้ยวเช่นอย่างหายาพบในหลุมเสา.....	๑๕๙
ภาพที่ ๑๐๑	หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังชั้นดินด้านทิศเหนือ.....	๑๖๐
ภาพที่ ๑๐๒	หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังชั้นดินเดิมโดยเจดีย์ชั้นดินที่ ๔ จะเห็นหลุมเสา.....	๑๖๐
ภาพที่ ๑๐๓	หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังหลุมด้านทิศตะวันออก แสดงส่วนซึ่งเป็นฐานล่างของฐานประทักษิณ.....	๑๖๑
ภาพที่ ๑๐๔	หลุมทดสอบที่ ๕ พื้นดินถมบริเวณใต้ฐานอาคารรองรับช้าง.....	๑๖๑
ภาพที่ ๑๐๕	หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังหลุมด้านทิศตะวันตก.....	๑๖๒
ภาพที่ ๑๐๖	หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังหลุมด้านทิศใต้.....	๑๖๒

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่ ๑	เมืองศรีสัชนาลัย.....	๑
แผนผังที่ ๒	วัดช้างล้อม.....	๑๔
แผนผังที่ ๓	พื้นลาดปูด้วยศิลาแลงภายในกำแพงแก้ว.....	๔๖
แผนผังที่ ๔	ก. ๑-๔ แสดงตำแหน่งของผังฐานประทักษิณที่ทำการขุดเปิด ข. แสดงส่วนของช้างที่ถูกเรือออกไป.....	๕๔
แผนผังที่ ๕	ลักษณะการเรียงศิลาแลงของผังฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ และชั้นที่ ๒.....	๑๐๔
แผนผังที่ ๖	ลักษณะการเรียงศิลาแลงของผังฐานเจดีย์ชั้นในชั้นที่ ๒.....	๑๐๕
แผนผังที่ ๗	ตำแหน่งช้างตัวที่สามและสภาพทั่วไปศิลาแลงรองรับฐานช้างชั้นที่ ๑ ก่อนการ ขุดค้นทางโบราณคดีหลุม IV.....	๑๐๕
แผนผังที่ ๘	ศิลาแลงรองรับฐานช้างชั้นที่ ๒.....	๑๑๐
แผนผังที่ ๙	ศิลาแลงรองรับฐานช้างชั้นที่ ๓.....	๑๑๑
แผนผังที่ ๑๐	ศิลาแลงรองรับฐานช้างชั้นที่ ๔.....	๑๑๒
แผนผังที่ ๑๑	ศิลาแลงรองรับฐานชั้นที่ ๑๓.....	๑๑๓
แผนผังที่ ๑๒	ตัวเลขแสดงลำดับของการก่อสร้าง.....	๑๑๕
แผนผังที่ ๑๓	ผังแสดงการเปรียบเทียบขนาดของฐานชาลาและฐานประทักษิณ.....	๑๑๘
แผนผังที่ ๑๔	ตำแหน่งเจดีย์ประธานและวิหารในปัจจุบัน กับตำแหน่งเจดีย์ถ้าหากเริ่มต้นด้วย ฐานชั้นที่ ๒ และวิหารหมายเลข ๒.....	๑๑๙
แผนผังที่ ๑๕	ตำแหน่งหลุมขุดค้นวัดช้างล้อมทั้ง ๔ หลุม.....	๑๒๐
แผนผังที่ ๑๖	ชั้นดินหลุมทดสอบที่ ๑.....	๑๒๔
แผนผังที่ ๑๗	ชั้นดินหลุมทดสอบที่ ๒.....	๑๓๓
แผนผังที่ ๑๘	ชั้นดินหลุมทดสอบที่ ๓.....	๑๔๑
แผนผังที่ ๑๙	ชั้นดินหลุมทดสอบที่ ๔, ๕.....	๑๕๑
แผนผังที่ ๒๐	ตำแหน่งหลุมเสาในหลุมขุดค้นที่ ๔ และ ๕.....	๑๕๕
แผนผังที่ ๒๑	ผังหลุมทดสอบที่ ๔-๕ ในแนวนอน.....	๑๕๗

สารบัญภาพลายเส้น

ภาพลายเส้นที่ ๑	ข้างปูนปั้นตัวที่สอง ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้.....	๕๔
ภาพลายเส้นที่ ๒	ข้างประจํามุมทิศเหนือ.....	๕๕
ภาพลายเส้นที่ ๓	ข้างปูนปั้นตัวที่สาม ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้.....	๕๖
ภาพลายเส้นที่ ๔	ลวดลายประดับข้างประจํามุมทั้ง ๔ ทิศ.....	๕๗
ภาพลายเส้นที่ ๕	ซุ้มพระ.....	๗๒

บทที่ ๑

บทนำ

ประวัติความเป็นมา

ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อสุโขทัยเริ่มสร้างบ้านแปงเมืองเป็นปึกแผ่นนั้น ชื่อเมืองศรีสัชนาลัย อันเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำยมห่างไปทางทิศเหนือ ก็ปรากฏบทบาทสำคัญคู่กันไป โดยก่อนหน้านั้นใน พุทธศตวรรษที่ ๑๘ บริเวณทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองศรีสัชนาลัยปัจจุบันอันเป็นบริเวณปลายแหลมโค้งของลำแม่น้ำยมห่างออกไป ๒ กิโลเมตร มีร่องรอยชุมชนโบราณมาก่อนหน้านั้นแล้ว โดยมีศูนย์กลางความเจริญอยู่แถบวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ปัจจุบันเข้าใจว่า คือเมืองเซียงอันเป็นชื่อเมืองโบราณที่ปรากฏในเอกสารสมัยก่อนสุโขทัย

ศรีสัชนาลัยเป็นสร้อยนามนำหน้าเมืองสุโขทัยในศิลาจารึกหลักที่ ๑, ๒ จึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นการให้ความสำคัญกับ เมืองศรีสัชนาลัยในฐานะเมืองคู่

จนกระทั่งศรีสัชนาลัย กลายเป็นเมืองลูกหลวงที่สำคัญ ในสมัยพระยาเลอไทยได้ให้โอรส คือ พระยาสิทธิไปปกครองในปี พ.ศ. ๑๘๘๓

หลังรัชสมัยพระยาสิทธิ สุโขทัยได้ถูกผนวกเข้ากับอยุธยา ศรีสัชนาลัยซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงไม่ปรากฏเหตุการณ์สำคัญอะไร จนมาปรากฏบทบาทในฐานะเมืองหน้าด่าน กันระหว่างอยุธยาและ เชียงใหม่ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และต้องตกอยู่ในความปกครองของเชียงใหม่ ๗ ปี ภายหลัง ปี พ.ศ. ๒๐๐๓ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงตีกลับคืนมาได้ จึงทรงจัดการเปลี่ยนแปลง เมืองศรีสัชนาลัยให้มีราชการบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองจากส่วนกลางไปปกครอง ในฐานะหัวเมืองชั้นโท

ในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พ.ศ. ๒๐๔๔ เมืองศรีสัชนาลัยได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสวรรคโลก เรียบร้อยแล้ว

ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ปี พ.ศ. ๒๑๒๗ หลังจากปราบกบฏพระยาพิชัยและพระยา สวรรคโลกแล้วก็โปรดฯ ให้อพยพผู้คนไปยังเมืองพิษณุโลก ทั้งเมืองร้างไป จนทรงกลับมาตั้งใหม่เมื่อทรง ชนช้างชนะพระมหาอุปราชา แต่เมืองก็ไม่มีความเข้มแข็งอีก กลับจะถูกชนช้างลงในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอน ปลายเพราะผลของสงคราม โดยถูกทิ้งร้างไปอีกคราวเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๓๑๐

สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ย้ายเมืองสวรรคโลกไป ตั้งใหม่ ณ ตำบลวังไม้ขอน หลังจากนั้นศรีสัชนาลัยก็กลายเป็นเมืองร้างต่อมาอีกกว่า ๑๐๐ ปี

ประวัติการสำรวจวัด ผลที่ได้รับ และข้อวินิจฉัย

การศึกษาถึงซากโบราณสถานต่าง ๆ ในเมืองศรีสัชนาลัย ได้เริ่มขึ้นภายหลังจากที่พระบาท- สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จจรดถ่มค่านาคราชวัดจารึกหลักที่ ๑ ปี พ.ศ. ๒๔๓๖

ในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เริ่มมีการตรวจสอบโบราณสถานแถบเมืองสุโขทัยอย่างต่อเนื่อง เจ้านายหลายพระองค์ได้ทรงเสด็จประพาสเมืองศรีสัชนาลัย อาทิเช่น

สมเด็จพระกรมพระยานวชิรานุวัตตวงศ์ พระบิดาแห่งการช่างไทย ได้ทรงประทานความเห็นถึงวัดช้างล้อมไว้ในจดหมายเหตุระยะทางไปเมืองพิษณุโลกในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ว่า มีมื่อวัดนี้เก่าแต่ไม่แก่ โดยเฉพาะปรางค์ ๓ องค์ บนซุ้มประตูกำแพงแก้วนั้นมีลักษณะน่าเกลียด^๑

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราชเสด็จประพาสหัวเมืองเหนือ ได้เสด็จพระราชดำเนินถึงเมืองศรีสัชนาลัย ภายหลังได้ทรงพระราชนิพนธ์ หนังสือ เรื่อง เทียบเมืองพระร่วง มีข้อความตอนหนึ่ง อธิบายเชิงพรรณนาวิหารถึงลักษณะสถาปัตยกรรมวัดช้างล้อม และทรงสันนิษฐานเพิ่มเติมในส่วนของการกำแพงแก้วว่าเป็นเสากลมปักชิดกันคล้ายรั้วเพนียด (รั้วสำหรับพิธีคล้องช้าง) รวมถึงเสาระหว่างช้างที่มีกลีบบัวตั้งอยู่ปลายเสาคล้ายเสาดงสำหรับผูกช้าง แต่เมื่อพบบันไดอยู่หลังเสาจึงทรงเปลี่ยนพระทัยว่า น่าจะเป็นบันไดสำหรับปีนปิกได้ หรือจุดประทีปที่หัวเสาแทน และทรงพยายามสอบถามประวัติการสร้างวัดช้างล้อมจากนายเทียนคนท้องถิ่นซึ่งได้อ้างถึง เรื่องราวในหนังสือเล่มหนึ่งว่า วัดช้างล้อม เดิมชื่อ วัดราชบูรณะ สร้างโดยพระพลจุฎุมารซึ่งเป็นเจ้าเมืองศรีสัชนาลัยต่อจากพระร่วง แต่หลักฐานนั้นสูญหายไปเสียแล้ว โดยส่วนพระองค์แล้ว ทรงเข้าพระทัยว่า วัดช้างล้อมนี้น่าจะสร้างก่อน วัดช้างรอบ เมืองกำแพงเพชร โดยพระยาสิทธิเศกครองเมืองศรีสัชนาลัยก่อนครองราชย์ ได้แบบอย่างไปสร้างในภายหลัง^๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ เรื่องราวพาดพิงถึงวัดช้างล้อมไว้ในหนังสือ ตำนานพุทธเจดีย์ และหนังสือชื่อ พระร่วง เทียบเมืองพระร่วงว่า วัดที่สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเพื่อประดิษฐานพระบรมธาตุ ตามที่ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ระบุไว้น่าจะเป็นวัดช้างล้อม ส่วนวัดพระเจดีย์เจ็ดแถวนี้เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิธาตุพระวรวงศ์วิชัยไทย และทรงกล่าวถึง เจดีย์ที่นิยมทำรูปช้างครั้งตัวล้อมรอบว่าได้แบบอย่างมาจากพระเจดีย์พระเจ้าพุทธาภิเษกในพระนครศรีอยุธยา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ วัดช้างล้อมได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๗ มีนาคม ๒๔๗๕ ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเลขที่ ๕๕ โดยปรากฏถึงสำคัญ คือ เจดีย์ใหญ่ ๑ องค์ เจดีย์เล็ก ๒ องค์^๓

๑. สมเด็จพระยานวชิรานุวัตตวงศ์ จดหมายเหตุระยะทางไปเมืองพิษณุโลก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๐๖) หน้า ๖๓

๒. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เทียบเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาคำพร เทพหัสดิน ณ อยุธยา, ๒๔๕๖) หน้า ๑๓๐, ๑๓๑

๓. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระร่วง เทียบเมืองพระร่วง (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๔๐๓) หน้า ๑๕

๔. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตำนานพุทธเจดีย์ ประวัติศาสตร์สุโขทัยภาค ๑ (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, ๒๔๕๕) หน้า ๑๓๑, ๑๓๒

ภาพที่ ๑ สภาพวัดช้างล้อมปี พ.ศ. ๒๔๔๐

ภาพที่ ๒ สภากวัดช้างค้อมปี พ.ศ. ๒๔๕๐

ภาพที่ ๓ สภาพวัดร้างถ้ำอมบี๋ พ.ศ. ๒๔๕๖

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ปี พ.ศ. ๒๔๙๖ กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจและบูรณะโบราณสถานในเมืองศรีสัชชนาลัย แต่ได้หยุดชะงักไปในปี พ.ศ. ๒๔๙๗^๕

ปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้เขียนบทความตีพิมพ์ในวารสาร Art Asiatique เกี่ยวกับวัดช้างล้อมคล้ายคลึงกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ โดยเชื่อว่า วัดช้างล้อมเป็นวัดเดียวกับที่ระบุไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ แม้จะมีวัดพระเจดีย์เจ็ดแถวอยู่กึ่งกลางก่อนไปทางทิศตะวันตก แต่ลักษณะเจดีย์ประธานทรงพุ่มข้าวบิณฑ์นั้นน่าจะสร้างหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยวัดที่มีช้างล้อม ทั้งที่เมืองศรีสัชชนาลัย เมืองสุโขทัย และเมืองกำแพงเพชรได้รับรูปแบบมาจากสถูปรูวันเวลี (RUVANWELI) ณ เมือง อนุราชปุระ สถูปหลังนี้คือ พระมหาสถูปตามเรื่องราวพุทธศาสนาในเกาะลังกา^๖

ปีเดียวกัน นักธรณีวิทยา อา แอล เพนเดอร์ตัน ได้สำรวจโบราณสถานที่สร้างด้วยศิลาแลงที่ศรีสัชชนาลัย^๗

ในปีเดียวกัน นายระบิล บุณนาค ได้บันทึกภาพถ่ายเกี่ยวกับโบราณสถานที่เมืองศรีสัชชนาลัย^๘

ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้มีการจัดสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัยขึ้นที่จังหวัดสุโขทัย นายมานิต วัลลิโกดม ได้แสดงความเห็นชอบกับข้อสันนิษฐานของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพเรื่องเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมว่า สร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ด้วยวัดอุประสงค์ตามที่ได้ระบุไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ โดยเพิ่มเติมว่า ลักษณะเจดีย์ที่เรือนธาตุทำเป็นองค์ระฆัง (ทรงกลม) แม้จะมีมติว่าได้แบบอย่างมาจากลังกา แต่ในสมัยศรีวิชัยก็มีเรือนธาตุเป็นรูประฆังเหมือนกัน จึงเข้าใจว่าเจดีย์แบบกลมควรจะเป็นวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นในต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีการขุดพระธาตุและปฏิสังขรณ์สถานที่บรรจุเป็นรูปทรงกลมคล้ายคลึงกันในเวลาไล่เลี่ยกันทั้ง ๓ อาณาจักร คือ นครศรีธรรมราช ลานนา (พระมหาธาตุหริภุญชัย) และสุโขทัย^๙

ในหนังสือ ชุมชนโบราณคดี ที่ตีพิมพ์ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมว่า เจดีย์ประธานวัดช้างล้อมสร้างขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเพื่อเป็นอนุสาวรีย์เฉลิมพระเกียรติที่ทรงชนช้างชนะขุนสามชน เจ้าเมืองฉอด โดยเลียนแบบมาจากเจดีย์ของพระเจ้าพุทธาธรรมที่ทรงสร้างเมื่อชนช้างชนะพระยาเอลาพหิมิพไว ๒ แห่ง องค์หนึ่งตรงที่ชนช้าง อีกองค์หนึ่งสร้างไว้ในเมืองอนุราชปุระ (มริจิต) ประเพณีชนช้างนี้หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้เสนอว่า เป็นประเพณีสำคัญ ในศิลาจารึกหลักที่ ๒

๕. กรมศิลปากร ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖) หน้า ๒๓๔ - ๒๓๕

๖. ยอร์ช เซเดส์ ศ.จ., แต่ง สุภัทรดิศ ดิศกุล ม.จ. ทรงแปล ศิลปไทยสมัยสุโขทัยและราชธานีรุ่นแรกของไทย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๐๓) หน้า ๗๖ - ๗๘

๗. R.L. PENDLETON LATERITE AND ITS STRUCTURE USES IN THAILAND AND CANBODIAN (GEOGRAPHICAL REVIEW V.31., 1941 APRIL NO.2) P. 172 - 202.

๘. ภาพถ่ายทั้งหมดปัจจุบันเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ พระนคร

๙. นายมานิต วัลลิโกดม “สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย” ถิ่นบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓ หน้า ๖๘

พระศรีศรียาตรพระยาตำแหน่งพระราม หลานพ่อขุนผาเมือง ชนช้างกับขุนจิ้ง ไนสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็มีการชนช้างกัน ๔ ครั้ง ซึ่งแต่ละแห่งล้วนมีอนุสาวรีย์ปรากฏอยู่ทั้งสิ้น^{๑๐}

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาสักการะ พระบรมสารีริกธาตุที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลกอันเป็น แรงกระตุ้นให้เกิดการดำเนินการขุดแต่งโบราณสถานของกรมศิลปากร^{๑๑}

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะ จังหวัดสุโขทัยขึ้นภายหลังในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ เปลี่ยนชื่อ เป็นคณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จังหวัดสุโขทัย และ จังหวัดกำแพงเพชร ดำเนินการขุดแต่ง บูรณะโบราณสถาน ที่ศรีสัชนาลัย จำนวน ทั้งสิ้น ๑๔ แห่ง รวมทั้งวัดช้างล้อมด้วย^{๑๒}

ในปีเดียวกัน นายปริดา ศรีษาลาย ได้อธิบาย นาม พระยาสุริยราช แม่ไฉน และวัดที่มีช้าง ล้อมว่ามีความเกี่ยวข้องกับเรื่องมหากาพย์หรืออย่างลึกซึ้ง โดยแม่ไฉนเทียบได้เท่ากับแม่ไฉน ส่วนผู้ ครองเมืองเท่ากับ พระยาสุริยราช ไอรพระยมา ซึ่งตามประวัติได้ครองกรุงหัตดินปุระเดิมพระนามใหม่ ว่า มหาธรรมราชา แต่พระยาสุริยราชนั้นยังไม่ได้มีชัยชนะเหนือกรุงศรีอยุธยา (สมเด็จพระบรมไตร-โลกนาถ) ผลสุดท้ายต้องหนีไปเชียงใหม่ จึงไม่มีโอกาสเฉลิมนามเป็นพระยาธรรมราชา เมืองหัตดินปุระ จึงอาจเปรียบได้กับเมืองศรีสัชนาลัยที่มีวัดช้างล้อมเหมือนกัน^{๑๓}

เอ. บี กริดวอลด์ เชื่อว่า วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เขมียง น่าจะเป็นวัดกลางเมืองที่ระบุไว้ในศิลาจารึก มากกว่าวัดช้างล้อม โดยสันนิษฐานว่า ในปี พ.ศ. ๒๐๐๓ - ๒๐๑๗ อันเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระบรม-ไตรโลกนาถเสียดเมืองเขมียงให้แก่ พระเจ้าติโลกราช และตีกลับคืนมาได้ในปี พ.ศ. ๒๐๑๗ ภายหลังได้ ทรงสร้างปรางค์แบบอยุธยาตอนต้นครอบเจดีย์แบบช้างล้อมเอาไว้ โดยมีหลักฐานว่า ฐานชั้นล่างของ พระเจดีย์แบบพระเจดีย์วัดช้างล้อมยังเหลืออยู่ในปัจจุบันได้พระปรางค์ใหญ่แบบอยุธยา ซึ่งเป็นพระปรางค์ ที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ทรงซ่อมในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓^{๑๔}

ร.ศ.เสนอ นิลเดช ได้จัดสถาปัตยกรรมทรงเจดีย์ของสมัยสุโขทัยออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ สมัย แรกเป็นเจดีย์ทรงกลมมีฐานเตี้ยแบบสี่เหลี่ยมสร้างเป็นหลักประธานของวัด ได้แก่ เจดีย์ วัดพระศรี วัด ชนะสงคราม วัดตะกวน เมืองสุโขทัย และวัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัย ก็จัดอยู่ในสมัยแรกนี้ สมัยที่สอง

๑๐. หลวงวิภากรวิทย์, พระเจดีย์วัดช้างล้อมเมืองศรีสัชนาลัย, "ชุมนุมโบราณคดี" (พระนคร : โรงพิมพ์นิคมวิทยา, ๒๕๐๓) หน้า ๓๑๑ - ๓๓๔

๑๑. นายมะลิ โกลสันเทียะ การเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโบราณสถาน เมืองศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย วารสาร ศิลปากร ปีที่ ๑๒ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๒ - ๔๖

๑๒. นายประจักษ์ กังขะกุลกิจ, รายงานการสำรวจและบูรณะโบราณสถาน เมืองกำแพงเพชรและเมืองพิษณุโลก คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะ โบราณสถาน จ.สุโขทัย หน้า ๒๕ - ๔๑

๑๓. นายปริดา ศรีษาลาย, เรื่องของศรีษณาลัยภาคที่ ๑ (พระนคร : สำนักพิมพ์ไม่ระบุ, ๒๕๐๕) หน้า ๕๕ - ๕๗

๑๔. A.B. GRIDWOLD แปล, สุภัทราธิศ ลิขกุล ม.อ. กรมวังเกรียง สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร (กรุงเทพมหานคร โดยพิณนา อ.สุวรรณ ๒๕๑๔) หน้า ๓๐

คือ เจดีย์ทรงคอกบัวตูม (พุ่มข้าวบิณฑ์) สมัยที่สามสร้างเจดีย์แบบไม่เป็นมาตรฐาน เช่น เจดีย์วัดพระศรีวิจิตรกิตติภยาราม เจดีย์ทรงกลมวัดสระศักดิ์ วัดช้างล้อมเมืองสุโขทัย วัดเจดีย์สูง^{๑๕}

ดังนั้น ผลสรุปความเห็นของนักวิชาการส่วนใหญ่เกี่ยวกับวัดช้างล้อม มุ่งไปที่ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ว่า

“๑๒๐๘ สกปิณ (พ.ศ. ๑๘๒๘) ให้ขุดเอาพระธาตุดอกหึงหลายพันกระทำบูชาบนเรือนพระธาตุไค้ศวัน จมเอาฝังในถนเมืองศรีษณาลัย ถลพระเจดีย์เหนือหกเข้างจันแล้ว ตั้งเวียนหาล้อมพระมหาธาตุสามเข้างจันแล้ว”^{๑๖}

วัดช้างล้อมจึงถูกยึดถือและยอมรับกันส่วนใหญ่ว่าเป็น เจดีย์กลางเมืองศรีษณาลัยซึ่งน่าจะสร้างในปี พ.ศ. ๑๘๒๘ และสำเร็จลงในปี พ.ศ. ๑๘๓๑

การดำเนินการขุดแต่งโบราณสถาน เมืองศรีษณาลัย ของกรมศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๕๐๘

วัดช้างล้อมเป็นหนึ่งในจำนวนโบราณสถานทั้ง ๑๔ แห่ง ในเมืองศรีษณาลัยที่ได้ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะต่อเนื่องกันระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๒

ผู้ดำเนินการ

นายเมธี โกลสันเทียะ
นายพิทยา คำเด่นงาม
นายระพีศักดิ์ ชีวาลย์
นายประโชติ สังขณกิจ

สภาพโบราณสถานก่อนการขุดแต่ง

บริเวณรอบกำแพงวัดปกคลุมด้วยไม้ทึบ ยอดเจดีย์ทรงลังกาอันเป็นหลักของวัดเห็นเลือนลาง การดำเนินการขุดแต่ง

เลือกดำเนินการเฉพาะเพียงบางส่วน คือ วิหารด้านหน้าและเจดีย์ทั้งหมด ผลที่ได้รับ

๑. เจดีย์

- ค้นกำแพงชั้นในมีพระบาสน้ำออกไปยังนอก
- ระหว่างข้างซึ่งเรียบรายรอบฐานมีเสาประทีป และชิ้นส่วนโคมไฟสลักโลก
- บริเวณฐานหักฉีกชั้นล่างสุดของเจดีย์พบช่องโหว่ เห็นการก่อสร้างครั้งแรกของฐานชั้นล่างเป็นฐานบัวพวย แต่ได้ก่อศิลาแลงฉาบปูนปิดเสียในตอนหลัง

๑๕. เสนอ นิลชน, พ.ศ. “สถาปัตยกรรมไทย” รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสถาปัตย์สมัยสุโขทัย, ศูนย์วิจัยศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (พัฒนโลก, โรงพิมพ์พิเศษ ๒๕๒๑) หน้า ๑๒๓

๑๖. กรมศิลปากร, *ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ หลักที่ ๑* (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสงค์คุณ พ.ศ. ๒๕๑๕) หน้า ๑๐

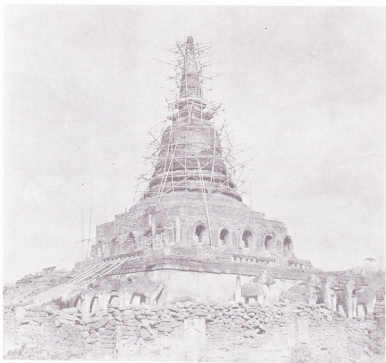
ภาพที่ ๔ สภาพเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมก่อนดำเนินการขุดแต่งปี พ.ศ. ๒๕๐๘

ภาพที่ ๕ กำแพงแก้วและฐานประติมากรรมที่ศตวรรษออกเฉียงเหนือก่อนการขุดแต่งปี พ.ศ. ๒๔๐๘

ภาพที่ ๖ เติษพิธีประธาน วัดวังด้อมภายหลังการชุกแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๒

ภาพที่ ๘ เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อมขณะกำลังบูรณะปี พ.ศ. ๒๕๑๒

ภาพที่ ๔ สภาพวัดช้างเอื้องนภายหลังจากการบูรณะปี พ.ศ. ๒๔๑๒ ถ่ายจากเขาสวรรณคีรี

๒. วิหาร

- ฐานพระประธานมีรอยก่อผนังศิลาแลงเพิ่มเติมจากของเดิม^{๑๗}

การบูรณะ

๑. เจดีย์ใหญ่

- อุดรอยที่ผู้ลักขุดบนคอรระฆัง ต่อยอดเจดีย์อีก ๑ เมตรเศษ บูรณะฐานแปดเหลี่ยมชั้นบน ช่อมลูกกรงฐานทักษิณ ช่อมบันไดชั้นฐานทักษิณ ช่อมช้าง ช่อมกำแพงแก้วบางตอน ก่อ ช่อมชุ้มประตูทั้ง ๔ ทิศ ปรับระดับพื้นศิลาแลงทั้งฐานทักษิณและชั้นล่าง

๒. วิหาร ช่อมแทนพระประธาน ผัง บันได และยกเสาศิลาแลงบางต้น

๓. เจดีย์เล็ก นอกกำแพงแก้วทิศตะวันตกเฉียงใต้ และทิศตะวันออกเฉียงเหนือ^{๑๘}

การดำเนินการทางวิชาการ วัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ - ๒๕๒๘

ลักษณะโบราณสถานในวัดช้างล้อมที่เหลืออยู่ โดยเฉพาะร่องรอยการก่อสร้าง ซึ่งปรากฏอยู่ที่ฐานทักษิณทางทิศใต้ของเจดีย์ประธาน ขวนให้สงสัยถึง สถาปัตยกรรมและแรงจูงใจของผู้สร้างจนทำให้เจดีย์วัดช้างล้อมปัจจุบันกลายเป็นผลสรุปอันภาคภูมิของประวัติศาสตร์อันยาวนานของเมืองศรีสัชนาลัย โดยมีเอกภาพ (UNITY) คงอยู่เป็นเจดีย์ประธานที่มีการนำช้างมาประดับส่วนฐาน นับว่า โครงสร้างของเจดีย์วัดช้างล้อมได้สัดส่วน (PROPORTION) ที่เหมาะสม และมีการจัดองค์ประกอบทั้งดงาม องค์ประกอบพิเศษดังกล่าวแล้วได้แก่ การนำช้างมาประดับส่วนฐานเจดีย์และชุ้มพระซึ่งเป็นที่ยึดทำกันมากในประเทศไทยจนทำให้เกิดการเรียกชื่อเฉพาะของเจดีย์ลักษณะนี้ว่า เจดีย์ช้างล้อม

เจดีย์วัดช้างล้อมแสดงให้เห็นถึง ความแพร่หลายของคติการนำช้างมาใช้ในพุทธศาสนา ซึ่งมีผู้เข้าใจว่า เป็นผลสะท้อนมาจากวัฒนธรรม ศาสนา และศิลปกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อมจากประเทศลังกา แม่แบบพุทธศาสนาฝ่ายหินยานที่สุโขทัยรับเข้ามาอย่างท่วมท้น

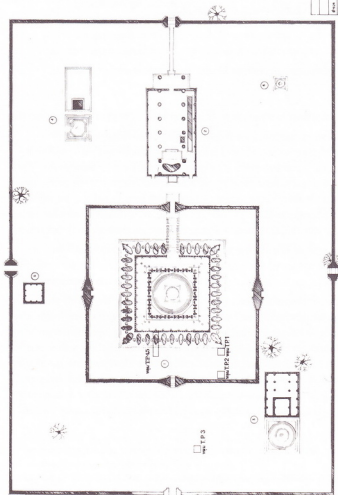
การศึกษา เจดีย์วัดช้างล้อม เริ่มต้นทำในรายละเอียดทางกายภาพเชิงอธิบายและตีความรูปทรง และโครงสร้างของเจดีย์และวิหารภายในวัดช้างล้อม โดยเน้นเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม บนฐานชลาสี่เหลี่ยมมีการประดับช้างอยู่โดยรอบทั้ง ๔ ด้านละ ๔ เชือก ยกเว้นด้านหน้าซึ่งทำเป็นบันไดขึ้นฐานทักษิณ ช้างตรงมุมทั้งสี่มีขนาดใหญ่ มีลวดลายประดับที่คอ ดันขา และข้อเท้า ระหว่างรูปช้างยืนมีเสาดตามประตูที่ตั้งสลัวยอยู่โดยรอบ บริเวณด้านหน้าบนฐานเจดีย์ชั้นที่ ๓ มีชุ้มพระประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยทุกชุ้ม เหนือขึ้นไปเป็นฐานแปดเหลี่ยม ๑ ชั้น รองรับองค์ระฆังกลม, ปล้องไฉน และหยาดน้ำค้าง และได้นำโบราณวัตถุบางชิ้นที่ได้จากการขุดแต่งมาประกอบการศึกษาถึงรูปแบบทางศิลปะ และความเชื่อที่แฝงอยู่

๑๗. นายประโชติ สังขุกิจ, รายงานการสำรวจและบูรณะโบราณสถาน เมืองเก่าศรีสัชนาลัย (คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถาน จ.สุโขทัย) หน้า ๒๕ - ๕๑

๑๘. นายมะลิ โลกสันเทียะ, บันทึกประจำปี แผนงานการปรับปรุงขุดแต่งและบูรณะวัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒

นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการขุดเปิดผองฐานเจดีย์ชั้นที่ ๒ จำนวน ๔ แห่ง เพื่อตรวจสอบลักษณะที่
ซ่อนอยู่ภายใน และได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมทดสอบจำนวน ๕ หลุม หาชั้นที่อยู่อาศัยของ
ผู้คนแถบวัดช้างล้อมในอดีต และกำหนดอายุโบราณสถานจากชั้นดินทางโบราณคดีกับการกำหนดอายุจาก
ตัวอย่างถ่าน

ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างมโนภาพให้แจ่มชัดที่จะนำไปสู่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และคติความเชื่อ
ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมได้ในที่สุด

അളവുകൾ (Measurements)		അളവുകൾ (Measurements)	
ഭാഗം (Part)	അളവ് (Measurement)	ഭാഗം (Part)	അളവ് (Measurement)
കുതിരപ്പാലം (Stable)	100.00	കുതിരപ്പാലം (Stable)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00
മുറ്റം (Courtyard)	100.00	മുറ്റം (Courtyard)	100.00

ശ്രീ ശിവലിംഗം മഹാദേവസ്വാമി
മഹാലിംഗം മഹാദേവസ്വാമി

ശ്രീ ശിവലിംഗം മഹാദേവസ്വാമി
മഹാലിംഗം മഹാദേവസ്വാമി

TP 3

TP 4

TP 2

TP 1

บทที่ ๒

โครงสร้างกายภาพ

เมืองโบราณศรีสัตนาขัณมีเมืองโบราณสถานกระจายอยู่กว่า ๑๓๐ แห่ง ทั้งภายในและภายนอกเมือง วัดช้างล้อมเป็น วัด บ.น.๑ (โบราณสถาน ภายในเมือง หมายเลข ๑) ซึ่งมีความสำคัญที่สุดวัดหนึ่ง^{๑๕}

ที่ตั้ง

วัดช้างล้อม อยู่บนที่ราบทางทิศตะวันออกริมเทือกเขาพนมเพ็ญในตำแหน่งเกือบกึ่งกลางเมืองโบราณ โดยห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้เข้ามาประมาณ ๒๒๕ เมตร และห่างจากกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาประมาณ ๔๐๐ เมตร ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๑๐๐ เมตร เป็นเชิงบันไดขึ้นเขาพนมเพ็ญ บริเวณด้านหน้าวัดปัจจุบันมีถนนลูกรังขนาด ๓ เมตร สดขวางถัดไปอีกประมาณ ๒ เมตร เป็นกำแพงส่วนหลังของวัดเจดีย์เจ็ดแถว

ลักษณะกายภาพ

วัดช้างล้อมวางตัวตามยาว และหันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยตั้งอยู่ในกรอบกำแพงวัดรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า คัดความยาว ๘๐ เมตร ความกว้าง ๕๕ เมตร

ภายในวัดนอกจากโบราณสถานที่ได้ทำการขุดแต่ง พื้นที่จะเป็นที่ราบปกคลุมด้วยพืชหญ้า และได้รับการดูแลโดยหน่วยศิลปากรที่ ๓ มาตลอด

พ้นจากกำแพงวัดด้านหน้าออกไป ๑๐ เมตร จนถึงกำแพงวัดเจดีย์เจ็ดแถว เป็นแอ่งต่ำเข้าใจว่าเดิมจะมีคูน้ำโบราณอยู่หน้าวัด แต่ในการขุดแต่งและบูรณะปี พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๒ ได้นำดินที่ได้จากการขุดแต่งวัดช้างล้อมมาถม ปรับเป็นถนนคันกลางจนถึงปัจจุบัน^{๑๖}

ถัดจากกำแพงวัดด้านข้างที่จะไปแม่น้ำยม (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) มีร่องรอยคูน้ำโบราณขนาด ๓ เมตร เป็นคูน้ำแนวเดียวกันตลอดกับวัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ และวัดนางพญา

ส่วนด้านข้างของกำแพงวัดอีกด้านหนึ่ง (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) ก็ปรากฏร่องรอยคูน้ำโบราณอยู่เช่นกัน โดยบนฝั่งคูน้ำอีกฟากหนึ่งมีวัดร้าง บ.น. ๕ ตั้งอยู่ก่อนไปทางด้านหลัง

๑๕. รหัสเรียกชื่อโบราณสถาน จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ รายละเอียดอยู่ใน รายงานการขุดแต่งและสำรวจโบราณสถานเมืองศรีสัตนาขัณมี เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๒ (โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ ศรีสัตนาขัณมี : ๒๕๒๖) หน้า

๑๕ - ๒๑

๑๖. คำสัมภาษณ์ คุณมะณี โกลสันทีระ เมื่อวันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๗

กำแพงวัดด้านหลัง มีลักษณะการวางตัวที่ไม่ฉากกับกำแพงวัดด้านอื่น ๆ โดยเฉียงเบนออกไปทางทิศตะวันออก ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยง รั้วร้าง บ.น. ๑๐, ๑๑, ๑๒ ซึ่งวางตัวเรียงต่อกันไปด้านหลังและหันหน้าวัดไปทางทิศตะวันออก การก่อสร้างที่ติด ๆ กันนี้ทำให้กำแพงวัดร้าง บ.น. ๑๐ ถูกกำแพง วัดช้างล้อมตัดและขาดหายไปบางส่วน พื้นที่บริเวณกำแพงวัดด้านหลัง เต็มไปด้วยหลุมลึกลอบซุก ไม่มีร่องรอยของคูน้ำโบราณ ยกเว้นมุมกำแพงวัดด้านหลังทั้งสองมุมเป็นแอ่งต่ำลงไปแต่ สภาพการขุดจนบอกระไรไม่ได้

ลักษณะสถาปัตยกรรม

โบราณสถานภายในวัดช้างล้อมได้รับการขุดแต่งและบูรณะแล้วนั้น มีเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่เป็นประธานตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ซึ่งอยู่เต็มพื้นที่ของวัดก่อนมาทางด้านหลัง ทางด้านหน้ามีวิหารขนาด ๖ ห้อง ก่อด้วยศิลาแลงเหลือเพียงฐานวิหาร และแท่นพระ ระหว่างวิหารและซุ้มประตูด้านหน้ามีทางเดินเล็ก ๆ เชื่อม ก่อนไปทางมุมกำแพงวัดด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศตะวันตกเฉียงใต้มีวิหารโถงและเจดีย์ ๑ องค์ กับกึ่งกลางภายนอกกำแพงแก้วด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอาคารจัตุรัสขนาดเล็กอยู่

ในการจัดลักษณะสถาปัตยกรรมได้แบ่งออกตามประโยชน์ใช้สอย (FUNCTION) ดังนี้

๑. วิหาร ๓ หลัง
๒. ศาลา ๑ หลัง
๓. เจดีย์ ๓ องค์
๔. ทางเดิน ๒ แห่ง
๕. กำแพง ๒ แห่ง

๑. วิหาร

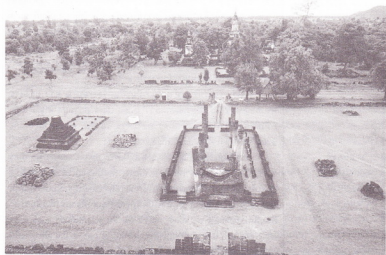
วิหารหมายเลข ๑

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๓๘×๑๕×๘ ซม., ๓๑×๓๑×๑๖ ซม. เลานแปลเหลี่ยมขนาด เส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๕×๑๑ ซม.
เทคนิคการก่อเรียง	เรียงศิลาแลงหันด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาวออก ๑ แถว สลับกัน ปัจจุบันบูรณะแล้วสมบูรณ์
ลักษณะฐานวิหาร	วิหารเหลือเพียงฐานบัวคว่ำ ความสูง ๕๒ ซม. รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง ๑๔.๕๐ เมตร ความยาว ๒๕.๒๐ เมตร ด้านหน้าย่อมุมเป็นมุขยื่นขนาดความกว้าง ๑๐.๔๐ เมตร ความยาว ๔ เมตร กึ่งกลางมุขยื่นมีบันไดทางขึ้นลง ๓ ขั้น ความสูงขั้นละ ๒๒ ซม. กึ่งกลางด้านหลังฐานวิหารด้านนอก มีมุขยื่นเล็ก ๆ เข้าใจว่าอาจจะเป็นแท่นพระ ขนาดความกว้าง ๓.๒๐ เมตร ความยาว ๑.๘๐ เมตร ความสูง ๘๐ ซม. ก่อเป็นฐานเขียงซ้อนกัน ๓ ชั้น โดยฐานวิหารด้านหลังนี้มีบันได ๒ ทาง อยู่ห่างจากมุมวิหารทั้งสองเข้ามาข้างละ ๘๐ ซม. ความกว้าง ๖๐ ซม. ความยาว ๕๐ ซม.

เสาวิหาร	บันไดมี ๓ ชั้น เรียงศิลาแลงแบบเสาด้านกว้างต่อด้านกว้าง (HEADED BOND) ห่างจากบันไดวิหารมุมทิศตะวันตกไปทางทิศใต้ประมาณ .๒๐ เมตร มีปลั่งหัวรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทำจากศิลาแลงท่อนใหญ่ ๔๖x๕๓x๕ ซม. เจาะเป็นหลุมลึก ๒๗ ซม. วิหารประกอบด้วย เสาศิลาแลงแปดเหลี่ยม ๗ หลัก ๔ แถว ทั้งนี้ ไม่นับเสาด้านหน้าที่เพิ่มมาอีก ๑ หลัก ๒ ต้น เพราะมีมุขยื่นเสาวิหาร ๒ แถว ในสุดเป็นเสาแปดเหลี่ยมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๖๐ ซม. พังกัน ประมาณ ๕.๘๐ เมตร ส่วนเสานอกทั้ง ๒ ด้านเส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๐ ซม. ระยะห่างกันระหว่างเสาแต่ละหลักเท่ากันคือ ๒.๘๐ เมตร เสาศิลาแลงหน้า ๓๑x๓๑x๑๖ ซม. วางสลับหว่างซ้อนกันขึ้นไป ที่ผิดแปลกก็คือ มีเฉพาะเสา ๔ แถว หลักท้ายสุดที่ใช้ท่อนศิลาแลงทั้งท่อนสูงกว่า ๒ เมตร โดยเฉพาะ บันไดด้านหลังข้างทิศเหนือ ท่อนศิลาแลงมีรอยเจาะลึกเข้าไป ๒๐ ซม. (เดิมคงสอดเครื่องไม้ขวางเป็นกรอบประตู) สูงจากพื้นวิหารประมาณ ๒.๔๕ เมตร ผนังวิหารมีร่องรอยว่าก่อหีบ โดยเหลือให้เห็นอยู่ กลางวิหารด้าน หน้าในแนวเสา ๒ แถว ในหลักที่ ๑ ไม่นับมุขยื่นซึ่งห่างกัน ๕.๖๐ เมตร ปรากฏว่ามีแนวศิลาแลงก่อปิดเหลือสูงจากพื้นวิหารขึ้นมากกว่า ๕๐ ซม. ช่องว่างระหว่างกลาง ๑.๕๐ เมตร เข้าใจว่าเดิมจะเป็นกรอบประตูด้านหน้า
แท่นพระ	แท่นพระตั้งอยู่ติดผนังวิหารด้านหลัง รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ความกว้าง ๔ เมตร ความยาว ๕.๘๐ เมตร ความสูง ๑.๓๕ เมตร ก่อด้วย ศิลาแลงสอดคั่นเป็นฐานหน้ากระดานท้องไม้ ๒ ชั้น กึ่งกลางมีโกศพระเหลือ เพียงฐาน หน้าตักพระบาทเป็นชั้นบัวคว่ำบัวหงาย ความกว้าง ๕.๒๐ เมตร มีเสาวิหารแถวในตั้งขนานแท่นพระทั้ง ๔ มุม บริเวณแท่นพระด้านหน้า มีมุขยื่นต่าระดับ ๒ ครั้ง ครั้งแรก ความกว้าง ๕.๖๐ เมตร ความยาว ๒.๒๐ เมตร ความสูง ๑.๒๐ เมตร ครั้งที่สอง ความกว้าง ๒ เมตร ความยาว ๘๐ ซม. ความสูงเท่ากันคือ ๑.๒๐ ซม. เข้าใจว่าน่าจะเป็นที่วางเครื่องบูชา
อาสนสงฆ์	อาสนสงฆ์อยู่ทางด้านขวาของแท่นพระ ขนาดความยาว ๑๐ เมตร ความกว้าง ๑.๘๐ เมตร เหลือเพียงศิลาแลงกันเป็นขอบ เพราะในขณะขุด แล่งได้ขุดดินพื้นอาสนสงฆ์ออกทำให้พื้นอาสนสงฆ์อยู่ในระดับเดียวกับพื้น วิหารโดยทั่วไป หลังอาสนสงฆ์มีมณฑปโดยปักเสาศิลาแลงตั้งเป็นระยะ ห่างกันประมาณ ๑.๒๐ เมตร จำนวน ๑๓ ต้น พังกันต้นละ ๑.๕๐ เมตร กว้าง ๗๘ ซม. โดยระหว่างเสาศิลาแลงต้นที่ ๔ และ ๕ มีเสาศิลาแลงปัก เสยหักจากออกเป็นคล้ายมุขยื่น จึงน่าจะเป็นไปได้ที่เดิมอาสนสงฆ์จะหักจาก ออกเป็นรูปปิกนก ส่วนที่หักจากนี้อยู่บริเวณด้านข้างหน้าอาสนสงฆ์พอดี

ภาพที่ ๕ วิหารมหาธาตุ ๑ ด้านหน้า

ภาพที่ ๑๐ วิหารมหาธาตุ ๑ ด้านหน้า

ภาพที่ ๑๑ แท่นพระ วิหารมหาธาตุ ๑

ภาพที่ ๑๒ ฐานบัวคว่ำ-บัวหงายของพระประธานของวิหารมหาธาตุ ๑

ภาพที่ ๑๓ แนวฐานสงฆ์บริเวณที่หักพังจากอลงกา วิหารหมายเลข ๑

ภาพที่ ๑๔ เสาศิลาสูงเป็นการอุปะตุสกลรัตนเครื่องไม้ วิหารหมายเลข ๑

วิหารหมายเลข ๒

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๓๒x๓๒x๒๐ และ ๓๓x๓๓x๓๐ ซม.
เทคนิคการก่อเรียงลักษณะ	เหมือนวิหารหมายเลข ๑ วิหารเหลือเพียงฐานบัวคว่ำเตี้ยสูงจากพื้นดิน ๓๐ ซม. ขนาดความกว้าง ๗.๕๐ เมตร ความยาว ๑๑.๕๐ เมตร และมีเสาศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยม ๗ แถว ๖ หลัก โดยแต่ละหลักห่างกัน ๑.๗๐ เมตร เสาศิลาแลง ๒ แถว ในห่างกัน ๒.๖๐ เมตร และเสาศิลาแลง ๒ แถว นอกห่างกัน ๑.๔๖ เมตร
แท่นพระ	แท่นพระคิตรฐานวิหารด้านหลัง ขนาด ความกว้าง ๓.๒๐ เมตร ความยาว ๓.๖๐ เมตร เหลือเพียงกรอบศิลาแลง

วิหารหมายเลข ๓

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๒๐x๒๓x๑๑ ซม.
เทคนิคการก่อเรียงลักษณะวิหาร	เหลือเพียงส่วนฐานให้สังเกตว่า เรียงศิลาแลงเป็นระเบียบวิธีเดียวกับวิหารหมายเลข ๑ เหลือเพียงฐานบัวคว่ำสูงจากพื้นดินโดยทั่วไปประมาณ ๔๕ ซม. ขนาด ความกว้าง ๑๐ เมตร ความยาว ๑๓.๐๐ เมตร ประกอบด้วยเสาศิลาแลง ๔ แถว ๖ หลัก โดยแต่ละหลักห่างกัน ๑.๑๐ เมตร เสาศิลาแลง ๒ แถว ในห่างกัน ๒.๒๐ เมตร และห่างจากเสาที่อยู่ชิดขอบออกไปข้างละ ๑.๒๐ เมตร
แท่นพระ	- แท่นพระอยู่คิตรฐานวิหารด้านหลังระหว่างเสา ๒ แถว ๓ หลัก สุดท้าย ขนาด ความกว้าง ๕ เมตร ความยาว ๕.๒๐ เมตร

๒. ศาลา

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๒๐x๔'๒x๑๓ ซม.
เทคนิคการก่อเรียงลักษณะ	ไม่ชัดเจน รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดความยาวด้านละ ๖.๐๐ เมตร โดยฐานก่อสูงขึ้นมาจากพื้นดิน ๔๕ ซม. ใช้ท่อนศิลาแลงขนาด ๑๑๐x๒๐x๒๖ ซม. ตั้งเป็นระยะ ๆ ด้านละ ๔ หลัก ๔ ด้าน ๑๒ หลัก

ภาพที่ ๑๕ วิหารพญายอง ๓

ภาพที่ ๑๖ ศาลา

๓. สถาปัตยกรรม

เจดีย์หมายเลข ๑ เจดีย์ทรงระฆังหรือทรงโอคว่ำ สภาพเกือบสมบูรณ์ ก่อนบูรณะขาดเพียงปล้องโฉนดประกอบด้วยฐานล่างสี่ชั้น รองฐานแปดเหลี่ยมและฐานกลม มาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น บัวปากระฆัง อัครระฆัง บัลลังก์ ก้านฉัตรกลม ปล้องโฉนดและพาดนํ้าข้าง

ฐานอาคารรองรับรูปช้างวิสูตรที่ใช้ในการก่อสร้างเทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๒×๒๒×๑๒ ซม. เรียงศิลาแลงหันด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาว ๑ แถว สลับกัน สอดดินมีปูนฉาบภายนอก
ลักษณะ	เป็น ฐานบัวคว่ำรองรับแถวช้างยืนอู้อยู่รอบองค์เจดีย์ รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดความยาวด้านละ ๓๐.๖๐ เมตร ความสูง ๙๐ ซม. โดยขึ้นเป็นฐานหน้ากระดานสูง ๘๕ ซม. และบัวคว่ำอีก ๑๕ ซม. ความกว้างของพื้นที่สำหรับให้ช้างยืน ๓.๗๕ เมตร ข้างที่ล้อมอยู่รอบองค์เจดีย์มีจำนวนทั้งสิ้น ๓๙ เชือก โดยแต่ละด้านจะมีช้าง ๙ เชือก ยกเว้นด้านหน้าที่มีเพียง ๘ เชือก เพราะทำเป็นบันไดทางขึ้นสู่ฐานเจดีย์ชั้นที่ ๒ แทนที่ช้างอีก ๑ เชือก กับเพิ่มช้างตะเคาข้างออกตรงมุมทั้ง ๔ อีก ๔ เชือก ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าและมีเครื่องประดับ* ข้างแต่ละเชือกห่างกัน ๑ เมตร โดยมีท่อนเสาศิลาแลงรูปแปดเหลี่ยมฉาบปูน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔๐ ซม. ตั้งอยู่สลับหว่างเสาเหล่านี้มีจำนวนทั้งสิ้น ๓๘ ต้น ตั้งสลับกับประติมากรรมช้างปูนปั้นไปตลอด ความสูงของเสา ๒ เมตร โดยโคนเสาตั้งเป็นฐานเขียง ๓ ชั้น และมีชั้นบัวคว่ำต่อขึ้นไปเป็นอกไก่ ๒ แถว โดยมีบันไดทางขึ้นข้างหลัง ๓ ชั้น ความสูงชั้นละ ๒๐ ซม. ส่วนปลายเสาตอนบนทำเป็นอกไก่ ๒ ชั้น ต่อขึ้นไปเป็นชั้นบัวคว่ำ - บัวหงายซึ่งเหลือปูนฉาบเป็นเกล็ดบัวซ้อนกัน ๒ ชั้น เช่นเดียวกับกับชั้นบัวปากระฆัง หันจากบัวหงาย ยอดเสาเป็นหน้าตัดเรียบเหมือนสังข์รองรับวิสูตร บริเวณเบื้องหน้าช้างทุกตัว ก่อนถึงริมขอบฐานชานา มีคู่มือศิลาแลงที่ฉาบปูนขึ้นแต่งเป็นกลีบบัวตั้งอยู่ ความสูง ๔๕ ซม. ความกว้าง ๒๗ ซม.
ฐานประทักษิณ วิสูตรที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๒×๒๒×๑๐ ซม. เรียงศิลาแลงหันด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาว ๑ แถว สลับกันสอดดิน มีปูนฉาบภายนอก

ลักษณะ	ฐานชั้นนี้คือ ฐานประทักษิณเป็นผนังเบื้องหลังข้างขึ้น รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสความยาวด้านละ ๒๑.๖๐ เมตร ก่อตรงความสูง ๒.๗๐ เมตร และขึ้นเป็นชั้นบัวคว่ำชั้นเล็ก ๆ ๑๒๐ ซม. แล้วจึงขึ้นเป็นผนังซึ่งกรแปดเหลี่ยมซึ่งปัจจุบันเหลือสมบูรณ์อยู่ทางด้านทิศใต้และทิศตะวันออก ขอบราวระเบียงใช้ท่อนศิลาแลงบากเป็นรูปห้าเหลี่ยมวางพาดต่อกันไปตลอด มุมราวระเบียงทั้ง ๔ ด้าน และกึ่งกลางรวมทั้ง หัวมุมระเบียงตรงบันได มีการบากศิลาแลงซุ้มขึ้นปลายแหลมเรียว รวมทั้งสิ้น ๔ แห่ง พื้นลานประทักษิณกว้าง ๓ เมตร ปูด้วยแผ่นศิลาแลงขนาดใหญ่ขนาด ๑๖๐×๘๐×๒๐ ซม. วางด้านยาวต่อด้านยาวตลอดซิดขอระเบียงด้านในมี เสา ๘ เหลี่ยม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔๐ ซม. ตั้งอยู่โดยรอบ ๓๔ ต้น ระยะห่างกันประมาณ ๖๐ - ๑๐๐ ซม. ซิดบริเวณมุมฐานชั้นที่ ๓ ทั้ง ๔ ด้าน มีเสาศิลาแลงเพิ่มขึ้นมุมละ ๓ ต้น ต้นหนึ่งอยู่ติดมุมอีกสองต้นหักฉากออกไป ๑ - ๑.๒๐ เมตร ราว ๑๒ ต้น ขนาด ๓๐×๑๐๐ ซม. ระหว่างเสาดัดมุมราวระเบียงทั้ง ๔ ด้าน และเสาดัดมุมฐานเชิงชั้นที่ ๓ ด้านใน กึ่งกลางจะมีเสาดั้งอีกแห่งละ ๑ ต้น รวม ๔ ต้น บริเวณชั้นบัวคว่ำของราวระเบียงในการบูรณะปี พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้มีการเจาะช่องระบายน้ำเป็นระยะ ๆ ส่วนบันไดทางขึ้นฐานประทักษิณด้านหน้า ซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางฐานชालาและฐานประทักษิณขนาดความกว้าง ๒.๑๐ เมตร ความยาว ๖.๘๐ เมตร เรียงศิลาแลงขนาด ๔๐×๒๒×๑๐ ซม. แบบด้านกว้างต่อด้านกว้าง ความกว้างชั้นละ ๓๐ ซม. จำนวน ๒๐ ซม. บันไดมีราวบันไดตั้งอยู่ ๒ ข้าง โดยอยู่ห่างจากขอบบันไดเข้ามาข้างละ ๒๐ ซม. สภาพของราวบันไดเหลือเพียงเสาผนังกั้งเป็นระยะ ๆ ความสูงต้นละ ๖๐ ซม. ส่วนบนของเสาบากปลายแหลมสำหรับเสียบล้าตัวนาคที่ทำจากโคลนกลมของศิลาแลง โดยฉาบปูนแต่งเป็นเกล็ด ความยาวท่อนละ ๖๐ ซม. หรือเท่ากับระยะห่างระหว่างเสาบันได ๒ ต้น ส่วนล่างของท่อนนาคเจาะเป็นร่องสี่เหลี่ยมสำหรับสอดรับเสาผนังกั้งบันได โดยปลายทั้งสองข้างทำช่องสำหรับเสียบล้าตัวนาคท่อนต่อ ๆ ไป
ฐานชั้นที่ ๓ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๐×๒๒×๑๐ ซม. เรียงศิลาแลงหันด้านยาวออก ๑ แถว และด้านกว้าง ๑ แถว สลับกัน สอดดิน และมีปูนฉาบภายนอก
ลักษณะ	ฐานชั้นนี้ เป็นฐานที่ผนังเจาะทำเป็นคูหาสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูป รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสความยาวด้านละ ๑๔.๘๐ เมตร ความสูงของฐาน (ผนัง) ประมาณ — เมตร โดยทำเป็นซุ้มหน้านางประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยด้านละ ๕ ซุ้ม ซุ้มกลางใหญ่ที่สุดรวม

ฐานชั้นที่ ๔ ฐานชั้นที่ ๕	ทั้งสิ้น ๒๐ ชุม ด้านหลังพระพุทธรูปซึ่งอยู่ลึกเข้าไปในผนังฐานเชิงชั้นที่ ๓ มีประติมากรรมต้นโพธิ์เป็นพื้นหลังแดงทับ ลักษณะชุมที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเป็นชุมโค้งปลายแหลม ขนาดความกว้าง ๐.๖๐ เมตร ความสูง ๐.๘๐ เมตร ความหนา - เมตร ก่อยื่นออกมาจากผนัง ๐.๖๐ เมตร
ฐานชั้นที่ ๖ ฐานชั้นที่ ๗	เป็นฐานเชิงความยาวด้านละ ๑๒.๒๐ เมตร ฐานแปดเหลี่ยม ความยาวด้านละ ๓.๘๐ เมตร พบร่องรอยการสร้างทับซ้อนโดยมีฐานแปดเหลี่ยมเดิมอยู่ลึกเข้าไปด้านละ ๔๕ ซม. มีก่อปูนพอก และก่อเรียงศิลาแลงต่อเสริมออกมาชัดเจน
ฐานชั้นที่ ๘ ฐานชั้นที่ ๙	เป็นชั้นมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น กับองค์ระฆัง ฐานปลีลังก้า ๔ เหลี่ยม และชั้นบัวคว่ำ - บัวหงาย ความยาวด้านละ ๒.๘๐ เมตร
	ก้านแกนฉัตรกลม ๒.๒๐ เมตร
	ฐานปลีฉัตรโกลน และพาคันน้ำค้าง

เจดีย์หมายเลข ๒

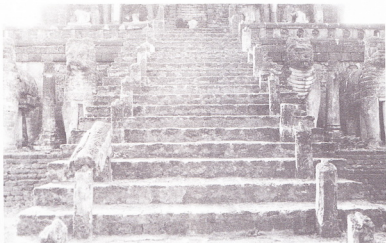
วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๑๗x๓๗x๑๒ ซม. และ ๓๐x๓๐x๑๗ ซม.
เทคนิคการก่อเรียง	วางศิลาแลงเอาด้านยาวออก ๑ แถว สลับกับด้านกว้าง ๑ แถว สอดคั่นและปูระฆังแล้ว
ลักษณะ	เป็นเจดีย์ทรงกลม ประกอบด้วย ฐาน ๕ ชั้น มาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น บัวปากกระฆัง ๑ ชั้น องค์ระฆัง ส่วนยอดทวยาคันน้ำค้างหักหายไป
ฐานชั้นที่ ๑	ฐานเชิงความยาวด้านละ ๗.๔๐ เมตร ความสูง ๒๐ ซม.
ฐานชั้นที่ ๒	ฐานบัวหน้ากระดานท้องไม้ ความยาวด้านละ ๖.๖๐ เมตร ประกอบด้วยฐานเชิง ๒ ชั้น ชั้นบัวคว่ำ ๑ ชั้น ท้องไม้ ๑ ชั้น ชั้นบัวคว่ำและหน้ากระดานส่วนบน
ฐานชั้นที่ ๓	ฐานเชิงความยาวด้านละ ๖.๐๐ เมตร ความสูง ๔๐ ซม.
ฐานชั้นที่ ๔	ฐานเชิงความยาว ด้านละ ๔.๘๐ เมตร ความสูง ๓๗ ซม.
ฐานชั้นที่ ๕	ฐานแปดเหลี่ยม ความยาวด้านละ ๒.๖๐ เมตร ความสูง ๓๓ ซม.
ฐานชั้นที่ ๖	ฐานแปดเหลี่ยมความยาวด้านละ ๒.๒๐ เมตร ความสูง ๑๗ ซม.
ฐานชั้นที่ ๗	ชั้นมาลัยลูกแก้ว เส้นผ่าศูนย์กลาง ๓.๖๐ เมตร เริ่มด้วยฐานบัวคว่ำ สลับกับชั้นท้องไม้เป็น ๑ ชั้น จำนวนทั้งสิ้น ๓ ชั้น ความสูงชั้นละ ๓๐ ซม. ชั้นบนสุดจบลงที่ท้องไม้ต่อบัวปากกระฆัง โดยปากศิลาแลงเป็นบัวคว่ำ บัวหงาย ความสูง ๑.๘๐ ซม.
องค์ระฆัง	เหลืออยู่ความสูงเพียง ๖๐ ซม.

ภาพที่ ๑๑ เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ภาพที่ ๑๒ เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม และกำแพงแก้ว

ภาพที่ ๑๕ บันไดทางขึ้นลานประทักษิณ

ภาพที่ ๒๐ ซ้างปูนปั้นวัดช้างค้ำ

ภาพที่ ๒๑ เสาตามประทีป บันไดทางขึ้นด้านหลัง

ภาพที่ ๒๒ หุ่นดอกบัวปูนปั้นหน้าข้างปูนปั้น

ภาพที่ ๒๓ พื้นลานประทักษิณ

ภาพที่ ๒๔ ฐานเชิงชั้นที่ ๓ และซุ้มพระ

ภาพที่ ๒๕ ชั้นนาถียูกแก้ว ๓ ชั้น และองค์ระฆัง

ภาพที่ ๒๖ บัณฑิตังคี และป้อมองโงน

ภาพที่ ๒๗ เจดีย์หมายเลข ๒ ภาพหลังการบูรณะ

ภาพที่ ๒๔ เจดีย์หมายเลข ๓ ก่อนการบูรณะ

ภาพที่ ๒๕ เจดีย์หมายเลข ๓ ภายหลังการบูรณะ

ภาพที่ ๓๐ เจดีย์หมายเลข ๔

เจดีย์หมายเลข ๓

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๐×๒๐×๑๐ ซม.
เทคนิคการก่อเรียง	โดยทั่วไปเรียงศิลาแลงเอาด้านกว้างออก ๑ แถว สลับกับเอาด้านยาวออก ๑ แถว สอดหิน และมีปูนฉาบภายนอก
ลักษณะ	เป็นเจดีย์ทรงกลม ประกอบด้วยฐานเขียง ๑ ชั้น ฐานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้น
ฐานชั้นที่ ๑	ฐานเขียง ความยาวด้านละ ๑๐ เมตร ความสูง ๗.๕ ซม.
ฐานชั้นที่ ๒	ฐานแปดเหลี่ยมความยาวด้านละ ๘.๘๐ เมตร ความสูง ๖.๕ ซม.
ฐานชั้นที่ ๓	ฐานแปดเหลี่ยม ความยาวด้านละ ๖.๐๐ เมตร ความสูง ๔.๐ ซม.
ฐานชั้นที่ ๔	เป็นชั้นบัวคว่ำ - บัวหงาย (?) ความสูงชั้นละ ๔.๕ ซม. ส่วนบนข้าวสุก ความสูง ๗.๒๕ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง ๗.๖๐ เมตร

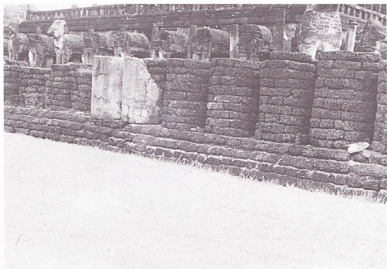
เจดีย์หมายเลข ๔

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๕×๒๐×๑๒ ซม. และอิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๒๙×๑๕×๕ ซม.
เทคนิคการก่อเรียง	ก่อเรียงศิลาแลง และอิฐเอาด้านกว้างออก ๑ แถว สลับกับเอาด้านยาวออก ๑ แถว
ลักษณะ	ไม่ชัดเจนเหลือเพียงฐานเขียง ๓ ชั้น ความยาวด้านละ ๔, ๓, ๒ และ ๒.๘๐ เมตร ความสูง ๑.๙๕ ซม. คานลำดับ

๔. กำแพงและซุ้มประตู

กำแพงแก้วของเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๑๘×๔๓×๑๐ ซม. ปัจจุบันสอปูน
เทคนิคการก่อเรียง	เรียงศิลาแลงเอาด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาวออก ๑ แถว สลับหว่างกันไปตลอดมีปูนฉาบภายนอก
ลักษณะ	รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความยาวด้านละ ๒๙.๒๐ เมตร ความสูงปัจจุบันประมาณ ๑.๕๐ เมตร ความหนา ๔๐ ซม. บริเวณกึ่งกลางกำแพงทั้ง ๔ ด้าน มีซุ้มประตู โดยด้านหน้าและด้านหลังเป็นประตูเปิดสำหรับเข้า - ออก และด้านหลังทั้งสองเป็นประตูปิด ตัวกำแพงแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ ครึ่งส่วนอยู่ด้านนอกก่อขึ้นเป็นฐานเขียง ๒๐ ซม. ชั้นบัวคว่ำ ๒๐ ซม. จึงก่อศิลาแลงเป็นเสาครึ่งวงกลม เส้นผ่าศูนย์กลางด้านละ ๕๐ ซม. ส่วนครึ่งหลังอยู่ด้านในก่อเป็นผนังตรง กำแพงมีช่องระบายน้ำเป็นระยะ ๆ

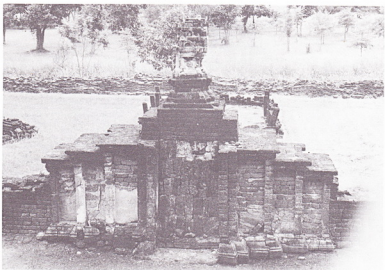
ภาพที่ ๓๑ กำแพงแก้ว เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ภาพที่ ๓๒ กำแพงแก้ว เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ภาพที่ ๓๓ ซุ้มประตูด้านทิศใต้ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้)

ภาพที่ ๓๔ ซุ้มประตูด้านทิศเหนือ (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ)

ซุ้มประตูด้านหน้า - หลัง	เป็นประตูเอก มีทางเปิดเข้า - ออก ความกว้าง ๑.๕๐ เมตร ๒ ข้างซุ้มซึ่งมี ๔ มุม จะเป็นย่อมุมมุมละ ๔ ครั้ง ส่วนบนทำเป็นหลังคาหลังเจียดซ้อนกัน ๓ ชั้น มุมซุ้มประตู ทั้ง ๔ ที่มีย่อมุมต่อกันขึ้นเป็นฐานเชิง ๑ ชั้น ความสูง ๑.๕ ซม. และ ขึ้นบัวคว่ำ ความสูง - ซม. จึงขึ้นเป็นส่วนบน ซึ่งมีลักษณะคล้ายหลังที่เหลี่ยมหลังหนึ่ง ๆ กว้าง ๕๐ ซม. (คือย่อมุม ๑ ครั้ง) จำนวนทั้งสิ้น ๕ หลัง โดยย่อมุมสุดท้ายประกอบด้วยเสา ๒ หลัง ก่อนถึงปากประตู ความกว้างของย่อมุม (นับจากแนวกำแพงเข้าหาปากประตู) ๒๐, ๔๐, ๕๐, ๒๐ และ ๕๐ ซม. ความสูงของย่อมุมแรกประมาณ ๑.๓๐ เมตร ก่อนจะขึ้นเป็นฐานบัวหงาย ๑.๕ ซม. และฐานหน้ากระดาน ๕ ซม. รองรับหน้าจั่วด้านข้างของหลังคา ย่อมุมครั้งที่ ๒ ความสูง ๑.๔๐ เมตร ก่อนจะขึ้นเป็นชั้นบัวหงาย ด้านที่สามประมาณ ๑.๖๕ เมตร เสาต้นที่ ๔ และ ๕ ความสูงประมาณ ๑.๘๐ เมตร ก่อนถึงปากประตูซึ่งตั้งตรงทั้ง ๒ ข้าง ไม่มีฐานบัว บริเวณพื้นดิน มีชั้นส่วนยอดเจดีย์ทรงมณฑปตกอยู่ทั้งด้านหน้า และหลัง เข้าใจว่าอาจประดับส่วนบนของซุ้มประตู
ซุ้มประตูด้านข้าง	เป็นประตูทึบ ลักษณะโดยทั่วไปคล้ายคลึงกับซุ้มประตูเอก หากแต่บริเวณส่วนที่จะเป็นปากประตูกลับก่อทึบ โดยใช้ท่อนศิลาแลง ขนาด ๒๐×๑๕×๔๐ ซม. เอาด้านหน้าวางตั้งขึ้น เข้าใจว่าอาจจะมาปิดทับภายหลัง ซุ้มประตูปลอมด้านทิศเหนือ (ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ) มีเจดีย์ทรงมณฑปตั้งอยู่กึ่งกลาง ซุ้มประตูปลอมด้านทิศใต้ (ทิศตะวันตกเฉียงใต้) มีเจดีย์ทรงมณฑปตั้งอยู่ข้าง ๆ จำนวน ๒ องค์ เมื่อนำมาสันนิษฐานเข้าใจว่าอาจจะเป็นชิ้นส่วนเจดีย์หรือปราสาท ๓ องค์

กำแพงวัดและซุ้มประตู

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๒×๑๕×๕ ซม. และ อิฐรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ๓๖×๑๕×๕ ซม. ปะปนกันโดยอิฐมีจำนวนมากกว่า เรียงศิลาแลงเอาด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาวออก ๑ แถว และด้านยาวออก ๑ แถว สลับกันตลอด มีปูนฉาบภายนอก
--	---

ภาพที่ ๓๕ ชั้นประทุนด้านทิศเหนือ

ภาพที่ ๓๖ กำแพงวัดด้านทิศเหนือ

ภาพที่ ๓๗ ซุ้มประตูวัดด้านหน้า

ภาพที่ ๓๘ กำแพงวัดด้านทิศเหนือต่อด้วยอิฐ

ภาพที่ ๓๕ ราวตะเอนค้ำประตูล้างช้าง

ภาพที่ ๔๐ ราวตะเอนค้ำประตูล้างช้าง
(สังเกตออก ใต้ถนน)

ลักษณะ	รูปสี่เหลี่ยม ขนาดความกว้าง ๕๒ เมตร ความยาว ๑๓๓.๖๐ เมตร ความสูงปัจจุบัน ๑.๐๐ เมตร ความหนา ๐.๗๐ เมตร ตัวกำแพงวัดขุดแต่งไว้ตลอด แต่ยังไม่ได้ทำการบูรณะ โดยก่อเป็นฐานเรียบ ๒๐ ซม. บัวคว่ำ ๓๐ ซม. แต่ก่อตรงขึ้นมาความสูงปัจจุบัน ๒.๕๐ เมตร
มุมประตูทั้ง ๔ ด้าน	ตั้งอยู่กึ่งกลางกำแพง เปิดเป็นประตูเข้า - ออก คিদความกว้าง ๑๐๐ ซม. ทั้งหมด ๔ มุม ย่อมุม ๆ ละ ๓ ครั้ง ครั้งละ ๖๐ ซม. เนื่องจาก บัวคว่ำขึ้นไป ๒.๓๐ เมตร ถึงอกไก่ ปูนปั้น เหนือจากนั้นชำรุด บริเวณทางเปิดติดตรงกึ่งกลางของค้ำยันธรณีประตูแต่ไม่ชัดเจน

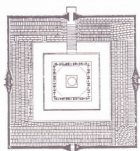
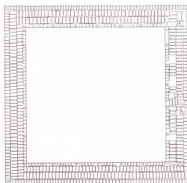
๕. ทางเดิน

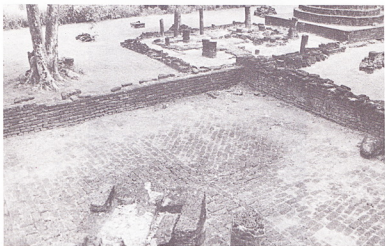
พื้นลานปูด้วยศิลาแลงภายในกำแพงแก้ว

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๔๐×๒๒×๑๒ ซม. ปูศิลาแลงต่อกันมีระเบียบวิธีการวางตั้งที่แตกต่างกันไปจัดได้ ๓ ส่วน คือ ๑. ส่วนใกล้ฐานเจดีย์ ห่างออกมา ๒.๐๐ ซม. เรียงศิลาแลงคล้ายพื้นบนลานประทักษิณ โดยวางด้านยาวต่อด้านยาว ๒. มุมกำแพงวัด พื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดด้านละ ๕ เมตร ปูศิลาแลงทแยงมุมเรียงตามยาวตลอด ๓. ส่วนที่เหลือ ปูพื้นด้านกว้าง ๑ แถว กับด้านยาว ๑ แถว สลับกันตลอด
ลักษณะ	ลักษณะรวมเป็นพื้นปูศิลาแลงธรรมดา

ทางเดินเชื่อมระหว่างวิหารกับซุ้มประตู

วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เทคนิคการก่อเรียง	ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๑๕×๑๐๐×๒๓ ซม. และ ๔๗×๒๖×๒๓ ซม. ปูศิลาแลงด้วยด้านกว้างต่อด้านกว้างต่อด้วยการวางศิลาแลงตามด้านกว้างตลอด แล้วใช้ศิลาแลงวางตามยาวปะกบทั้งสองด้าน
ลักษณะ	รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความกว้าง ๐.๘๐ เมตร ความยาว ๖.๕๐ เมตร ความสูงจากพื้นดินประมาณ ๔๐ ซม. เป็นแนวทางเดินปูยาวสูงกว่าพื้นที่ดินโดยทั่วไป ปลายสุดของแนวศิลาแลงด้านต่อกับวิหารไม่เสมอกัน ส่วนปลายสุดของแนวศิลาแลงด้านที่ธรณีประตูก่อมาชนนั้นเสมอบูรณ

ภาพที่ ๔๑ สานศิลาแลงปูพื้นรอบเจดีย์ประธาน

ภาพที่ ๔๒ ทางเดินเชื่อมวิหารกับฐานประตูด้านหน้า

บทที่ ๓

ศิลปกรรมวัดช้างล้อม

โบราณวัตถุที่ได้จากการขุดแต่ง วัดช้างล้อม ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒ นั้น ปัจจุบันส่วนใหญ่เก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง จ.สุโขทัย สามารถแบ่งออกได้ ดังนี้

๑. โบราณวัตถุที่ใช้ประดับสถาปัตยกรรม

- ๑.๑ ช้างปูนปั้น
- ๑.๒ ชิ้นส่วนนาคปูนปั้น
- ๑.๓ ชิ้นส่วนยักษ์ (เทวดา) ปูนปั้น
- ๑.๔ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย
- ๑.๕ สลักปูนปั้นปางลีลารอบก้านฉัตรกลม

๒. โบราณวัตถุขนาดเล็ก

- ๒.๑ ยักษ์สำริด
- ๒.๒ เศียรพระพุทธรูปสำริด
- ๒.๓ ชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปสำริด
- ๒.๔ เงินพดด้วง
- ๒.๕ พระพิมพ์ดินเผา
- ๒.๖ เต้าปูนสังคโลก
- ๒.๗ กระปุกสังคโลก
- ๒.๘ เหรียญรูปช้างดินเผา

๑. โบราณวัตถุที่ใช้ประดับสถาปัตยกรรม

๑.๑ ช้างปูนปั้น

จำนวนทั้งสิ้น ๓๕ เชือก เป็นช้างยืนเต็มตัวขนาดใกล้เคียงกับช้างจริง ตั้งอยู่รอบฐานทักษิณ ฐานฐานเชิงชั้นที่ ๒ (ฐานทักษิณ) และยื่นหน้าออกข้างนอกโดยมีฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ (ฐานชาลา) รองรับ แบ่งออกได้ ๒ ลักษณะคือ

ก. ช้างปูนปั้นธรรมดาไม่มีอวดลายประดับ

จำนวน ๓๕ เชือก

ขนาด ความกว้าง ๙๐ ซม. ความยาว ๒๐๐ ซม. ความสูง ๒๒๕ ซม.

ลักษณะ เป็นช้างยืนตามการวางตัวของวัด ปัจจุบันสภาพไม่สมบูรณ์ ตัวช้างทำจากศิลาแลง พอกแต่ปูนปั้นลำตัว หวี หู งา ขน ปล้องคอ ๑๐ ข้อย, หาง, ต้นขา และ

เล็บทั้ง ๔ ไม่มีลวดลายประดับ สภาพที่มีปูนปั้นแล้ว คล้ายคลึงกับช้างที่วัดช้างล้อม และวัดช้างล้อมสุโขทัย

เทคนิคในการก่อเรียง ช้างทั้งหมดก่อด้วยศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยต้นขาถือเป็น ศิลาแลงต้น ๔ ข้าง ตั้งรับท้องช้างซึ่งทำด้วยแผ่นศิลาแลงขนาดใหญ่ ๑ แผ่น ขนาด ๑๖๕ x ๘๐ x ๒๐ ซม. ส่วนลำตัวช้างโค้งใช้ศิลาแลงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็กก่อเรียง เอาด้านหน้าต่อต้านหน้าจนเป็นรูปโค้งครึ่งวงกลม และฉาบปูนภายนอก

ลักษณะการก่อลำตัวโค้งรูปครึ่งวงกลม โดยใช้ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดเล็กก่อเอาด้านหน้าชนกันนี้ คล้ายคลึงกับการก่อเรียงเศวตสังคโลก, การก่อเรียง ชุมพระที่วัดพระพายหลวง และวัดสระศรี และพบในวัดแถบลานนาซึ่งอาจได้รับ อิทธิพลจากพุกาม ส่วนที่พระนครหรืออยุธยาพบการก่อเรียงแบบนี้ในสมัยหลังจากการเข้ามาของอิทธิพลอารยธรรมตะวันตกเรียกกันว่า Arch

ข. ช้างประดับมุกเจดีย์ทั้งสี่ทิศ

จำนวน ๔ เชือก

ขนาด ความกว้าง ๕๐ ซม. ความยาว ๒๓๐ ซม. ความสูง ๒๔๐ ซม.

ลักษณะ ช้างยืนนิ่งจากแถวซ้ายธรรมดา โดยยืนหันหน้าไปตามทิศทั้ง ๔ มีลักษณะ พิเศษกว่าช้างปูนปั้นธรรมดา คือ ช้างประจำทิศทั้ง ๔ เป็นช้างทรงเครื่อง

ตำแหน่งของลวดลายประดับ ที่พบ

๑. ต้นขาหน้าทั้ง ๒ ข้าง ขนาดความกว้าง ๑๔ ซม.
๒. ลวดลายวัดต้นขาหลัง ขนาดความกว้าง ๑๑ ซม.
๓. ลวดลายวัดอก ขนาดความกว้าง ๑๔ ซม.
๔. ลวดลายวัดงาช้าง ขนาดความกว้าง ๑๒ ซม.

เทคนิคการก่อเรียง เหมือนกับช้างประเภท ก. แต่การพอกลำตัวช้างด้วยปูนปั้น มีการพอกทับซ้อนกันหลายชั้น เช่น ช้างประจำทิศใต้ บริเวณกันช้างมีการวาดหางแล้วพอกปูนปิดของเดิมแล้วขีดหางทับอีกชั้นหนึ่ง อาจเป็นการสร้างทับซ้อนหรือเพียงการซ่อม หรือเทคนิคการทำให้ดูอย่างใดอย่างหนึ่ง และแผ่นศิลาแลงที่ทำเป็นท้องช้าง มีการบากศิลาแลงเจาะรูเป็นช่องรูปสี่เหลี่ยม ไม่ทราบวัตถุประสงค์

ลักษณะประติมากรรมรูปช้างประดับอยู่รอบฐานเจดีย์ในพระพุทธศาสนา พบหลายแห่ง ทั้งที่ กลุ่มเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร และเมืองน่าน เชียงใหม่ เมืองอยุธยา เมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช รายละเอียด มีดังนี้

เมือง	เจดีย์ที่มีช้างล้อมฐาน	จำนวน ช้าง	การกำหนดอายุโดยประมาณ
สุโขทัย	วัดช้างล้อม	๓๖	พบศิลาจารึกหลักที่ ๑๐๖ ระบุ พ.ศ. ๑๙๐๕ พบศิลาจารึกหลักที่ ๙๙ ระบุ พ.ศ. ๑๙๖๐
	วัดช้างรอบ	๒๔	
	วัดสระศักดิ์	๒๔	
	วัดเจดีย์สี่ห้อง	๒๔	
	วัดมหาธาตุ	๘	

เมือง	เจดีย์ที่มีฐานซ้อนฐาน	จำนวน ชั้น	การกำหนดอายุโดยประมาณ
ศรีสัชนาลัย	วัดช้างล้อม วัดเจติยไฉฉะ	๓๙ ๒๔	ถ้ำเขื่อนอิงศิลาจารึกหลักที่ ๑ เริ่มสร้าง พ.ศ. ๑๘๒๘ -
กำแพงเพชร	วัดช้างรอบ วัดพระแก้ว วัดช้าง	๖๘ ๓๒ ๑๘	- - -
อยุธยา	วัดมเหยงค์	๗๒	พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ พ.ศ. ๑๙๘๑
เชียงใหม่	วัดเชียงมั่น วัดป่าแดงหลวง วัดพระสิงห์ วัดเจติยหลวง	๑๖ ๒๔ ๔ -	พบศิลาจารึกหลักที่ ๑๔๑ ระบุ พ.ศ. ๒๑๒๔ - -
น่าน เขียงราย	วัดช้างเท้า วัดช้างเท้าตะเจติยาราม พระธาตุปูเข้า	๒๙ - -	พบศิลาจารึกหลักที่ ๖๙ ระบุ พ.ศ. ๑๙๓๕
นครศรีธรรมราช สงขลา ชุมพร	วัดพระบรมธาตุ วัดพระโค วัดพระธาตุสรี	๒๒ ๑๖ -	- - -

เมือง	โบราณสถาน	ลักษณะเชิงปูนปั้น
สุโขทัย	วัดช้างล้อม วัดช้างรอบ วัดสากดิ์ วัดเจติยไฉฉะ วัดมหาธาตุ	อินโหล่สี่ระฆังครึ่งตัวอยู่ในคูหา อินโหล่สี่ระฆังครึ่งตัวอยู่ในคูหา อินโหล่สี่ระฆังครึ่งตัวอยู่ในคูหา ช้างหมอบสลักรูปบุคลล (เทวดา) สลักกับรูปสิงห์ขี่ช้าง ช้าง ๓ เศียร โหล่สี่ระฆังสลักรูปบุคลลแบบเจดีย์
ศรีสัชนาลัย	วัดช้างล้อม วัดเจติยไฉฉะ	ช้างยืนเต็มตัวใหญ่เท่าของจริง ช้างยืนโหล่ครึ่งตัวอยู่ในคูหา
กำแพงเพชร	วัดช้างรอบ วัดพระแก้ว วัดช้าง	ช้างทรงเครื่องอินโหล่สี่ระฆังครึ่งตัวไม่มีคูหา ช้างยืนโหล่ครึ่งตัวอยู่ในคูหาสลักรูปสิงห์ปูนปั้น ช้างยืนครึ่งตัวอยู่ในคูหา ขนาดเท่าช้างจริง
อยุธยา	วัดมเหยงค์	ช้างยืนครึ่งตัวอยู่ในคูหา
เชียงใหม่	วัดเชียงมั่น วัดป่าแดงหลวง วัดพระสิงห์ วัดช้างเท้า	ช้างยืนโหล่สี่ระฆังครึ่งตัวไม่มีคูหา แต่มีดอกบัวหน้าช้าง ช้างยืนโหล่สี่ระฆังครึ่งตัว ไม่มีคูหา ช้างยืน ช้างยืนไม่มีคูหา
นครศรีธรรมราช สงขลา	วัดพระบรมธาตุ วัดพระโค	ช้างยืนครึ่งตัวอยู่ในคูหา ช้างหมอบ

การทำแถวช้างประดับรอบฐานเจดีย์ น่าจะมีคติมาจากช้างค้ำ หรือช้างยืนแบกโลก แบกจักรวาล จากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ในเรื่องมหากาพย์รามายณะได้มีการกล่าวถึง เรื่องช้างค้ำจักรวาล โดยมีการกล่าวถึงช้างที่ยืนแบกโลก หรือจักรวาลที่อยู่ใต้โลกอยู่ประจำทิศ ๔ ทิศ มี ๔ เชือก เรียกว่า "ช้างแห่งจักรวาล" ลักษณะรูปแบบของช้างค้ำที่ปรากฏในพุทธศาสนา มีทั้งในประเทศอินเดีย และประเทศลังกา ซึ่งแบ่งออกได้ ๒ แบบ คือ แบบที่เห็นแต่ศีรษะ และแบบที่ให้เห็นช้างทั้งตัว

รูปแถวช้างค้ำที่เห็นเฉพาะส่วนศีรษะช้างโผล่ออกมาฐานของstupaในประเทศอินเดียนั้น พบที่ถ้ำ การ์ลี (KARLI) ในประเทศลังกา พบอีก ๓ แห่ง คือ เจดีย์รุวันวลี (RUVANVALI) ซึ่งก่อเป็นช้างปูนปั้นอยู่ฐานชั้นล่างและฐานชั้นบนของเจดีย์ทรงกลมของมหาstupa โดยใกล้เคียงกันมีเจดีย์เดิมที่จำลองไว้ เป็นเจดีย์ทรงกลมที่ฐานทำเป็นแถวช้างหมอบ กับเจดีย์มหายังคะ (MAHIYANGANA) และ เจดีย์กัณทกะ ที่ มหินดาเล ซึ่งได้ทำช้างรองรับอยู่ฐานของรหัสกณะ ที่ยื่นออกมาโดยรอบทั้งสี่ด้านของเจดีย์^{๑๐}

ช้างยืนเต็มตัวนั้น ในประเทศอินเดียพบหลายแห่ง เช่นที่ เทวสถานพระเคณคร อำเภอหมายเลข ๑๐ มีช้างศิลาคู่ยืนเฝ้าอยู่ปากถ้ำ ปลายวงช้างพันกึ่งมะม่วงเหนือคอกบัว^{๑๑} กับช้างศิลาที่ถ้ำเอลอราและฮันตี (KALASANATHA ELLORA, HATHI GUMPHUR)^{๑๒} ส่วนstupaในพระพุทธศาสนานั้น ที่นิยมทำช้างทั้งตัว พบที่ เมือง ฮัดดา (HUDDA) ซึ่งทำประติมากรรมรูปช้างลอยตัวอยู่รอบเจดีย์สลักรูปบุคคลที่กำลังทำท่าแบกอยู่ฐานเจดีย์ กับ แถวช้างยืนเต็มตัวที่วิหารหมายเลข ๔ ที่รัฐพิหาร^{๑๓}

ในประเทศเขมร พบประติมากรรมช้างที่น่าสนใจ ๒ แห่ง คือ ช้างคู่ประติมากรรมจากนครวัด ซึ่งเหนือขึ้นไปมีเศียรพระโพธิสัตว์รวโลกเศียรวางตั้งอยู่บนสลักหินเป็นเศียรช้างเอราวัณโผล่ออกมา ๓ เศียรที่ปลายวงพันกึ่งพรมพุกชาอยู่ชั้นกัน^{๑๔} และช้างประจำทิศในปราสาทหิน นครวัด ซึ่งสลักหินเป็นช้างทรงเครื่องยืนเต็มตัวพาดกลางฐานรองรับขนาดเท่าช้างจริง^{๑๕}

โดยทั่วไปการทำแถวช้างปูนปั้นครั้งตัวประดับรอบฐานเจดีย์ทรงกลมทั้งสี่ด้านในประเทศไทย น่าจะมีต้นแบบมาจากมหาstupa (RUVANVALI) เมืองอนูราชปุระ ในเกาะลังกาเพราะไม่ปรากฏลักษณะแถวช้างปูนปั้น (ELEPHANT WALL) แบบสิงหล เช่นนี้เลยในstupaของอินเดีย^{๑๖}

เจดีย์ที่มีช้างแบกฐานทั้งหมดที่พบในประเทศไทย ช้างที่ยืนเต็มตัวแยกออกจากผนังอย่างเด็ดขาด และบริเวณด้านหน้าช้างมีพุ่มดอกบัวพบเพียงแห่งเดียว คือ ช้างประดับฐานเจดีย์วัดช้างล้อม ลักษณะช้างยืนเต็มตัว ที่ผิดไปนี้เคยพบมาก่อนหน้านี้แล้ว จากstupaที่เมืองฮัดดา และวิหารหมายเลข ๔ ที่รัฐพิหาร

๑๐. สุรยเชษฐาอิน, สมชาติ มณีโชติ กลัธิ์เรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุเขมรขวรวดี วิทยานิพนธ์ การศึกษาระดับมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๒๕) หน้า ๑๕-๓๔

๑๑. BENJAMIN ROWLAND, SADDANTA JATAKA (CAVEX, AJANTA THE ART AND ARCHITECTURE OF INDIA (INDIA, 1970) Fig. 5.

๑๒. C.SWARAMAMURTI INDIAN Sculpture (New DELHI : INDIA council of culhal Relations 1961) Fig. 163.

๑๓. สมชาติ มณีโชติ เรื่องลัทธิ หน้า ๑๕-๕๕

๑๔. R.L. HON MALCOLM MACDONALD ANGKOR (GREAT BRITAIN: LONDON; RICHARD CLAY & COMPANY LTD.) P 69, 70.

๑๕. SNEAD STELLA, RUINS IN JUNGLES (LONDON; HAMISH Hamilton; 1962) Fig. 112.

๑๖. W.H. SIRISENA 'ARCHITECTURAL CROSS-CURRENTS' SRI LANKA AND SOUTH EAST ASIA (NETHERLAND; LEIDEN E.J. BRILL, 1978) P 166 - 117.

ส่วนช้างประจำมณฑล ๔ ของวัดช้างล้อมนั้นแตกต่างจากช้างตัวอื่น ๆ โดยทั่วไป คือมีขนาดใหญ่กว่าและมีเครื่องประดับคล้ายคลึงกับช้างประจำทิศในปราสาทนครวัด

ดังนั้น แลวช้างปูนปั้นที่วัดช้างล้อมน่าจะได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบการทำช้างปูนปั้นรอบฐานเจดีย์มาจากมหาสถูปในลังกา ส่วนลักษณะแบบช้างยืนเต็มตัวนี้ อาจจะได้รับอิทธิพลทางด้านรูปแบบจากนครวัด หรือสถูปในประเทศอินเดีย โดยช้างทั้งสองต้นได้ติดตั้งแปลงเอาเทคนิคการก่อเศวตทุเรียง เมืองศรีสัตนาคนหุตมาใช้ก่อลำตัวช้างปูนปั้นอีกทีหนึ่ง

ลักษณะการปั้นปูนแต่งเป็นตัวช้างนั้นทำคล้ายคลึงกันทั้งสามเมือง คือ เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัตนาคนหุต และเมืองกำแพงเพชร หรือแม้แต่ในแถบลานนา มาแตกต่างกับช้างปูนปั้นที่วัดมหาธาตุอย่างชัดเจน ตรงลักษณะปล้องคอของช้างปูนปั้นวัดมหาธาตุที่มีการขีดเส้นกรอบปล้องคอแสดงกฎเกณฑ์มากขึ้น ความผิดปกติดังกล่าว อาจจะเป็นเพียงความแตกต่างของสกุลช่างแต่ละท้องถิ่น หรืออาจจะเป็นสิ่งแสดงว่า กลุ่มช้างปูนปั้นทั้ง ๓ เมือง น่าจะมีอายุเก่ากว่าสมัยของการสร้างวัดมหาธาตุ ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ปี พ.ศ. ๑๙๘๑^{๒๔}

ลวดลายประดับช้างพบในประติมากรรมต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑. ลวดลายช้างปูนปั้น วัดช้างรอบ จังหวัดกำแพงเพชร

ช้างปูนปั้นโผล่ออกมาจากผนังเพียงครึ่งตัว จำนวน ๖๘ เชือก ตั้งอยู่บนฐานรองรับช้าง ช้างเหล่านี้ภายในก่อด้วยศิลาแลง ปั้นปูนทับภายนอก มีเครื่องประดับตรงคอ จวง ต้นขา และข้อเท้า

๒. ช้างทรงเครื่องทองคำ กรุวัดราชบูรณะ

ขนาดความสูง ๕๐ ซม.

๓. ช้างสำริด มีรอยจารึกลายสือให้ที่ฐาน

ขนาด ความกว้าง ๑๕.๓๐ ซม. ความสูง ๔๑ ซม.

กำหนดอายุ ปี พ.ศ. ๒๐๗๔ (จากจารึกที่ฐาน)

ช้างปูนปั้น วัดช้างรอบ จังหวัดกำแพงเพชร เป็นประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างเพียงแห่งเดียวที่พบว่า ทรงเครื่องประดับเช่นเดียวกับ ช้างปูนปั้นประจำมณฑลทั้งสี่ทิศของวัดช้างล้อม แต่ลักษณะทรงเครื่อง เช่นช้างกษัตริย์ สามารถเปรียบเทียบลวดลายประดับได้กับพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยอยุธยาตอนต้น และ พระพุทธรูปภาคปรก ที่อำเภอราม จ.สุโขทัย ซึ่งแตกต่างไปจากลวดลายปูนปั้นที่วัดช้างล้อม เมืองศรีสัตนาคนหุต ส่วนช้างทรงเครื่องทองคำและช้างสำริดนั้น เป็นศิลปะในสมัยอยุธยาอย่างแท้จริง ซึ่งการตกแต่งลวดลายน่าจะขึ้นอยู่กับความตกลงใจของช่างทองและช่างปั้น

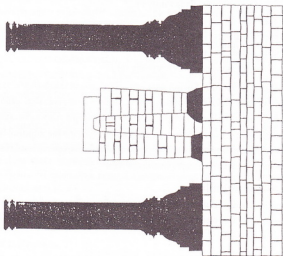
๑.๒ ชิ้นส่วนนาคปูนปั้น

๑.๒.๑ ชิ้นส่วนเศียรนาคปูนปั้น จำนวนทั้งสิ้น ๔ ชิ้น สภาพไม่สมบูรณ์

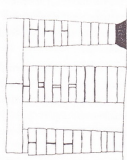
ลักษณะคล้ายคลึงกับนาคสังคโลกสมัยสุโขทัย แต่ทำจากปูนปั้นเป็นรูปนาค ๗ เศียร

๒๔. เทพ สุวรัตน์ วัฒนทองค์ พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรมศิลปากร ๒๕๑๑) หน้า ๑๔๓-๑๔๔ (ถือเอาถักรางที่ระบุในพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐเป็นหลัก)

ข้าฯขอเป็นสัตว์ที่รองล้านปีศตวรรษจนคนมีเกียรติ

with super-fine

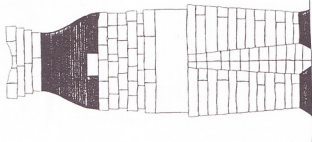

1000

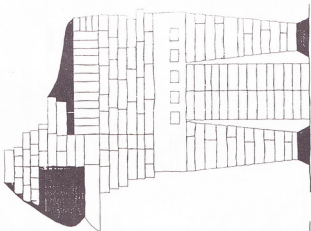
กองโบราณคดี กรมศิลปากร
แบบ สว.๖ดช.๕ด้อม

[illegible]

ช้างประจักษ์มณฑลพิษณุ

รูปด้านหน้า

รูปด้านข้าง

กองโบราณคดี กรมศิลปากร		กรมศิลปากร	
แบบ สิ่งปลูกสร้าง		สิ่งปลูกสร้าง	
ชื่อ	วัด	ชื่อ	วัด
ที่ตั้ง	จังหวัด	ที่ตั้ง	จังหวัด
ลักษณะ	วัด	ลักษณะ	วัด
ขนาด	วัด	ขนาด	วัด
วัสดุ	วัด	วัสดุ	วัด
ปีที่สร้าง	วัด	ปีที่สร้าง	วัด
ปีที่วัด	วัด	ปีที่วัด	วัด

วาดลายประดับข้างประจำมุมทั้ง ๔ ทิศ

หน้าอก

ขาหลัง

ต้นขาข้าง

ท้องข้าง

หน้าอก

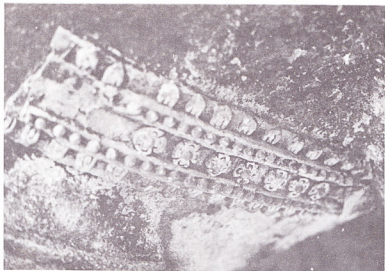
หน้าอก

ภาพที่ ๔๓ ลวดลายปูนปั้นหน้าถ้ำวัง ประจําหมู่บ้านหิสรังสิต

ภาพที่ ๔๔ ลวดลายปูนปั้นหน้าถ้ำวัง ประจําหมู่บ้านหิสรังสิต

ภาพที่ ๔๕ ลวดลายใต้ท้องช้างประจำมุมคันทะเหนือ

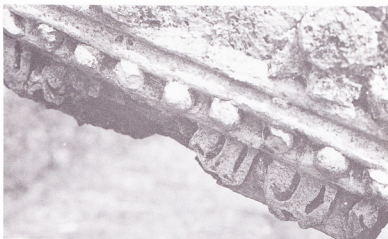
ภาพที่ ๔๖ ลวดลายคันทะช้างประจำมุมคันทะเหนือ

ภาพที่ ๔๖ ลวดลายชาดงช้างประจําภูมคํานทศเหนือ

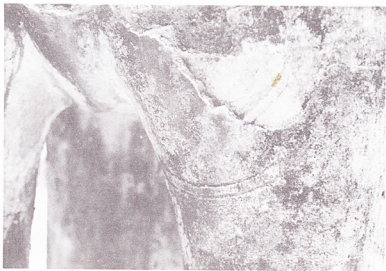
ภาพที่ ๔๔ ลำตัวนาคปูนปั้นเชิงบันได

ภาพที่ ๔๕ ราวคานย่นเอียงค้ำตัวนาคปูนปั้น

ภาพที่ ๕๐ คีตาณองเงาะรูช่องสี่เหลี่ยม ข้างประจักษ์เหนือ

ภาพที่ ๕๑ การทำปูนปั้นทับซ้อนกับบริเวณกันน้ำของช้างประจักษ์ด้านทิศเหนือ

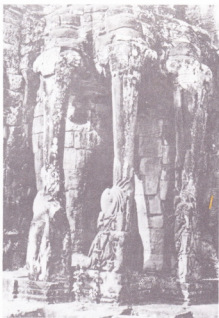
ภาพที่ ๕๒ รูปด้านตัดด้านหัวข้างทิศเหนือจะเห็นลักษณะการทำโค้งครึ่งวงกลม

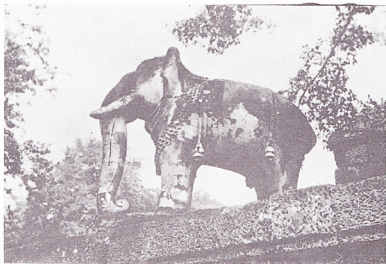
ภาพที่ ๕๓ รูปด้านตัดแสดงลักษณะการเรียงอิฐโค้งครึ่งวงกลมพบที่เตาทุเรียง เกาะน้อย

ภาพที่ ๕๔ หน้าถ้ำหมายเลข ๑๐ เอตลร่า ประเทศอินเดีย

ภาพที่ ๕๕ ช้างเอราวัณ ชื่นประสูตทางเข้านครวัด ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ ๕๖ ข้างประจําทิศนครวัดด้านหลัง

ภาพที่ ๕๗ ข้างประจําทิศนครวัด ด้านหน้า

ภาพที่ ๕๔ เจดีย์จำลองช้างมหาศูล (วันเวอ) ในประเทศอังกฤษ

ภาพที่ ๕๕ ช้างรอบกำแพงแก้ววัดมหาธาตุ พระนครคีรีธูธา

ภาพที่ ๖๐ ช้างปูนปั้น วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร ขณะทำการบูรณะ

ภาพที่ ๖๑ ช้างทองคำ กุฏิราชบูรณะ

ภาพที่ ๖๒ ช้างเครื่องสำริดสมัยสุโขทัย

ภาพที่ ๖๓ ชิ้นส่วนนาคปูนปั้น

ภาพที่ ๖๔ ศีรษะยักษ์ปูนปั้น

๑.๒.๒ ลำตัวนาคปูนปั้น จำนวนทั้งสิ้น ๑ ชิ้น สภาพไม่สมบูรณ์
 นาคปูนปั้นที่พบวัดช้างล้อมเป็นส่วนประดับที่แสดงทางขึ้น-ลง หรือเชิงบันไดซึ่ง
 พบปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศไทย

๑.๓ เกียรียักษ์ปูนปั้น

๑.๓.๑ เกียรียักษ์ปูนปั้น

จำนวน ๑ ชิ้น (ปัจจุบัน จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง
 จ.สุโขทัย)

ขนาด ความสูงกว่า ๑๒๐ ซม.

ลักษณะ เกียรียักษ์ปูนปั้น สภาพสมบูรณ์เฉพาะศีรษะ หน้ายักษ์
 คาไปนควาใช้ปูนปั้นแปะเป็นหมวดเกลียว จมูกบานหูลิบเล็ก ปากแฉะ
 ยักที่มุมปากทั้งสองเป็นเขี้ยว บริเวณหน้าผากมีกระบังหน้ามีลวดลาย
 ตกแต่งเหลืออยู่ไม่ชัดเจน ศีรษะส่วนบนตัดเรียบส่วนหลังมีลายก้นหอย
 คล้ายที่ประดับเศียรพระพุทธรูปปูนปั้น

ตำแหน่ง เกียรียักษ์ปูนปั้นขนาดใหญ่กว่าตัวคนนี้ น่าจะประดับบริเวณ
 ชุ่มประตู่ กำแพงแก้วด้านใดด้านหนึ่ง หรือทุก ๆ ชุ่ม เนื่องจากบริเวณ
 ภายในวัดช้างล้อมปัจจุบัน มีโคลนลำตัวนาคปูนปั้นแสดงท่าขาทั้ง
 สองแยกออกจากกันคล้ายยักษ์สำริดที่พบที่วัดเดียวกันอยู่หลายโคลน

๑.๓.๒ ชิ้นส่วนลำตัวยักษ์ปูนปั้น

จำนวน ๒ ชิ้น (อาจจะมากกว่านี้ แต่เหลือเป็นโคลนไม่ชัดเจน)

ขนาด ความยาวจากลำคอถึงต้นขาประมาณ ๑.๒๐ เมตร

ลักษณะ ลำตัวประติมากรรมปูนปั้น เหลือเพียงท่อนกลาง (หน้าอก)
 จากลำคอกถึงบั้นเอว มีเครื่องประดับเอว และลักษณะบางอย่างคล้ายคลึง
 กับยักษ์ที่สำริดที่พบที่วัดช้างล้อม

๑.๔ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย

จำนวนทั้งสิ้น ๒๐ องค์ ขนาดเท่ากันคนจริงประทับนั่งขัดสมาธิราบอยู่ในชุ่มหน้านาง
 ในฐานเจดีย์ชั้นที่ ๓ ด้านละ ๕ องค์ โดยองค์กลางของแต่ละด้านมีขนาดใหญ่กว่าองค์
 อื่น ๆ เบื้องหลังผนังประติมากรรมปูนปั้นนั้นค้นพบฐานโพธิ์ทาสีแดงทับดูเสมือนพระพุทธรูป
 ประทับใต้ต้นโพธิ์^{๒๕} แยกรายละเอียดออกได้ดังนี้

ก. พระพุทธรูปปูนปั้น

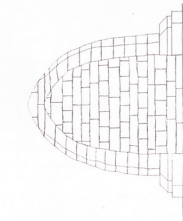
จำนวน ๒๐ องค์

ขนาด ความกว้าง ๑.๑๖ เมตร ความสูง ๑.๔๐ เมตร องค์กลางของแต่ละด้านจะมี
 ขนาดใหญ่ขึ้นเล็กน้อย คือ ความกว้าง ๑.๑๖ เมตร ความสูง ๑.๗๐ เมตร

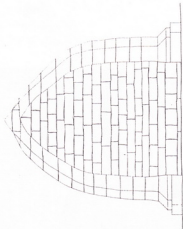
๒๕. สมพร อยู่โพธิ์ เรืองเรือง พระพุทธรูปปางต่าง ๆ พิมพ์ครั้งที่ ๑๘ อนุสาวรีย์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางสมบุญ
 ศรีโสภา (กรมศิลปากร โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๘) หน้า ๔๑-๔๘

ภาพที่ ๖๔ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ปี พ.ศ. ๒๔๕๗

4995

03/11/72

แบบ คู่มือพระวิไลช่วงกลม		ขนาดของตัวอักษร	
ขนาด	10-12	ขนาด	10-12
สี	สีน้ำเงิน	สี	สีน้ำเงิน
ลาย	ลายเส้น	ลาย	ลายเส้น
จำนวนตัวอักษร	1	จำนวนตัวอักษร	1
สีตัวอักษร	สีน้ำเงิน	สีตัวอักษร	สีน้ำเงิน
สีพื้น	สีน้ำเงิน	สีพื้น	สีน้ำเงิน

เทคนิคในการก่อเรียง โกลนศิลาแลงโดยใช้ปูนปั้นแต่ง มีเศษภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบปะปนอยู่ บุรณะแล้ว

ลักษณะ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยประทับนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ข้างซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาคำลงที่พระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงเบื้องล่างในอาการที่เรียกว่า พระธรณีเป็นพยาน พระพักตร์เป็นรูปวงรี มีไรพระศกระหว่างเส้นพระเกศและพระนลาฏ ขมวด พระเกศามีขนาดเล็ก พระรัศมีเป็นต่อมกลม จีวรยาวแนบลำตัว เปิดพระอังสาขวา ชายผ้าพาดคลุมอยู่เหนือพระอังสาซ้ายทอดลงมาใต้พระถัน ชายสังฆาฏิพับเป็นริ้วจำนวน ๕ ริ้ว ยาวลงมาจรดพระนาภี แนวเส้นขอบสบงบริเวณพระโสณทั้งสองโค้งหยักเป็นคลื่น ฐานประดับด้วยชั้นกลีบบัวคว่ำ-บัวหงาย ตรงกลางแอ่งเข้าข้างใน

ข. ชุ่มหน้านาง

จำนวน ๒๐ องค์

ขนาด ความกว้าง ๑.๓๑ เมตร ความสูง ๒ เมตร ชุ่มองค์กลางมีขนาดใหญ่กว่าเล็กน้อย คือ ขนาด ความกว้าง ๑.๓๘ เมตร ความสูง ๒.๓๕ เมตร

เทคนิคในการก่อเรียง วางศิลาแลงเอาด้านกว้างออก ๑ แถว และเอาด้านยาวออก ๑ แถว สลับกันไป

ลักษณะ ชุ่มรูปทรงคล้ายใบเสมา ขึ้นต้นด้วย ฐานเขียง ๑ ชั้น ความสูง ๑๒ ซม. บัวคว่ำ ๑๖ ซม. ฐานหน้ากระดานมอญไก่ ๒ ซม. ความสูง ๒๐ ซม. ฐานบัวหงาย ๒๔ ซม. ขึ้นเป็นรูปใบเสมา ความสูงประมาณ ๑๖๐ ซม.

ค. ภาพประติมากรรมปูนปั้นนูนต่ำรูปคันโพธิ์ทาบด้วยสีแดง

จำนวน ๒๐ แห่ง

ขนาด ความสูง ๑๗/๑ ซม.

เทคนิคการก่อเรียง

ลักษณะ คล้ายใบโพธิ์ ส่วนก้านอยู่เบื้องหลังพระพุทธรูป ส่วนใบแผ่อยู่หลังเศียรองค์พระ โดยทำปูนปั้นแต่งเป็นก้าน เส้นใบและมีร่องรอยว่าครั้งหนึ่งเคยทาสีแดง (ขาด) ทับ

พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยซึ่งพบที่ วัดช้างล้อม ลักษณะเม็ดพระศกมีขนาดเล็กละเอียดมาก อาจจะได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธรูปปูนปั้นวัดพระพายหลวง ส่วนชายจีวรที่พับเป็นริ้วยาวลงมาจรดพระนาภี คงจะได้อิทธิพลจากพระพุทธรูปนาคปรกสำริดจากไชยา และท่าประทับนั่งขัดสมาธิราบนั้น คงพัฒนามาจากลักษณะของพระพุทธรูปอิทธิพลศิลปะเขมรที่สร้างขึ้นในภาคกลางของประเทศไทย อาจจะมีอายุอยู่ในราวสมัยอยุธยาตอนต้น^{๓๐} ลักษณะชายจีวรแบบนี้เหมือนกับพระพุทธรูปลีลา วัดพระศรี-

๓๐. สุรศักดิ์ ศรีดำรง วิวัฒนาการพระพุทธรูปในประเทศไทย โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สวรรคตนาถ จ.สุโขทัย (พระนคร : หอวัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๗) หน้า ๗๕-๗๗

รัตนมหาธาตุ เมืองเซียง ซึ่งนาย เอ. บี กริสโวลด์ว่า อาจจะเป็นการเลียนแบบหรือคงสภาพรูปแบบเดิมเอาไว้

๑.๕ สลาวกปูนปั้นปางลีลารอบก้านฉัตรกลม

จำนวนทั้งสิ้น ๑๗ องค์

ลักษณะ เป็นสลาวกปูนปั้นหุ่นต่ำ ปางลีลา ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกพระบาทขวาจะก้าว ห้อยพระหัตถ์ขวาทำไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ บ้องไปเบื้องหน้าเป็นกิริยาเดิน

พระพุทธรูปปางลีลา เป็นพระพุทธรูปที่ไทยคิดค้นขึ้นดูได้รอบด้าน ในศิลปะอื่น ๆ มีแต่เพียงภาพประติมากรรมหุ่นต่ำซึ่ง ศจ.มจ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงประทานความเห็นว่

“รูปพระพุทธรูปก้านฉัตรต้องมาจากความคิดในศิลปะอินเดีย คงได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะลังกาหรือศิลปะพม่า และกลายเป็นต้นแก้วของพระพุทธรูปลีลาของไทย สมัยสุโขทัย”

พระพุทธรูปลีลา อาจจะสร้างเพื่อแสดงถึง พระพุทธรูปที่เกี่ยวจาริกสั่งสอนเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนตามแคว้นต่าง ๆ และมักเรียกกันเป็นสามัญว่า พระพุทธรูปลีลา หรืออาจเป็นอย่างไรก็ตามผู้รู้สันนิษฐานไว้ว่า ช่างศิลป์ผู้สร้างพระพุทธรูปนี้แต่โบราณมา ได้นำเอาทำนาฏศิลป์ซึ่งมีความหมายกันอยู่แล้ว มาประกอบการสร้างพระพุทธรูปโดยเฉพาะปางลีลานั้น นาฏศิลป์ที่เรียก ปดากะหัตถ์ หรือ หัตถ์ยหัตถ์^{๑๑}

พระพุทธรูปหรือ พระสลาวกปูนปั้นปางลีลานั้นจะสร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย จากจารึกของพ่อขุนรามคำแหงระบุว่า พระองค์ได้สร้างประติมากรรมปูนปั้นใหญ่โตและมีความสำคัญมาก พระองค์เป็นผู้ทำนุบำรุงศาสนา สร้างศาสนสถาน สร้างพระพุทธรูปประดิษฐานตามที่ต่าง ๆ ด้วย ส่วนพระมหาธรรมราชาลิไท นั้นเป็นผู้ใฝ่พระทัยทางศาสนาจนถึงกับแต่งหนังสือเกี่ยวกับศาสนาเรื่อง “ไตรภูมิกตา” ในปี พ.ศ. ๑๙๐๕ ก็ได้เสด็จออกบวช ดังนั้น พระพุทธรูปปางลีลาจึงน่าจะเกิดขึ้นในสองรัชกาล รัชกาลใดรัชกาลหนึ่ง

๒. โบราณวัตถุขนาดเล็ก

๒.๑ ยักษ์สำริด

จำนวน ๑ ตน

ขนาด ความกว้าง ๕ ซม. ความสูง ๑๔ ซม.

ลักษณะ ยักษ์ยืนถือตะบองเอียงซ้าย มีห่วงกลมติดอยู่รอบเอวด้านหลังใบหน้ายักษ์คาโปน จมูกใหญ่ ปากและเขี้ยวที่มุมทั้งสองมีเขี้ยว บริเวรหน้าผากสวมมงกุฎรัดกระบังหน้า ทรงกรรเจียก กายยักษ์ส่วนบนเปลี่ยน สวมเครื่องประดับ เช่น พาวุธ กำไลมือ สังวาลย์ ท่อนล่างนุ่งผ้าที่พย สวมเข็มขัด ได้เข็มขัดมีชายผ้าที่พยห้อยปรกลงได้เข็มขัด มีลวดลายประดับ ลามก่าไลข้อเท้า ขาแยกออกจากกัน มือทั้งสองจับตะบองเอียงชิดไหล่ซ้าย ตะบองทำเป็นเกลียว เบื้องหลังยักษ์มีห่วงกลมติดเอว เข้าใจว่าจะใช้คล้องยึดยักษ์สำริดไว้กับที่

๑๑. สมพร อนุโพธิ์ เรื่องเดิม เก็บถาวร หน้า ๑๐๗

ภาพที่ ๖๖ และ ๖๗ พระสาวกปูนปั้นปางลีลารอบก้านฉัตรกลม บุรณะแก้ว

ภาพที่ ๖๔ ยักษ์สำริดค้ำหน้า

ยักษสำริดนี้ คือ รูปของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งลักษณะกระบังหน้าและผ้าถุงคล้ายคลึงกับรูปสลักไม้ทวารบาล ซึ่งได้มาจาก เจดีย์ประธาน วัดพระศรีสรรเพชญ์ พระนครศรีอยุธยา ซึ่งกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๒^{๓๒} ดังนั้น ยักษสำริดนี้น่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่าราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ (สมัยอยุธยา) เป็นอย่างเก่าที่สุด

๒.๒ เงินพดด้วงตราช้าง

จำนวน ๒ ชิ้น

ขนาด ความกว้าง ๐.๕๐ ซม. ความหนา ๐.๕๐ ซม.

ลักษณะ เงินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีตราช้างที่ประทับลงไปทางด้านหน้า รูปร่างคล้ายเงินนะโม น่าจะเป็นเงินหนึ่งในลักษณะของเงินพดด้วงที่ผลิตขึ้นในสมัยสุโขทัย โดยลักษณะคล้ายเงินพดด้วงกรุงศรีอยุธยา แต่ปลายตรงอเข้าจรดกันนั้นแหลมกว่า ไม่มีรอยฉอนขัด กับมีรอยบากสองข้าง ตรงส่วนท้องนั้นเป็นรอยลึก เรียกว่า เงินพดด้วงขาบาก โดยทั่วไปตรามีตั้งแต่ ๒ ตราไปจนถึง ๗ ตรา แต่ตราที่รู้ได้แน่ชัดเพียง ๓ ตรา คือ ตราช้าง ตราราชสีห์ และตราราชวัตร

การผลิตเงินตราสุโขทัย รัฐบาลไม่ได้ผูกขาด ทำให้ประชาชนสามารถผลิตเงินพดด้วงใช้เองได้ เป็นเหตุให้รูปร่าง น้ำหนัก เนื้อโลหะ และตราที่ใช้ประทับรับรองแตกต่างกันหลายอย่าง^{๓๓} เงินพดด้วงทั้ง ๒ ชิ้น จึงน่าจะเป็นเงินตราช้างของสมัยสุโขทัย ซึ่งอาจจะเริ่มผลิตมาตั้งแต่ สมัยพ่อขุนรามคำแหง (พ.ศ. ๑๘๒๐-๑๘๔๒) หรือสมัยพระยาสิทธิ (พ.ศ. ๑๘๔๗-๑๘๖๗)

๒.๓ เศียรพระพุทธรูปสำริด สมัยอู่ทอง

จำนวน ๑ องค์

ขนาด ความกว้าง ๖.๕๐ ซม. ความสูง ๗.๕๐ ซม.

ลักษณะ สภาพชำรุดปรอทชำรุด ขวามือด้านข้าง บั้น ด้านหลังและพระกรณซ้ายส่วนล่างไม่มี เปลวรัศมีหักหายไป

๒.๔ พระพิมพ์ดินเผา

จำนวน ๑๒๙ ชิ้น

ขนาด ความกว้าง ๑.๕๐ ซม. ความสูง ๒.๑๐ ซม.

ลักษณะ สภาพสมบูรณ์เป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย

๒.๕ พระพิมพ์ดินเผา (พระแสง)

จำนวน ๑๕ ชิ้น

ขนาด ความกว้าง ๓ ซม. ความสูง ๔.๕๐ ซม.

ลักษณะ สภาพสมบูรณ์

๓๒. PIRIYA KRAIRIKSH, D.R. The Sacred image sculptures from Thailand (EXHIBITION ORGANIZED BY THE MUSEUM FOR FAR-ASIAN ART of The City of Cologne in Collaboration with The Department of Fine Arts and The National Museum, Bangkok : 1979-1980) P 202.

๓๓. กองโบราณคดี, เหรียญกระษาปณ์ในประเทศไทย (COIN IN THAILAND) ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ ขุนเสนาสุวรรณภักดิ์ ๒๕๑๗) หน้า ๒๘-๓๑

๒.๖ พระพิมพ์ดินเผา

จำนวน ๑ ชิ้น

ขนาด ความกว้าง ๒.๕๐ ซม. ความสูง ๓.๕๐ ซม.

ลักษณะ สภาพสมบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยมีฐานเรือนแก้ว

๒.๗ เทาปูนสังคโลก

ขนาด ความกว้าง - ซม. ความสูง ๔ ซม.

ลักษณะ ไม่มีฝา พื้นขาวเขียนลายใต้เคลือบด้วยสีดำ

๒.๘ กระปุกสังคโลก

ขนาด ความกว้าง ๑.๕๐ ซม. ความสูง ๔.๕๐ ซม.

ลักษณะ เคลือบสีขาวนวล เขียนลายใต้เคลือบด้วยสีน้ำตาล

บทที่ ๔

ข้อสันนิษฐาน

จากลักษณะโบราณวัตถุสถานทั้งหมดของวัดช้างล้อม สามารถนำมาสรุปได้ ๔ ประการ คือ

๑. รูปทรงสถาปัตยกรรม

วิหาร

วิหารหมายเลข ๑

เป็นวิหารที่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๖ ห้อง ก่อด้วยศิลาแลงมีปูนฉาบภายนอก ขนาดความกว้าง ๑๔.๔๐ เมตร ความยาว ๒๕.๒๐ เมตร ส่วนหน้าย่อเก็จ ๑ ครั้ง เป็นมุขยื่นขนาดความกว้าง ๑๐.๔๐ เมตร ความยาว ๔ เมตร

ฐานวิหารเป็นฐานบัวคว่ำ ความสูง ๕๐ ซม. กึ่งกลางมุขมีบันไดขึ้นสู่ตัววิหาร ๓ ขั้น พ้นจากมุขขึ้นถึงตัววิหารซึ่งก่อผนังทึบมีประตูเข้า-ออก อยู่กึ่งกลาง ความกว้างของประตู ๑.๔๐ เมตร ด้านหลังวิหารมีบันได ๒ ข้าง ๆ ละ ๓ ขั้น ขนาดความกว้างของประตู ๑.๔๐ เมตร เช่นกัน

เสาวิหารใช้เสาศิลาแลงรูปแปดเหลี่ยมวาง ๔ แถว ๔ หลัก ตั้งรับหลังคาและเครื่องบน วิหารซึ่งเป็นเครื่องไม้มีกระเบื้องดินเผา หลังคาหน้าจั่วซ้อนกัน ๒-๓ ชั้น อันเป็นลักษณะทั่วไปของสถาปัตยกรรมทรงอาคารสมัยสุโขทัย ซึ่งโดยปกติจะมีปราสาทประดับที่สันหลังคา มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ครอบหัวแปสังคโลกครอบหัวแปอยู่ โดยอาจจะมีการนำเครื่องสังคโลกมาทำช่อฟ้า เทพนม ตัวมกร และอื่น ๆ แต่ที่วัดช้างล้อมพบชิ้นส่วนเครื่องบนสังคโลกน้อยมาก^{๓๔}

แท่นพระตั้งอยู่ภายในติดผนังวิหารด้านหลัง ขนาดความกว้าง ๘ เมตร ความยาว ๔.๕๐ เมตร ความสูง ๑.๓๕ เมตร ทำเป็นฐานหน้ากระดานท้องไม้ ๒ ชั้น ด้านหน้าแท่นพระย่อมุม ๒ ครั้ง แต่ละครั้งลดระดับพื้นแท่นพระให้ต่ำลง ๑๕ และ ๔๕ ซม. ตามลำดับ

พระประธานของวิหารประดิษฐานบนแท่นพระ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขนาดใหญ่ ปัจจุบันเหลือเพียงฐานบัวคว่ำ-บัวหงาย ก่อด้วยโคลนศิลาแลง

อาสนสงฆ์ ตั้งอยู่ทางด้านขวาของแท่นพระ ขนานกับความยาวของวิหารขนาดความยาว ๑๖ เมตร ความกว้าง ๑.๘๐ เมตร ประกอบด้วยเสาอิฐ ๑๓ ต้น สำหรับพระสงฆ์จำนวน ๑๓ รูป โดยมีพระอุปัชฌาย์นั่งประจำแท่นที่ตั้งอยู่ทางด้านหน้าระหว่าง พระสงฆ์รูปที่ ๓ และ ๔

๓๔. ผ.ศ.สนธ มีเดช สถาปัตยกรรมไทยสมัยสุโขทัย เอกสารวิชาการสถาปัตยกรรมไทย ขึ้นปี ๓ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. ๒๕๒๖ หน้า ๒

คำสัมภาษณ์ คุณณะดี โกลสันเทียะ ถึงเครื่องบนอาคารที่ได้ทำจากสังคโลก วัดในเมืองศรีสัชชนาลัยพบได้น้อยมาก

แท่นพระเล็ก ๆ ภายนอก คีตฐานวิหารด้านหลังต่อเติมภายหลัง ขนาดความกว้าง ๓.๒๐ เมตร ความยาว ๑.๘๐ เมตร ความสูง ๘๐ ซม. อาจจะใช้เป็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูป

คิตบันไดข้างขวามือวิหารด้านหลัง มีบ่อล้างเท้ารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความกว้าง ๔.๖ เมตร ความยาว ๕.๓ เมตร ความลึก ๒๗ ซม. วางอยู่

วิหารหมายเลข ๒

เป็นวิหารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๕ ห้อง ก่อฐานด้วยศิลาแลงฉาบปูนภายนอก คีตความกว้าง ๗.๕๐ เมตร ความยาว ๑๑.๕๐ เมตร

ฐานวิหารเป็นฐานบัวคว่ำเตี้ย ความสูงจากพื้นดินโดยทั่วไป ๓๐ ซม.

เสาวิหาร เป็นเสาศิลาแลงสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ตั้งรับเครื่องบนซึ่งเป็นไม้ รายละเอียดไม่อาจทราบได้

แท่นพระตั้งอยู่คิตผนังวิหารด้านหลัง ขนาด ความกว้าง ๒ เมตร ความยาว ๒.๒๐ เมตร เหลือเพียงโกลนขนาดเล็ก

วิหารหมายเลข ๓

เป็นวิหารโถงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด ๕ ห้อง ก่อฐานด้วยศิลาแลงมีปูนฉาบภายนอก คีตความกว้าง ๑๐.๐๐ เมตร ความยาว ๕๓.๐๐ เมตร

เสาวิหารใช้เสาศิลาแลงรูปแปดเหลี่ยมทั้งขนาดเล็กและใหญ่ จำนวน ๔ แถว ๖ หลัก ตั้งรับเครื่องบนหลังคาซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับวิหารหมายเลข ๑

แท่นพระ ตั้งอยู่คิตผนังวิหารด้านหลัง ขนาด ความกว้าง ๕ เมตร ความยาว ๕.๒๐ เมตร เหลือเพียงแนวศิลาแลงล้อมเป็นกรอบ

ศาลา

เป็นศาลาโถงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดความยาวด้านละ ๖ เมตร ก่อฐานเชิงด้วยศิลาแลง ความสูง ๔.๔ ซม. และใช้เสาศิลาแลงตั้งรับเครื่องบนหลังคาที่ทำด้วยไม้

สตูป

เจดีย์หมายเลข ๑

เป็นเจดีย์ทรงระฆังและจัดเป็นสถาปัตยกรรมที่มีขนาดใหญ่ที่สุด วัดโดยรอบฐานเจดีย์คิตความยาวเป็น ๑๒๒.๔๐ เมตร ประกอบด้วย ฐาน ๔ ชั้น ฐานแปดเหลี่ยม ๑ ชั้น มาลัยลูกแก้วอีก ๕ ชั้น บัลลังก์ก้านฉัตรกลม ปล้องโฉมและหยาดน้ำค้าง

ฐานชั้นที่ ๑ เป็นฐานชาลาอรันธรูปช้างป้อนบันจำนวน ๓๕ เชือก ซึ่งตั้งอุรอบเจดีย์สลับกับเสาดามประทีปข้างตรงมุมฐานเจดีย์ทั้งสี่มีขนาดใหญ่ มีเครื่องประดับ และตั้งทแยงจากแถวข้างตัวอื่น ๆ เบื้องหน้าข้างแต่ละเชือกมีรูปพุ่มดอกบัวปูนปั้นประดับอยู่

ฐานชั้นที่ ๒ ทำเป็นฐานประทักษิณ โดยมีบันไดทางขึ้นอยู่ทางด้านหน้า ความกว้างของบันไดเท่ากับระยะห่างระหว่างข้างตัวที่ ๑ และ ๓ หักราวบันไดทางขึ้น ๒ ข้าง มีเศียรพญานาคปูนปั้นแผ่พังพานอยู่ ขณะที่ลวดตัวทำเป็นราวบันไดทอดขึ้นสู่ฐานประทักษิณ จุดสิ้นสุดระหว่างบันได

ภาพที่ ๖๕ หางนาท (?) มุขระเบียงฐานประหักขิน เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

ภาพที่ ๖๐ หางนาท สระนาทพัน นครธม

ต่อกับลานประทักษิณเดิม อาจมีประตูเครื่องไม้ก่อนจะเข้าสู่ลานประทักษิณ ดังเกร็ดรอรยได้จากเสาศิลาแลงขนาดใหญ่ ๒ ต้นสุดท้ายของบันได เครื่องบนชั้นน่าจะต่อเนื่องมาจากหลังคาคลุมลานประทักษิณ โดยอาจจะมียักษ์ หรือท้าวเวสสุวรรณปูนปั้นเป็นถือตะบองอยู่ในซุ้ม หรือบริเวณใกล้เคียงไม่น้อยกว่า ๒ คน แต่ที่พนักราวบันไดแต่ละผนึกควรจะมียักษ์ปูนปั้นขนาดความสูงไม่เกินตัว ๘๐ ซม. ตั้งติดอยู่ทั้ง ๒ ข้างผนึกตลอด๑๕

บนลานประทักษิณประกอบด้วย พื้นชาลาทางเดิน และขอบระเบียงมีช่องโปร่งรูปห้าเหลี่ยมแลตลอดได้ บริเวณมุขระเบียงทั้งสี่มุมและกึ่งกลางระเบียงทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหน้าซึ่งทำเป็นมุขระเบียงก่อนหักลงบันได ๒ ข้าง ทั้งหมดนี้อาจจะมีการแต่งเป็นนาคปูนปั้นประดับ หรือ เป็นจุดที่ปลายหางนาคมาชนกัน ซึ่งในโบราณสถานทางภาคเหนือ นิยมทำหางนาคเลื้อย แต่ลักษณะการที่นาคเอหางมาชนไปคล้ายกับศิลปะขอม ซึ่งของเขมรนั้น นาคเอหางทั้งสองมารัดกันกลางสระ เรียกสระนาคพัน นครธม๑๖

ลานประทักษิณเดิมน่าจะมีส่วนหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องดินเผาคลุม * โดยอาจจะทำเป็นทรงหน้าจั่ว หรือ ทรงลาดต่ำลงข้างเดียว ทั้งนี้ เนื่องจากพบเสาศิลาแลงตั้งอยู่เป็นจำนวนหนึ่ง ประจุ่มมณเฑียรทุกมุม ปลายเสาบางเสาจะเป็นช่องสำหรับสอดเครื่องไม้ผืนด้านใน ลานประทักษิณ คือ ฐานเขียงชั้นที่ ๓ ทำเป็นซุ้มหน้านางประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยด้านละ ๕ องค์ ภายในซุ้มมีภาพสลักนูนต่ำรูปคันไถทำด้วยศิแลง

เนื่องจากนี้ขึ้นไป เป็นฐานเขียงชั้นที่ ๔ ฐานแปดเหลี่ยมมาลัยตลอดแก้ว ๓ ชั้น องค์ระฆัง บัลลังก์ แกนก้านฉัตรกลมมีรูปสาวกปูนปั้นปางลีลาประดับ ๑๗ องค์ ปล้องไฉนและหยาดน้ำค้าง

เจดีย์หมายเลข ๒

เป็นเจดีย์ทรงระฆังขนาดย่อมคู่กับวิหารโถงหมายเลข ๒ วัดโดยรอบฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสได้ ๒๔.๖๐ เมตร ประกอบด้วย

- ก) ส่วนฐาน เป็นฐานเขียง ๔ ชั้น ฐานบัวหน้ากระดานมีท้องไม้ ฐานเขียง ๓ ชั้น และต่อดังฐานแปดเหลี่ยม ๒ ชั้น
- ข) ส่วนองค์ระฆัง ได้แก่ฐานมาลัยลูกแก้ว ๓ ชั้น ชั้นบัวปากกระฆัง และองค์ระฆัง
- ค) ส่วนยอด ไม่ปรากฏ เข้าใจว่า น่าจะเป็นบัลลังก์ ก้านฉัตรกลม ปล้องไฉนและหยาดน้ำค้าง

ลักษณะเจดีย์ลักษณะนี้ มีลักษณะเป็นเจดีย์ทรงกลมสมัยสุโขทัยอย่างแท้จริง ผู้เชี่ยวชาญบางท่านเสนอว่า อาจจะเป็นเจดีย์จำลองเจดีย์เดิมของวัดข้างล้อมเอาไว้ก่อนจะเปลี่ยนแปลง โดยนำข้างมาประดับรอบเจดีย์ในภายหลัง

๑๕. คำสัมภาษณ์ คุณมะลิ โกลสันทีระ ว่านอกจากจะพบยักษ์ปูนปั้นขนาดใหญ่แล้ว ยังพบยักษ์ปูนปั้นขนาดเล็กสูงเท่าราวบันได ติดอยู่ที่ผนึกบันไดหลักวันหลัก

๑๖. R.L. HON MALCOLM MACDONALD, เรือนเดิม เล่มที่ ๖ หน้า ๖๘-๗๐

* แต่ผลของการขุดแต่งพบศพนกระเบื้องดินเผาจำนวนหนึ่ง แต่น้อยมาก (คุณมะลิ โกลสันทีระ)

เจดีย์หมายเลข ๓

เจดีย์ เป็นเจดีย์ประธานของวิหารหมายเลข ๓ วัดโดยรอบฐานได้ ๔๐ เมตร ประกอบด้วย

- ก) ส่วนฐาน เป็นฐานเขียง ๑ ชั้น ฐานแปดเหลี่ยม ๓ ชั้น และชั้นบัวคว่ำ-บัวหงาย
ข) ส่วนองค์ระฆัง ขำรูปดอก

เจดีย์หมายเลข ๔

เจดีย์ขนาดเล็ก โดดเดี่ยว วัดโดยรอบฐานได้ ๑๒ เมตร เหลือเพียงฐานเขียง ๑ ชั้น

กำแพงและซุ้มประตู

กำแพงแก้ว

เป็นกำแพงล้อมรอบเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม รูปกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส ความยาวด้านละ ๒๙.๒๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลงล้วน ฉาบปูนภายนอก ความสูง ๑.๕๐ เมตร ตัวกำแพงแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนครึ่งนอกทำเป็นฐานบัวคว่ำเดียว ๆ แล้วก่อเสากลมรอบ ๆ เดิมส่วนบนอาจมี ฐานฐานบัวหงายก่อนจะขึ้นเป็นหลังคา ส่วนครึ่งในก่อตรงจากพื้นดินก่อนจะขึ้นเป็นหลังคาจั่ว ที่เรียกกำแพงหลังเจ็ด^{๙๙}

ตัวกำแพงประกอบด้วย ซุ้มประตู ๔ ด้าน โดยด้านหน้าและหลัง เป็นประตูเปิดสำหรับเข้าออก และด้านข้างทั้งสองเป็นประตูปิด

ลักษณะซุ้มประตู ทำด้วยฐานบัวคว่ำสูงจากพื้นดิน ๔๐ ซม. ต่อขึ้นไปเป็นเสาป้อม ก่อเป็นกรอบข้างละ ๔ ครั้ง จึงค่อย ๆ เพิ่มความสูงของหน้าจั่วขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนบนของซุ้มประตูอาจประดับเจดีย์หรือปรางค์ ๓ องค์ เรียงกัน สังเกตร่องรอยได้จากชั้นส่วนยอดปรางค์ที่ตกอยู่บริเวณซุ้มประตูด้านข้างทั้งสอง

ซุ้มประตูด้านข้าง เดิมอาจเปิดสำหรับเข้า-ออก เช่นเดียวกับซุ้มประตูด้านหน้า-หลัง เนื่องจากการก่อศิลาแลงที่บิ่นในช่วงกลางใช้อิฐขนาดใหญ่ และเรียงศิลาแลงไม่เป็นระเบียบ ผิดกับส่วนอื่น ๆ

กำแพงวัด

เป็นกำแพงล้อมรอบวัด รูปกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดความกว้าง ๕๕ เมตร ความยาว ๘๐ เมตร ความหนา ๙๐ ซม. ก่อด้วยอิฐและศิลาแลง โดยแนวกำแพงด้านหน้าก่อกด้วยศิลาแลง ส่วนด้านอื่น ๆ ก่อด้วยอิฐปนศิลาแลงสลับและฉาบปูนภายนอก

ตัวกำแพงวัดขึ้นด้วยฐานเขียง ชั้นบัวคว่ำ ความสูง ๔๕ ซม. จึงต่อตรงขึ้นมาความสูงน่าจะความสูง ๒.๑๐ เมตร ส่วนบนหลังคาน่าจะเป็นกำแพงหลังเจ็ด เช่นเดียวกับกำแพงแก้ว

ซุ้มประตูทั้งสี่ด้าน เป็นทางเปิดสำหรับให้เดินเข้า-ออก ความกว้างประมาณ ๑๐๐ ซม. ซุ้มประตูทั้งสองข้างทางเปิดแต่ละด้าน ย่อมุม ๓ ครั้ง กับเหนือชั้นบัวคว่ำขึ้นมามีแนวออกไปประดับ ๒ แถว จึงจะก่อตรงขึ้นไปอีกความสูงประมาณ ๒ เมตร ถึงอกไก่บน เครื่องบนซุ้มประตูกำแพงวัดใหญ่ ๆ ภายในเมืองศรีสุขาลัณย

๙๙. กำแพงหลังเจ็ด คือ กำแพงที่ขึ้นกำแพงสูงเหมือนสันหลังเขาเพื่อป้องกันคนอื่นหรือไม้เขี้ยว หรือท่อนไม้ที่ตีมีฝาปิดปิด ทำเป็นปูนสูงคล้ายสันหลัง จาก ผศ.โรจน์ กัลยาณมิตร พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะที่เกี่ยวข้อง (พระนคร : การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย) จัดพิมพ์เมื่อวันวาริภาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ ๔ รอบ ๕ ร.ศ. ๒๕๑๘) หน้า ๑๐๐

บริเวณทางเปิด ก่อศิลาแลงขวางลักษณะไม่ชัดเจน เดิมอาจจะมียธรีประตูเชื่อมกับทางเดิน ระหว่าง
ซุ้มประตูวัดด้านหน้ากับ วิหารหมายเลข ๑

ทางเดิน

พื้นปูศิลาแลงภายในกำแพงแก้ว

เป็นพื้นปูภายในกำแพงแก้ว โดยใช้ศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็กวางต่อกันแนวเดียวกับการวางตัวของวัด ยกเว้นมุมกำแพงวัดที่วางศิลาแลงตามลักษณะการทแยงตัวของข้าง

ทางเดินเชื่อมระหว่างซุ้มประตูด้านหน้ากับวิหาร

เป็นแนวโบราณสถาน ขนาดความยาว ๖.๔๐ เมตร ความกว้าง ๘๐ ซม. สูงจากพื้นดินโดยทั่วไป ๔๕ ซม. ก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่เป็นท่อน ๆ วางต่อ ๆ กันแล้วจึงปิดขนาบด้วยท่อนศิลาแลงตามแนวยาวทั้งสองข้าง ลักษณะคล้ายคลึงกับทางเดินเชื่อมวิหาร และซุ้มประตูของกลุ่มวัดแนวกลางเมืองศรีสัชชนาลัยวัดอื่น ๆ

๒. การจัดกลุ่มโบราณสถาน

วัดช้างล้อมวางตัวอยู่เกือบกึ่งกลางเมือง แผนผังเกือบจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางตัวตามยาวหันหน้าวัดออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ กำแพงวัดด้านหลังเฉียงออกไปทางทิศใต้เพื่อหลีกเลี่ยง โบราณสถานวัดร้าง บน. ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ ที่เกิดขึ้นก่อนแล้ว บริเวณรอบวัดทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหลังที่มีโบราณสถานเล็ก ๆ ข้างต้น มีคูน้ำล้อมรอบ คูน้ำด้านหน้ากั้นระหว่าง วัดช้างล้อม และวัดเจดีย์เจ็ดแถวโดยเดิมอาจจะมียธรีประตูเชื่อม คูน้ำด้านข้างทิศเหนือเป็นคูน้ำใหญ่ ตรงต่อเนื่องไปจนถึงวัดนางพญา ลักษณะสถาปัตยกรรมสามารถจัดแยกออกเป็นกลุ่ม ได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วย เจดีย์ประธาน กำแพงแก้ว วิหาร ทางเดินและกำแพงวัดเป็นสถาปัตยกรรมกลุ่มดั้งเดิมที่สุด ซึ่งวางตัวเป็นแกนกลางของวัด โดยมี เจดีย์ประธานและกำแพงแก้ว เป็นหลัก สถาปัตยกรรมกลุ่มนี้มีการก่อสร้างเพิ่มเติมหลายครั้งที่ชัดเจน คือ

เจดีย์ประธาน	๑. แผนผังทักษิณเบ็องหลังยื่นโดยรอบ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอย่างน้อย ๒ ครั้ง
	๒. มีการขยายขนาดของฐานแปดเหลี่ยมออกมาข้างละ ๔๕ ซม.
	๓. มีการสร้างทับซ้อนประติมากรรมสาวกปูนปั้นรอบก้านฉัตรกลม
กำแพงแก้ว	๑. ซุ้มประตูกำแพงแก้วด้านข้างทั้งสองซึ่งปัจจุบันก่อทับเดิมน่าจะเป็นทางเปิด เข้า-ออกเช่นเดียวกับซุ้มประตูด้านหน้า-หลัง
วิหาร	๑. แท่นฐานพระภายนอก ซึ่งก่อยื่นออกมาจากผนังเจดีย์ด้านหลัง น่าจะเป็นส่วนที่ต่อเติมภายหลัง
ทางเดิน	๑. เป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นภายหลังเมื่อสร้างวิหารและซุ้มประตูด้านหน้าแล้ว
กำแพงวัด	๑. กำแพงวัดด้านหลังหักไปทางทิศตะวันออกไม่ฉากกับด้านอื่น ๆ

ส่วนวิหาร ทางเดิน และกำแพงแก้ว เป็นแบบแผนที่เหมือนกันหมดทั้ง ๔ วัดคือ วัดช้างล้อม วัดเจดีย์ ๗ แถว วัดสวนแก้วอุทยานใหญ่ และวัดนางพญา ซึ่งเข้าใจว่าจะปรับให้เหมือนกันในสมัยอยุธยา

กลุ่มที่ ๒ ประกอบด้วยเจดีย์ และวิหารหมายเลข ๒ เป็นกลุ่มสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่กึ่งกลาง พื้นที่ข้างซ้ายของวิหารด้านหน้า น่าจะเป็นวิหารเล็กสำหรับประกอบกิจเฉพาะกรณี

กลุ่มที่ ๓ ประกอบด้วย เจดีย์และวิหารหมายเลข ๓ เป็นกลุ่มสถาปัตยกรรมที่ตั้งอยู่กึ่งกลางพื้นที่ส่วนหลังมุมกำแพงแก้วด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ โดยอยู่ในหมู่สงบน่าจะใช้เป็นเสมือนโบสถ์ ซึ่งในสมัยสุโขทัยไม่ได้ให้ความสำคัญนัก^{๓๔}

กลุ่มที่ ๔ ศาลา

เป็นสถาปัตยกรรมโดดเดี่ยว ตั้งอยู่หว่างกลางของซุ้มประตูกำแพงแก้วข้างทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยอยู่ห่างออกมาประมาณ ๑๐ เมตร

กลุ่มที่ ๕ เจดีย์หมายเลข ๕ (?)

เป็นฐานเจดีย์โดดเดี่ยวตั้งอยู่ในพื้นที่ว่างข้างซ้ายของวิหารหมายเลข ๑ โดยค่อนข้างห่างจากกำแพงแก้วด้านหน้า

๓. การศึกษาอิทธิพล รูปแบบศิลปะที่อื่น ๆ กับองค์ประกอบเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

การเปรียบเทียบรูปแบบศิลปะได้ทำมาแล้วบ้างในบทที่ ๓,๔ แต่ที่จะเปรียบเทียบต่อไปนี้เพื่อจะให้เห็นอิทธิพลรูปแบบศิลปะ ๓ แหล่งที่สัมพันธ์กับการสร้าง เจดีย์ประธาน วัดช้างล้อมอันได้แก่

๑. ศิลปลังกา
๒. ศิลปเขมร
๓. ศิลปท้องถิ่น

ก. ศิลปลังกา

๑. ลักษณะเจดีย์ทรงกลมที่มีการนำช้างมาแบกค้ำในส่วนฐาน

ลักษณะเจดีย์กลมที่มีช้างล้อม เป็นเจดีย์เดิมที่มหาสถูป (RUWANVALI) ในเมืองอนูราชปุระ โดยเฉพาะรูปแบบเจดีย์จำลองมีความคล้ายคลึงกับเจดีย์ทรงกลมในสมัยสุโขทัย ซึ่งน่าจะเข้ามาพร้อม ๆ กับพระพุทธศาสนาในลัทธิลังกาวงศ์

ข. ศิลปเขมร

๑. ลักษณะการจัดลำดับฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ และ ๒

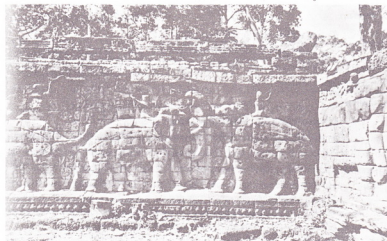
การจัดลำดับสัตรีและฐานเจดีย์มีความคล้ายคลึงกับฐาน ROYAL TERRACE ในนครธม โดย ROYAL TERRACE เริ่มก่อฐานรองรับเตี้ยเป็นฐานชั้นที่ ๑ และชั้นฐานทางเดิน (TERRACE) โดยมีรูปสลักช้างหนุนต่ำตะแคงข้างอยู่ในป่าความสูงของช้างเท่ากับช้างจริง เหนือขึ้นไปใช้ศิลาใหญ่ก่อเป็นชั้นฐานบัวคว่ำ และราวระเบียงมีช่องพนักลูกมะหวด ขอบระเบียงจะแต่งศิลาเป็นเศียรพญานาคแผ่พังพาน^{๓๕}

๓๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณฯ “มูลเหตุแห่งการสร้างวัดในประเทศสยาม” ศิลปไทย (รวมบทความศิลปไทย) (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖) หน้า ๑๓-๑๕

๓๕. LAWRENCE PALMER BRIGGS, THE ANCIENT KHMER EMPIRE (Philadelphia: The American Philosophical Society, 1951) P 231

ภาพที่ ๑๑ ระเบียงทางเดิน นครวัด (สังเกตการเรียงหิน) ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ ๑๒ ระเบียงทางเดิน สังเกตฐานรองรับช้าง และหัวนาคร

ภาพที่ ๗๓ ชุมประตู่กำแพงเมือง ของหัวปราสาทนาชน นครวัด

ภาพที่ ๗๔ ชุมประตู่ป้อม คันคอกตะวันตก กำแพงแก้ว วัดช้างล้อม

๒. ลักษณะช้างปูนปั้น

การนำช้างมาประดับส่วนฐานองค์เจดีย์ วัดช้างล้อมเมืองศรีสัตนาคนิยช้างมีลักษณะพิเศษกว่าช้างปูนปั้นที่อื่น ๆ คือ ยืนเต็มตัว ขนาดสูงใหญ่เท่าช้างจริงและตรงมุมทิศทั้ง ๔ มีเครื่องประดับตัวช้าง ซึ่งลักษณะรูปแบบ ตำแหน่งการทำฐานรองรับช้างและการนำเครื่องประดับมาใช้กับช้างปูนปั้นน่าจะได้อิทธิพลมาจากช้างประจำทิศของเขมร ซึ่งเป็นช้างยืนเต็มตัวเช่นกัน (รายละเอียดบทที่ ๓)

๓. กำแพงและซุ้มประตู

ลักษณะคล้ายการจัดจำลองกำแพงทางเข้า ปราสาทบายน อันเป็นศูนย์กลางของนครวัด โดยกำแพงเมืองนั้นจะมีซุ้มประตูทั้ง ๔ ทิศ ซึ่งอยู่ห่างจากปราสาทบายนออกไปด้านละ ๕ กม. บนซุ้มมีหลังคาหลังเขี้ยวที่ซ้อนลดหลั่นกัน ส่วนบนซุ้มจะมีเครื่องพระโพธิสัตว์วอลโลกกิตเตศวรจำนวน ๓ เศียร เศียรหนึ่งมี ๔ หน้า ประดิษฐานอยู่เสมือนหนึ่ง พระโพธิสัตว์วอลโลกกิตเตศวรได้ดูแลสอดส่องสัตว์โลก โดยผนังซุ้มด้านนอก ส่วนล่างมีเศียรช้าง ๓ เศียร อันน่าจะคือช้างเอราวัณ แต่ละเศียรมีเครื่องประดับ งา วงศ์ ต้นขา และหน้าอก^{๔๐}

ในขณะที่ซุ้มประตูกำแพงแก้ว วัดช้างล้อม เปลี่ยนจากเศียรพระโพธิสัตว์วอลโลกกิตเตศวร มาเป็นปรางค์หรือเจดีย์ ๓ องค์ แทน

ก. ทิวป้อมอิน

๑. เสากำแพงแก้วคล้ายคลึงกับกำแพงวัดพระศรีวิฆเนศวร

เสากำแพงแก้ววัดช้างล้อม ด้านนอกทำเป็นเสากลม ด้านในก่อเรียงตรงในขณะ ที่กำแพงวัดพระศรีวิฆเนศวร ใช้ท่อนศิลาแลงทรงกลมตั้งปักเบียดชิดกันตลอดทั้ง ๔ ด้าน ขนาดของเสาใกล้เคียงกัน เข้าใจว่าเป็นการจำลอง รูปแบบทิวป้อมอินของวัด ที่สำคัญที่สุดที่สร้างขึ้นก่อนวัดช้างล้อม

๒. การก่อสร้างลำตัวช้างปูนปั้นนำเทคนิคการสร้างเสาสิงคโลกมาใช้

รายละเอียดดูในบทที่ ๓

๔. ทิศความเชื่อที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบของเจดีย์ประธาน

ก. ทิศความเชื่อเรื่องจักรวาลและเขาพระสุเมรุกับการสร้างศาสนสถาน

การสร้างศาสนสถานไว้ ณ ใจกลางเมืองนั้น อาจจะเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติมาในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๒ แต่ไม่ชัดเจนนัก เช่น เมืองนครปฐมเก่า มีเจดีย์จุลประโทน เมืองอุบล เมืองราชบุรีมีเจดีย์ไร่ธง และเมืองลพบุรี มีวัดพระศรีวิฆเนศวรเป็นศูนย์กลางเมือง ซึ่งการสร้างศาสนสถานให้เป็นศูนย์กลางเมืองก็เนื่องมาจากคติจักรวาล และเขาพระสุเมรุต่อรูปแบบกายภาพของเมือง ที่ทั้งพุทธและฮินดูได้มาจากต้นแก้วเดียวกัน

คติการสร้างสัญลักษณ์เขาพระสุเมรุขึ้นเป็นหลักของเมือง เป็นคติเดิมของพราหมณ์ที่มีในประเทศอินเดีย ต่อมาคตินี้เริ่มเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐^{๔๑}

๔๐. MADELINE Giteau, The wall city The civilization of Angkor (Switzerland; Rizzoli NEW YORK, 1976) P. 173

๔๑. อนุวัชย์ เจริญสุทกุล, ร.ศ. “คติจักรวาล พุทธศาสนจักรวาลทั้งการที่มีอิทธิพลต่อแบบเมืองและสถาปัตยกรรมในประเทศไทย” วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑, ๒ (กรกฎาคม ๑๕ ปี ของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๖) หน้า ๓๒๓

ในเขมร บรรพบุรุษของเขมรต้องใช้เวลาราว ๑๐ ศตวรรษ คือ ตั้งแต่สมัยสร้างเมืองออกแก้วในราวพุทธศตวรรษที่ ๗ จนถึงสมัยสร้างนครหลวงครั้งที่สามซึ่งเป็นครั้งสุดท้ายในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ในระยะต้น ๆ มีการย้ายเมืองหลวงอยู่บ่อย ๆ โดยเฉพาะระหว่างที่ลอนและที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงทำให้ต้องเปลี่ยนรูปลักษณะเมือง โดยแต่ละครั้งพยายามที่จะให้เมืองสะท้อนภาพเขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยมหาสมุทรจำลอง ผังเมืองที่สมบูรณ์ที่สุด คือ นครธม ซึ่ง สมเด็จพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เป็นผู้สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๗

ผังเมืองที่กล่าวถึงนี้ประกอบด้วย ทวีปภูเขาใจกลางเมือง คือ ปราสาทบาบียนล้อมล้อมด้วยทวีปภูเขาเป็นชั้น ๆ และรองกันลงมา ซึ่งได้แก่ ปรางค์รอบนอกถัดมา และมหาสมุทรระหว่างทวีปภูเขา ซึ่งผู้วางผังเมือง ใช้คู คลอง สระ หรือบารายเป็นสัญลักษณ์ แทน รอบนครทั้ง ๔ ด้าน มีคูเมือง ๒ ชั้น มีทางข้ามออกไปจากประตูเมือง ราวหินสองข้างทางข้ามสลักเป็นรูปเทวดา รูปยักษ์บิดนาค ทำให้เมืองทั้งเมืองมีความหมายตามคติภูมิจักรวาล มีพระวิษณุกำลังต่อสู้กับนาครอยู่^{๑๒}

พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์นี้ รักษาคติเรื่องจักรวาลเดิมไว้อย่างแน่นแฟ้นซึ่งพิสูจน์ได้จากไตรภูมิพระร่วงที่พระยาสิทธิ (พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๑๑) ได้ตีพิมพ์ขึ้นในสมัยสุโขทัย

ความในไตรภูมิ นั้นกล่าวว่า จักรวาลที่มีโลกซึ่งมนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นหน่วยหนึ่งของอันดจักรวาลอันหาขอบเขตจำกัดมิได้ จักรวาลใด ๆ ย่อมมีสภาพเหมือนกันทั้งสิ้น ในจักรวาลหนึ่ง ๆ นั้นมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง บนยอดเขาพระสุเมรุนี้เป็นที่ตั้งของเมืองดวริตังสซึ่งเป็น เมืองในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือ ดาวดึงส์เทวภูมิ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ ผู้ปกครองเทวภูมิบนสวรรค์ชั้นนี้เทพประจำทิศทั้ง ๔ นอกจากนั้นบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นมีสิ่งสำคัญหลายอย่างตั้งอยู่ ที่สำคัญคือ จุฬามณีเจดีย์ที่บรรจุพระรัตนธาตุเขียวแก้ว และ พระเมาสีของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ลงไว้ในขณะเมื่อเสด็จออกมาภิเษกนครธมเป็นแกนกลาง และมีชาติศัตรีภิกษุล้อมอยู่โดยรอบเป็นวงแหวนเจ็ดวง ทั้งเขาพระสุเมรุ และเขาศัตรีภิกษุ ถูกห้อมล้อมด้วยสี่ทันดรสมุทรที่แผ่กว้างไปทุกทิศจนมาจบขอบจักรวาลรอบนอกของชาติศัตรีภิกษุในทิศใหญ่ทั้ง ๔ ทิศ เป็นที่ตั้งของทวีปใหญ่ ๔ ทวีป และ ทวีปน้อยอีก ๔ ทวีป สำหรับทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ได้แก่ อครทวีป ซึ่งอยู่ทางเหนือของเขาสพระสุเมรุ บุรพพิเทททางทิศตะวันออก ชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ และ อมรโคยาน ทางทิศตะวันตก ทวีปใหญ่ทั้ง ๔ เป็นที่เกิดของมนุษย์ มนุษย์แต่ละทวีปจะมีลักษณะเฉพาะของตนเฉพาะในชมพูทวีปเท่านั้นที่จะเป็นแดนที่บังเกิดของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และ พระเจ้าจักรพรรดิ

ความในไตรภูมิ ยังระบุว่า โลกมนุษย์เป็นภูมิแห่งเดียวเท่านั้นที่การประกอบกรรมของมนุษย์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพในภพภูมิอื่น คือ ผู้ที่ประกอบกุศลกรรมในโลกจะมีผลได้เสวยสุคติภูมิในเทวโลกและพรหมโลก หรือ อาจจะมีบรรลุมรรคผลเข้าสู่นิพพานได้ ส่วนมนุษย์ผู้ประกอบอกุศลกรรมนั้นจะมีผลไปสู่อบายภูมิ หรือ ดนรก ได้มีการจำแนกภพภูมิทางฝ่ายกุศลกรรมไว้ว่าเป็น เทวภูมิ ๖ ชั้น เป็นพรหมภูมิหรือพรหมที่ยังมีรูป ๑๖ ชั้น และ อรูปพรหมภูมิหรือพรหมที่ไม่มีรูปอีก ๔ ชั้น จากนั้นถึงเป็นภูมิของผู้ที่ได้อบรมมรรคผลได้ครีวรู้คุณตรัสรู้โพธิญาณ คือ นิพพาน ส่วนภูมิทางฝ่ายอกุศลกรรมแบ่งออกได้เป็น ๔ ชั้น คือ ตีรวจนา เปรต อสุรกาย และนกา

เรื่องไตรภูมิมีถาจึงเป็นการบรรยาย เรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา กล่าวโดยสรุปว่าบนยอดเขาพระสุเมรุนี้มีสวรรค์ของพระอินทร์ตั้งอยู่ ข้างบนเหนือขึ้นไปก็มีพรหม ชั้นต่าง ๆ สูงขึ้นไป

๑๒. สุเมธ รุนสาย, ดร. ลักษณะชุมชนและผังเมือง ลักษณะไทย (พระนคร ไทอริยพัฒนาพิษ ๒๕๒๖) หน้า ๒๖๔

เรื่อย ๆ ตามลำดับ ต่ำลงมาจากยอดนั้นข้างเขาพระสุเมรุก็มีสวรรค์ชั้นห้วงมหรรณพ ๔ หรือจุลมหรรณพอีก แล้วต่ำลงไปก็เชิงเขาพระสุเมรุก็มีภพของมนุษย์ พวกอสูร ได้ลงไปมีพวกนาคพิภพ ได้ดินลงไปมีนรกต่าง ๆ^{๔๓}

คติต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ถือเป็นสิ้นสุดพระพุทธรศาสนาแต่มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่า ภูมิเหล่านี้เป็นเพียงชั้นตอนต่าง ๆ ในสังสารวัฏและจะต้องสิ้นสุดลงทันเหนือพระพรหมตลอดจนภพภูมิที่เกิดทั้งปวง อีกทั้งหนึ่ง ซึ่งคตินี้ก็แสดงออกมาในเรื่องไตรภูมิพระร่วงด้วย จุดหมายของศาสนาพราหมณ์คือ ให้ไปเกิดมีชีวิตนิรันดร์อยู่กับพวกพรหม หรือเทพพรหมทั้งหมด จุดหมายสูงสุดของพราหมณ์คือ การขึ้นไปถึงจุดสูงสุดของไตรภูมิ ส่วนจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ การพ้นออกไปได้จากไตรภูมิ

คติการสร้างพระธาตุเจดีย์เข้ามาพร้อมกับศาสนาพุทธเถรวาทลังกาวงศ์ เป็นอารยธรรมใหม่ที่เข้ามาสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลาง จรดลุ่มแม่น้ำปิงในภาคเหนือ ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ การแพร่หลายเข้ามาครั้งนี้มีผลกระทบทั้งทางด้านวัฒนธรรมและอายุธรรมต่อชุมชนต่าง ๆ อย่างกว้างขวางทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองผุดจากสภาพเดิมอย่างมาก คือ โลกทัศน์ อักษรศาสตร์ วรรณคดี จิตรกรรม ประติมากรรม ปูนูนียสถาน และอื่น ๆ

สำหรับสุโขทัย พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ น่าจะผ่านมาจากทางนครศรีธรรมราชจากทูลาจารึกหลักที่ ๑ (พ.ศ. ๑๘๒๐) ว่า “พ่อขุนรามคำแหงพระท้าว ไชยทวนแก่นหนตระกูลนี้ ปรารถนาริเอนจอนอบพระไกรปฏิภน หัว ปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนถูกแต่เมืองนครศรีธรรมราช”

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เจ้าผู้ครองนครต่าง ๆ ในสมัยสุโขทัยต่างก็สร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเป็นสัญลักษณ์จากจิตวิญญาณใหม่ของชุมชน เช่น การสร้างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช โดยพระยาศรีธรรมมาโคกวราชขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา หรือรัฐใหม่ในชุมชนเก่าอาทิ เช่น ไชยา ลพบุรี ลำพูน

การสถาปนาพระบรมธาตุขึ้นในเมืองต่าง ๆ ข้างต้น จึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันในรูปแบบสถาปัตยกรรม การสร้างพระบรมธาตุนี้เป็นไปตามลักษณะของเมืองเน้นความสำคัญของศาสนาเป็นใหญ่ (THEOCRATIC STATE) มาสิ้นสุดในสมัยอยุธยาตอนต้น

ในสมัยอยุธยา เมืองระดับเมืองลูกหลวง และเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจการเมืองจำนวนหนึ่ง คือ เมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองสุพรรณบุรี เมืองชัยนาท เมืองสวรรคบุรี เมืองสิงห์บุรี ฯลฯ ต่าง ๆ ที่วัดพระบรมธาตุอยู่ประจำเมืองทั้งนั้น

ดังนั้น เจดีย์วัดข้างล้อมน่าจะเป็นคติ การสร้างพระบรมธาตุ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเมืองที่ปฏิบัติมาแล้วในระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙^{๔๔}

๔๓. พระราชวรมณี, ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย ชุมชนที่กมาพุทธศาสนาและประเพณีมหาวชิราวุธธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์, ๒๕๒๖) หน้า ๑๕ พระราชวรมณี เรื่องเดิม เล่มเดิม หน้า ๑๗

๔๔. อนุวิทย์ เจริญทุกถ, รศ. เวียงเดิม เล่มเดิม หน้า ๑๒๕ และ (อ้างถึง W.L. VANLIER 1980 ของศรีจักร วัลลิโคม ข้างกับการพัฒนาการของรัฐในประเทศไทย เอกสารปาฐกถาทางวิชาการ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๒๕ หน้า ๒๑)

พระเจดีย์วัดช้างล้อม จึงเป็นพระเจดีย์ที่สร้างขึ้นตามคติจักรวาลจากพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยองค์เจดีย์ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ ส่วน ๆ ใหญ่ ๆ คือ

ก) ส่วนฐาน

ข) ส่วนองค์ระฆัง

ค) ส่วนยอด

ได้จัดตามลำดับชั้นเขาพระสุเมรุอย่างคร่าว ๆ ดังนี้

ก) ส่วนฐาน

ได้มีการนำสัตว์ที่มีบทบาทในพระพุทธศาสนามาประดับ ตั้งแต่ช้างค้ำอันน่าจะหมายถึงช้างซึ่งค้ำจุนพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องหมายแสดงความยิ่งใหญ่ ความมีอำนาจ (ในศาสนาพุทธมหายาน ช้างแบกค้ำศาสนาสดานหมายถึง ช้างค้ำจุนจักรวาล)^{๔๕} กับพุ่มดอกบัวซึ่งหมายถึง ดอกไม้บูชาที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของหัวใจมนุษย์ เพราะเหตุนี้จึงได้นำดอกบัวมาเป็นเครื่องหมายสื่อการเชื่อมต่อระหว่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อนำช้างและดอกบัวมาคู่กันเสมือนหนึ่งนำความยิ่งใหญ่ทั้งมวลบน้อมต่อใต้เงาพระพุทธศาสนา ในชั้นนี้มีเสาคามประติบัลลังก์กับช้างอยู่โดยรอบ จึงอาจแสดงถึงความรุ่งเรืองสว่างไสวของศาสนา

ภาคประดับเชิงบันได รวบบันได รวบรวมเรียง เป็นลักษณะที่นิยมกันมากขึ้นในสมัยขอมและสมัยต่อมา ในคัมภีร์มหาวงศ์ตอน “ธาตุนิธาน” ได้กล่าวถึงตำนานหรือนิทานว่า พระยานาคินได้เนรมิตกายเป็นช้างรองรับเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเหาะมาจากบาดาลและนาคินได้ปวารณาตัวเป็นผู้รองรับเจดีย์ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุนั้นมาตลอด^{๔๖}

นาคคามไตรภูมิพระร่วงอาศัยอยู่เชิงเขาพระสุเมรุ เป็นเสมือนรุ่งกั้นน้ำนำไปสู่สวรรค์ และมีบทบาทสำคัญในการคาน้ำมาสู่พิภพซึ่งในศาสนาพราหมณ์ลำตัวนาคจะขดอยู่รอบเขาพระสุเมรุ อาจใช้เป็นเครื่องหมายของความอุดมสมบูรณ์ หรืออาจใช้แทนสภาพของสิ่งที่สูงกว่าช้าง^{๔๗}

อสูรยืนถือตะบองประดับตรงรวบบันได น่าจะคือท้าวเวสสุวรรณอันเป็นเทพที่คุ้มครองพิทักษ์ศาสนาสถานพุทธศาสนาทุกแห่ง ซึ่งมักจะมือสวดยคุมครองอันครายไม่ให้มาเยี่ยมกรายพระพุทธรองค์

ทั้งช้าง นาค และอสูร ต่างอยู่ในภพที่ต่ำกว่าจาตุรหาราชิกา ซึ่งนอกจากจะมีหน้าที่พิทักษ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ กล่าวคือ ช้างอาจทำให้เกิดฝน นาคก็เป็นสัตว์ที่ทำหน้าที่คาน้ำมาสู่พิภพภูมิ กุเวร (ท้าวเวสสุวรรณ) ก็เป็นเทพเจ้าแห่งทรัพย์สิน

หันจากบันไดทอดขึ้นสู่ลานประทักษิณมีหลังคาคลุม สำหรับนบการพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งประดิษฐานอยู่ในซุ้มหน้าางของฐานเจดีย์ชั้นที่ ๓ จำนวน ๒๐ องค์ ด้านละ ๕ องค์ ซึ่งอาจเป็นเครื่องหมายแสดงถึงพระพุทธเจ้าภายหลังจากจักรวรรดิสมัยโพธิญาณแล้ว หรืออาจแสดงถึง การนับถือพระรัตนไตรหรือพระพุทธเจ้า

๔๕. อุบตที่ ๓ คติเรื่องช้าง

๔๖. โชติ ภักธนิมิตต วร., ไตรภูมิพระร่วงและสถาปัตยกรรมไทย ลัทธิขอมไทย หน้า ๒๒๒ พระอารามมุนีปริตติล, มหาวงศ์-พงศาวดารสังคหวิป. ภาษาไทยและภาษาไทย ฉบับหลวงในหอ

๔๗. พระศุภคจริยฐาน เล่มที่ ๒ “ธาตุนิธานปริเฉท” (กรุงเทพฯ, โรงพิมพ์ไทย, รศ. ๑๒๕) หน้า ๖๐๕-๖๐๖

๖๘. หลวงบริบาลบุรินทร์ เวียงคิม เล่มเดิม หน้า ๑๑๑ (อุจฉารวาทที่ บทที่ ๑)

อันได้แก่ พระไวโรจนะ พระอักษโฆชะ พระรัตนสัมภาวะ พระอภิตากะ และพระอมโฆสัทธี หรือ จำนวน ๕ นั้น อาจหมายถึงพระพุทธรเจ้าในภัทรกัปป์ด้วยกันได้^{๔๙} ในสุชาวดีสูตรของลัทธิมหายาน ได้กล่าวถึงที่ประทับของพระอมิตากะพุทธรเจ้าในสวรรค์ชั้นสุขาวดี ว่าเป็นอาคารที่ประดับประดางดงามยิ่ง มีช้ายาคาที่ประดับห้อยกระดิ่งแขวนทำให้เกิดความไพเราะเมื่อเวลาสมพัด และมีกำแพงแก้วกัณฑ์ด้วยรัตนชาติแวววอดล้อมสะท้อนแสงอย่างแพรวพราว

แต่นิสฺสวาทืออาจจะจำแลงมาไว้ที่ฐานประทักษิณซึ่งมีหลังคาคลุม อย่างไรก็ตามบริเวณประทักษิณ จัดให้เสมือนหนึ่งแดนแห่งความรู้แจ้ง ความสงบและพร้อมกันได้เปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงความสามารถ ประหนึ่งได้เฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการท่าประทักษิณ ซึ่งเป็นการเดินเวียนรอบเจดีย์หรือโบสถ์ ตามเข็มนาฬิกา ทักษิณ มีความหมายว่าขวามือหรือ การเวียนไปตามเข็มนาฬิกา ก็คือการเวียนขวา ๓ รอบ ความหมายอีกอย่างหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับ ทักษิณ ก็คือ ทิศใต้ เพราะหากเจดีย์หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งถือเป็นทิศมงคลในพระพุทธศาสนา ขวามือก็ตรงกับทิศใต้ บางครั้งการเวียนไปตามเข็มนาฬิกา ก็อาจเป็นสัญลักษณ์ของการเกิด และเจริญเติบโต^{๕๐}

ถึงแม้การเวียนเทียนในวันมาฆบูชา ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพุทธปรุณามคำแห่งแล้ว นั้น จะเป็นประเพณีในศาสนาพุทธ แต่ก็อาจจะมีความหมายถึง พญานาค หรือธาตุน้ำที่ไหลลงมาจากเขาพระสุเมรุ หรือ วิษณุภวนเกษียณสมุทร โดยแต่ก่อนนี้ผู้ที่มาเวียนเทียนมักจะสวมหัวด้วยรูปนาค โดยแท้จริงแล้วขอบระเบียงลานประทักษิณก็ทำเป็นรูปคล้ายนาคอยู่แล้ว นอกจากจะหมายถึง ความบริสุทธิ์ ความเจริญ เติบโต และความอุดมสมบูรณ์^{๕๑}

เนื่องจากลานประทักษิณชั้นนี้แล้ว เจดีย์แสดงถึงลักษณะสถาปัตยกรรมของเจดีย์ทรงลังกาแบบสุโขทัยแท้

ฐานเชิงชั้นที่ ๕ เป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสธรรมดา อาจะหมายถึง อริยสังคีติ และฐานแปดเหลี่ยมถัดขึ้นไป มีความหมายถึง มรรค ๘ อันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

ข) ส่วนองค์ระฆัง หรือ ครรณเจดีย์

เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ อันเป็นประธานในการประกาศพระพุทธศาสนา

ตรงส่วนรองรับครรณธาตุนั้น ประกอบด้วย ชั้นลูกแก้วขนาดใหญ่ ๓ ชั้น และบัวปากกระบัง ซึ่งเป็นแบบอย่างที่มีมาจากแบบอินเดียเดิม ในประเทศไทยกำหนดความหมายว่าเป็นภูมิ หรือโลกทั้งสาม เทิดทูนให้พระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งสูงสุด

ค) ส่วนยอด

คือ รัตนบัลลังก์ ซึ่งคงเป็นสัญลักษณ์ของบัลลังก์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้พระโพธิญาณ ก้านฉัตรกลม (ก้านฉัตรวาลี) ซึ่งทำเป็นสาวกปูนปั้นปางลีลาจำนวน ๑๘ องค์มาประดับโดยทำเวียนประทักษิณ อาจจะทำให้เป็นเครื่องหมายแสดงการประกาศพระศาสนาไปทั่วทุกทิศ

๔๙. ใจดี กัลยาณมิตร รศ. ไตรภูมิพระร่วงและสถาปัตยกรรมไทย เอ็มเคเอ็ม หน้า ๓๓๔

๕๐. ศุภมร ชุมสาย ดร. "สัญลักษณ์อันน่า "อัมลิติม" หน้า ๑๓๔

๕๑. ศุภมร ชุมสาย ดร. เอ็มเคเอ็ม "พุทธปรัชญาที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมไทย" หน้า ๓๔๔

ปล้องไฉนทั้ง ๓๒ ชั้น อาจหมายถึง กามภูมิ ๑๑ พรหมโลก ๒๐ และหยาดน้ำค้างหมายถึง นิพพาน อันเป็นถึงสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา^{๕๒}

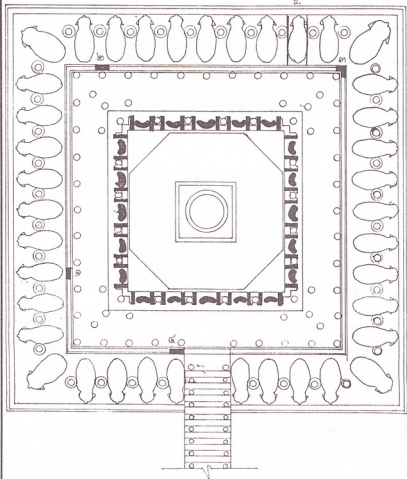
อาจจะกล่าวได้ว่า เจดีย์ประธานซึ่งอยู่ภายในกำแพงแก้ว มีความสมบูรณ์ในตนเองในฐานะที่เป็น สัญลักษณ์ของจักรวาลหนึ่ง ๆ

ตามความเข้าใจของนักวิชาการทั่วไป เจดีย์กัณฑ์ ปรางค์กัณฑ์ และพระอุโบสถ (วิหาร) กัณฑ์ เป็นตัวแทนของจักรวาลหนึ่ง ๆ โดยโครงสร้างจุลจักรวาลของตัวอาคารเอง (MICROSOM) และขนาดเดียวกันก็เป็นแกนสัมพันธ์กับจักรวาลใหญ่ในระดับต่าง ๆ (MACOSOM)^{๕๓}

๕๒. ไรติ กัลอาณมิดร, ร.ศ. เรืองเดิม หน้า ๒๕๐-๓๕๑

๕๓. อนุวิทย์ เจริญสุขกุลอุธ เืองเดิม เรืองเดิม หน้า ๓๒๕

๒.

SCALE 1 : 10

ก. ๑-๔ แสดงตำแหน่งของผนังฐานประตักมณฑปที่ทำการขุดเปิด

ข. แสดงส่วนของซำงที่ถูกหรือออกไป

บทที่ ๕

การดำเนินการขุดเปิดผนังฐานประทักษิณ และรื้อฐานขาลาเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

๑. การดำเนินการขุดเปิดผนังฐานประทักษิณ

ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ผนังฐานประทักษิณมีการบูรณะเปิดทั้งข้างไว้ให้เห็นชั้นบัวหงายที่ซ่อนอยู่ภายใน แสดงถึงการสร้างทับซ้อนว่ามีอยู่จริง อันอาจเป็นร่องรอยของเจดีย์ก่อนเจดีย์ทรงกลมวัดช้างล้อมในปัจจุบัน ในปัจจุบันประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๗-๒๕๒๘ ภายใต้การดำเนินงานของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย ได้ตกลงที่จะดำเนินการขุดเปิดผนังฐานประทักษิณ จำนวน ๔ แห่ง เพื่อตรวจดูการเปลี่ยนแปลงผนังฐานประทักษิณถึงลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในเพื่อทราบประวัติศาสตร์การก่อสร้างเจดีย์องค์นี้

๑.๑ สภาพโดยทั่วไป

ผนังฐานประทักษิณ วัดช้างล้อม คือฐานเจดีย์ชั้นที่ ๒ เป็นส่วนของเจดีย์ก่อด้วยศิลาแลงตั้งอยู่เบื้องหลังรูปช้างยืน ปัจจุบันก่อตรงเรียบทึบมีปูนฉาบปิดภายนอก ความยาวด้านละประมาณ ๒๑.๖๐ เมตร ความสูง ๒.๗๐ เมตร โดยกึ่งกลางด้านหน้าก่อเป็นบันไดใหญ่จากพื้นลานวัดขึ้นสู่ลานประทักษิณ

ฐานประทักษิณ เป็นส่วนที่รับน้ำหนักทั้งหมดขององค์เจดีย์ประธานที่ตกลงบนฐานตั้งขุมพระและต้องมั่นคงพอที่จะให้คนเดินบนลานประทักษิณได้ตลอดรอบทั้ง ๔ ด้าน

การบูรณะของกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๒ ไม่ได้ซ่อมแซมฐานประทักษิณเพราะยังสมบูรณ์อยู่มาก* ดังนั้นในการดำเนินการขุดเปิดผนังทั้ง ๔ ด้าน ได้หลีกเลี่ยงการทำลายโบราณสถาน โดยเลือกพื้นที่ที่จะทำการเปิด คิดความกว้างเพียงด้านละ ๑ เมตร

ลำดับของผนัง ก่อน-หลัง ที่ได้ดำเนินการขุดเปิด มีดังนี้

- ก. ผนังฐานเจดีย์ด้านทิศใต้
- ข. ผนังฐานเจดีย์ด้านทิศตะวันตก
- ค. ผนังฐานเจดีย์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้
- ง. ผนังฐานเจดีย์ด้านทิศเหนือ

ก. ผนังฐานเจดีย์ด้านทิศใต้

ตำแหน่ง ผนังฐานประทักษิณ ของเจดีย์ประธานด้านทิศใต้ส่วนที่ห่างจากมุมฐานประทักษิณด้านทิศใต้ไปทางทิศตะวันตก ๘.๗๐ เมตร คิดความกว้าง ๑ เมตร หรืออยู่ระหว่างช้างตัวที่สาม และเสาคามประตูที่ปัดที่ ๔

สาเหตุที่เลือก เป็นบริเวณที่ถูกบูรณะทั้งข้างไว้ให้เห็นตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ สามารถเห็นชั้นบัวหงายที่ซ่อนอยู่ภายใน ซึ่งเข้าใจว่าอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของเสาบัวหงายของขุมพระระดับช้าง

*คำสัมภาษณ์ คุณมะลิ โลกสันเทือะ

ในอดีต หรืออาจจะเป็นร่องรอยของเจดีย์เดิมก่อนการสร้างเจดีย์ประธานทรงกลม
วัดช้างล้อม

จุดมุ่งหมาย

เพื่อศึกษาให้ทราบประวัติการก่อสร้างเจดีย์องค์นี้

วิธีการดำเนินงาน

- ก. เริ่มต้นด้วยการกระาะเจาะปูนช่วงที่เลือกไว้แล้วออกให้หมด
- ข. ตรวจดูลักษณะการเรียงศิลาแลง และใช้เครื่องมือขนาดเล็ก จำพวกแชลง ขวาน จัด
เอาก่อนศิลาแลงออกที่ละแผ่น โดยเริ่มจากส่วนบนสุดของผนังลงมา
- ค. การแกะก่อนศิลาแลงออก ทำจนถึงพื้นบนสุดของชาลาเป็นช่วงหนึ่ง เพราะผนังชั้นนอก
ได้หมดไปเมื่อถึงพื้นฐานชาลา และจากพื้นชาลาลงไปจนสุดแนวศิลาแลงของผนัง
ชั้นในเป็นอีกช่วงหนึ่งซึ่งแตกต่างกัน
- ง. ช่วงที่ต่ำจากพื้นบนชาลา จำเป็นต้องใช้แชลงขุดลงไป ปรากฏว่าได้ฐานชาลา มีการ
วางศิลาแลงขัดกันไปมา (ในภายหลังปี พ.ศ. ๒๕๒๘ เมื่อขุดค้นทางโบราณคดีหลุม
ทดสอบที่ ๕ จึงทราบว่าฐานชาลามีการปูศิลาแลงอย่างมีแบบแผน) ได้นำศิลาแลง
เหล่านี้ขึ้นมาเพื่อตามฐานประทักษิณชั้นในที่ค้นพบใหม่โดยเปิดพื้นฐานชาลา คิด
เป็นช่องกว้าง ๕๐ ซม. ความยาว ๑ เมตร ขุดลึกลงไป ๑.๕๐ ซม. จึงหยุดเพราะสุด
แนวฐานศิลาแลงที่ค้นพบใหม่ เหลือแต่ดินลูกรังถมอยู่ข้างใต้

ผลที่ได้รับ

เมื่อขุดลอกผนังที่เรียบชั้นนอกออกหมดแล้วนั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. สภาพผนังชั้นนอกสุด

เริ่มก่อ จากพื้นบนสุดของฐานชาลารองรับรูปช้างยืนเต็มตัว ขึ้นไปจนถึงชั้นฐานบัวคว่ำ
ของพนักระเบียงส่วนบนของฐานประทักษิณ ความสูง ๒.๗๐ เมตร ลักษณะเป็น
หน้าตัดเรียบของฐานประทักษิณ ก่อด้วยศิลาแลง ขนาด ๔๐ x ๑๒ x ๑๐ ซม. เรียง
สลับกันโดยวางตัวตามด้านยาว ๑ แถว และด้านกว้างอีก ๑ แถว ตลอดทั้งผนัง ใช้
ปูนสอและฉาบปิดภายนอก ความหนาของผนังประมาณ ๔๕ ซม. หรือเท่ากับ หน้า
ความยาวของศิลาแลง ๑ แผ่น

๒. สภาพผนังชั้นใน

ลักษณะแนวเข้าเป็นฐานหน้ากระดานท้องไม้ ในขณะที่ผนังชั้นนอกหมดไปเมื่อถึงพื้น
บนฐานชาลา แต่ผนังชั้นในนั้นยังเรียงศิลาแลงตรงลงไปอีกประมาณ ๑.๕๐ เมตร
ความสูงทั้งสิ้น ๔.๒๐ เมตร ได้ฐานผนังชั้นในพบว่ามีการใช้ดินลูกรังอัดแน่น เข้าใจ
ว่าจะเป็นการเตรียมพื้นที่ก่อนการก่อสร้างเจดีย์ ไม่มีร่องรอยของการสอปูนหรือ
ฉาบปูนภายนอก แต่ปรากฏว่ามีคราบดินติดอยู่ที่ผนังชั้นในต้องขูดผนังเอาดินออกไป
ดินนี้อาจจะเกิดจากการสลายตัวของศิลาแลงหรืออาจจะเป็นส่วนหนึ่งของดินที่ใช้
สอผนังชั้นในก็ได้โดยบังเอิญอย่างหนึ่ง

ลักษณะที่ปรากฏ มีดังนี้

ชั้นบัวหยาบ ความสูง ๕๐ ซม. ใช้ศิลาแลงขนาด ๔๒ x ๓๕ x - ซม. เรียงเอาด้าน
ลาดออก

ชั้นท้องไม้ ความสูง ๓๐ ซม. ใช้ศิลาแลงขนาด ๔๒ x ๓๕ x - ซม. เรียงต่อกัน

- ชั้นลูกแก้วอกไก่ ความสูง ๒๐ ซม. ใช้ศิลาแลงขนาด ๔๒ x ๑๒ x ซม. เรียงเอาด้านปลายแหลมออก
- ชั้นห้องไม้ ความสูง ๑๕๐ ซม. ใช้ศิลาแลงขนาด ๔๒ x ๑๒ x ๒๒ ซม. เรียงต่อกันเอาด้านกว้างออก ๑ แถวและด้านยาวออก ๑ แถว ตลอด (ENGLISH BOND)
- ** ชั้นหน้ากระดาน ความสูง ๑๒๐ ซม. เป็นส่วนพิเศษสอปูนเข้าไว้ทำขึ้นทีหลัง
- ชั้นฐานเขียนใต้ฐานรองรับช้าง ความสูง - ซม. ใช้ศิลาแลงขนาด ๔๒x๑๒x๒๒ ซม. เรียงต่อกันโดยวางศิลาแลงด้านกว้างออก ๑ แถว และด้านยาว ๑ แถวต้องลงไปได้ฐานรองรับช้าง
- ลักษณะผนังข้างต้นมีข้อสังเกตถึงความบกพร่องของรูปทรง ดังนี้
- ก. ส่วนที่เป็นอกไก่ นั้น ลักษณะทางสถาปัตยกรรมทั่วไปจะต้องมีการบากเส้นลวดแต่งทั้งบนและล่างของอกไก่ แต่ผนังชั้นในด้านนี้มีเพียงเส้นลวดบน (อาจใช้ปูนแต่งแทนตัวบนได้)
- ข. ต่ำกว่าชั้นห้องไม้ช่วงล่างไม่ปรากฏชั้นบัวคว่ำอันทำให้เสียสมดุลย์กับชั้นบัวหยายในส่วนบน

ข. ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันตก (ด้านหลัง)

- ตำแหน่ง** ผนังฐานประทักษิณ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนที่พื้นมุมเจดีย์ไปทางทิศตะวันตก ๑ เมตร คิดความกว้าง ๑ เมตร หรือระหว่างข้างขึ้น ตัวที่ ๑ กับ ๒ จากมุมทิศตะวันตก
- จุดประสงค์** เพื่อตรวจดูผนังชั้นในของฐานประทักษิณ
- วิธีการดำเนินงาน** เช่นเดียวกับแห่งแรก แต่เมื่อรื้อผนังชั้นนอกออกจนถึงพื้นบนฐานชาลารองรับรูปช้าง แล้ววัดลดลงไปเพียง ๕๐ ซม. พบพบแนวผนังเจดีย์ชั้นในก่อเรียงลงไปเท่านั้น
- ผลที่ได้รับ** ภายหลังจากรื้อผนังพบว่า เหมือนแห่งแรก

ค. ผนังเจดีย์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

- ตำแหน่ง** ผนังฐานประทักษิณ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขีดยอบบันไดด้านทิศเหนือ (ด้านซ้าย) คิดความกว้าง ๑ เมตร
- จุดประสงค์** ก่อนการรื้อผนัง พบว่ามีร่องรอยการฉาบปูนซ้อนกันอยู่ระหว่างปูนฉาบของฐานชาลา และปูนฉาบของบันไดซึ่งน่าสงสัยว่าอาจจะสร้างคนละคราว
- วิธีการดำเนินงาน** เช่นเดียวกับแห่งแรก แต่เมื่อรื้อผนังชั้นนอกของฐานประทักษิณออกจนถึงฐานชาลา แล้ววัดลงไปเพียง ๕๐ ซม. พบที่จะพบแนวผนังฐานประทักษิณชั้นในว่ามีก่อเรียงลงไปเท่านั้น
- ผลที่ได้รับ** ภายหลังจากรื้อผนัง ลักษณะเหมือนแห่งแรก คือ อกไก่ไม่มี ขอบเส้นลวดล่าง และส่วนล่างของผนังไม่มีชั้นบัวคว่ำ และเนื่องจากขุดขีดยอบบันได จึงทำให้พบว่า แนวบันได

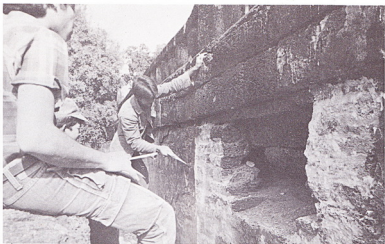
** ส่วนที่เป็นหน้ากระดานนั้นเป็นส่วนพิเศษ ทำขึ้นภายหลังจากที่ก่อลักษณะข้างต้นเสร็จแล้ว เป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะผนังบางอย่าง โดยทำการปิดบริเวณท้องไม้ด้วยศิลาแลงขนาด ๔๕ x ๒๐ x ๒๒ ซม. วางต่อ ๆ กันโดยเอาด้านยาวปะต่อ ๆ กันโดยใช้ปูนสอ

ภาพที่ ๑๕ มณังค้ำนทิลได้ ก่อนขุดเปิด

ภาพที่ ๑๖ มณังค้ำนทิลได้ ส่วนที่ถูก ขุดทั้งกว้างไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๒

ภาพที่ ๗๗ ผังด้านทิศใต้ การแกะเพาะปูนฉาบ (ของเดิม) เพื่อดูถ้ำนาร้างศิลาแดง

ภาพที่ ๗๘ ผังด้านทิศใต้ การดำเนินการขูดเปิดผนังด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก

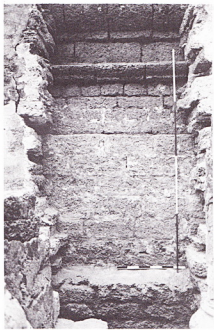
ภาพที่ ๑๕ ผนังด้านทิศใต้ ภาพหลังการขุดเปิด
เห็นผนังชั้นใน - นอก (ส่วนบน)

ภาพที่ ๑๐ ผนังด้านทิศใต้ ฐานเจดีย์ชั้นที่ ๒
ส่วนล่างใต้ฐานรองรับช้าง

ภาพที่ ๔๑ มณเฑียรีย์ด้านทิศตะวันตก ภายหลังจากการขุดเปิด

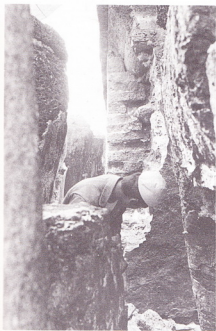
ภาพที่ ๔๒ มณเฑียรีย์ด้านทิศตะวันตก ภายหลังจากการขุดเปิด

ภาพที่ ๘๓ หน้าเจดีย์ด้านทิศตะวันออก ติดบันไดด้านซ้าย

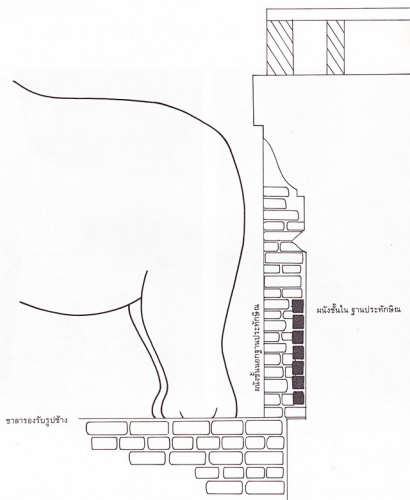
ภาพที่ ๘๔ หน้าเจดีย์ด้านทิศตะวันออก (ด้านข้าง)
และหน้าบันได

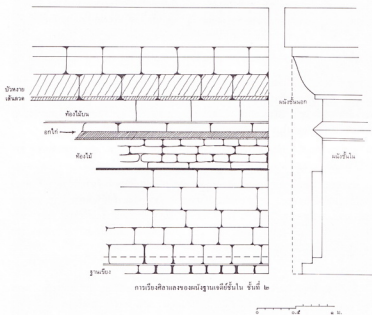
ภาพที่ ๘๕ นักเจคีย์มนุษย์หินหือทั้งชั้นนอกและใน
ขณะขุดเปิดผนัง

ภาพที่ ๘๖ นักเจคีย์มนุษย์หินหือวันตกเฉียงเหนือ
ภายหลังการขุดเปิด

การเรียงศิลาแลงของผนังฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ และ ๒

ทางขึ้น ลานประทักษิณสร้างขึ้นก่อนผนังชั้นนอกของฐานประทักษิณ และฐานชาลารองรับข้าง โดยตัวบันไดก่อสร้างเข้าไปชนผนังชั้นใน

จ. ผนังเจดีย์ด้านทิศเหนือ

ตำแหน่ง	ผนังฐานประทักษิณมุมด้านทิศเหนือ โดยขุดออกไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คิดความกว้าง ๑ เมตร
จุดประสงค์	เพื่อตรวจดูผนังชั้นใน
วิธีการดำเนินงาน	เช่นเดียวกับแห่งแรก แต่เมื่อรื้อผนังชั้นนอกออกจนถึงพื้นบนฐานชาลา จะขุดต่อไปเพียง ๕๐ ซม. พอที่จะพบแนวชั้นในของฐานประทักษิณว่าก่อเรียงลงไป
ผลที่ได้รับ	ลักษณะเหมือนจุดแรก แต่ที่สำคัญ คือ พบว่าอกไก่ของมุมฐานประทักษิณมีขอบเส้นลวดสมบูรณ์ทั้งบนและล่าง

๒. การรื้อขึ้นส่วนข้างและฐานชาลารองรับรูปข้าง

การรื้อฐานชาลาทำขึ้นภายหลังเมื่อขุดเปิดผนังฐานประทักษิณทั้ง ๔ แห่ง เสร็จเรียบร้อยแล้ว เกิดขึ้นเพื่อเป็นการแก้ข้อสงสัยเรื่องฐานชาลารองรับรูปข้างและฐานประทักษิณว่ามีการก่อสร้างที่เกี่ยวข้องคล่องกันหรือไม่ และเมื่อแรกสร้างจะมีหรือไม่มีฐานชาลารองรับรูปข้างมาประกอบ ขณะเดียวกันก็จะดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีตรวจดูชั้นดินใต้ฐานชาลาต่อเนื่องกันไป

ฐานชาลารองรับรูปข้าง ความกว้าง ๔.๔๐ เมตร ความยาว ๓๐.๖๐ เมตร ความสูง ๕๐ ซม. ก่อด้วยศิลาแลงเป็นฐานบัวคว่ำสำหรับตั้งข้างขึ้นเต็มตัวสลับกับเสาตามประทีป

ส่วนของฐานชาลารองรับรูปข้างซึ่งจะถูกรื้อออกไปนี้อยู่ในตำแหน่งเดียวกับข้างตัวที่สามของแถวข้างขึ้นของผนังด้านทิศตะวันตก (ด้านหลังเจดีย์ประธาน) นับจากมุมเจดีย์ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือมาประมาณ ๘.๔๐ เมตร โดยต้องทำการถอดข้างออกไปก่อนที่จะดำเนินการรื้อฐานชาลา และภายหลังเมื่อทำการขุดรื้อฐานชาลา (ฐาน) ออกหมดแล้วได้ขยายความยาวออกไปเป็นหลุมทดสอบที่ ๔ (รายละเอียดอยู่ในบทที่ ๕)

การดำเนินการ

การรื้อฐานชาลา คิดความยาว ๒.๒๐ เมตร ความกว้าง ๒ เมตร ใช้เครื่องมือขนาดเล็ก จำพวก ชovel ขวาน กระเทาะฐานชาลา ออกทีละชั้นศิลาแลงตามระนาบนอน โดยเริ่มจากส่วนบนสุดลงมา

ส่วนศิลาแลงช่วงในที่วางตัดตามยาวชั้นบนสุดของฐานชาลา ส่วนนี้เป็นของเดิมติดลงไปวางตัวตามแนวขวาง และติดลงไปวางตัวตามแนวอนตลัดกันไปตลอดเป็นจำนวน ๑๓ ชั้น ขนาดศิลาแลงที่ใช้ประมาณ ๓๐×๖๐×๕ ซม.

ศิลาแลงช่วงนอกที่ได้รับการบูรณะใหม่นั้นมีอยู่ ๖ ชั้น (นับโดยเทียบเคียงจำนวนชั้นกับ ชั้นของศิลาแลงช่วงในโดยนับจากชั้นบนลงไป) โดยการเรียงศิลาแลงในชั้นที่ ๗ อันเป็นชั้นที่ศิลาแลงแต่ละก้อนเป็นของเดิมทั้งช่วงในและนอกนั้นวางตัวตามแนวขวางตลอด แต่ในการเรียงศิลาแลงชั้นที่ ๘ ซึ่งเป็นชั้นที่ศิลาแลงแต่ละก้อนจะวางตัวตามแนวยาวนั้นกลับมีศิลาแลงอยู่แนวหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่าการปูพื้นฐานชาลารองรับรูปข้างแยกออกเป็น ๒ ช่วงมาแต่เดิม ไม่ใช่เพราะชำรุดไปจนต้องบูรณะแยกกัน

ภาพที่ ๘๗ หลุมทดสอบที่ ๔ ข้างหัวที่ ๔ ก่อนรื้อออกไป

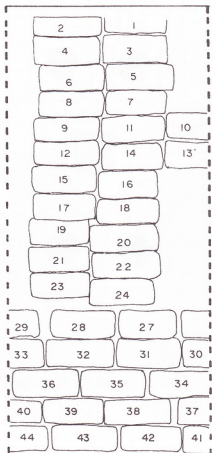
ภาพที่ ๘๘ หลุมทดสอบที่ ๔ แนวฐานอาคารรองรับรูปช้าง (แนวใน) ก่อเรียงแบบ ENGLISH BOND ชัดเจน (แนวชั้นในเป็นฐานส่วนที่ไม่ถูกบูรณะ)

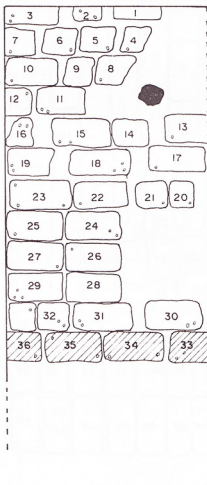

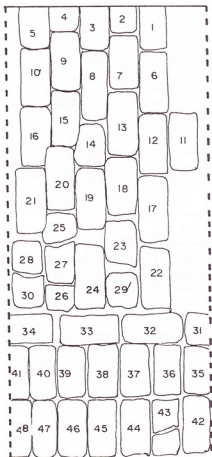
ภาพที่ ๔๕ หลุมทดสอบที่ ๔ ภายหลังจากรื้อข้างออกไป

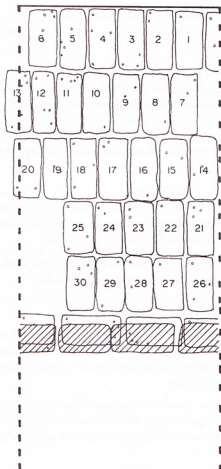
ภาพที่ ๕๐ หลุมทดสอบที่ ๔ การรื้อฐานเจดีย์
ทำที่อะชั้นที่ ๓ และ ๔

ศิลาเลขรองรับฐานช้างชั้นที่ ๔

ในการเรียงศิลาแลงชั้นที่ ๔ เมื่อหมดการปูศิลาแลงช่วงใน กัดไปเป็นศิลาแลงช่วงนอกซึ่งวางปูศิลาแลงแต่ละก้อนเหมือนกันยกเว้นศิลาแลง ๑ แถว ซึ่งเป็นช่วงต่อระหว่าง ๒ ตอน ที่จะวางตัวตามยาวตลอดจนถึงชั้นที่ ๑๓

การวางศิลาแลงแยกออกเป็น ๒ ส่วนนี้ ช่วงนอกเพื่อสะดวกต่อการตั้งฐานชาลาให้เป็นฐานบัวคว่ำ ช่วงในเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ฐานชาลา ซึ่งส่วนใหญ่ไม่มีศิลาแลงปูก็ใช้ดินลูกรัง (LATERITE SOIL) อัดแน่นแทน

เมื่อดำเนินการรื้อฐานชาลาออกจนหมดทั้ง ๑๓ ชั้น ชั้นดินที่ ๑๓ จึงเสมอกันกับพื้นศิลาแลงปูเป็นลานวัดและเมื่อรื้อตลอดชั้นที่ ๑๓ ออก พบว่าใต้ชั้นที่ ๑๓ เป็นดินลูกรังถมแน่น ดินลูกรังถมแน่นนี้ คือชั้นเดียวกับชั้นที่ ๑ a ของหลุมทดสอบที่ ๑ จึงหยุดการดำเนินการรื้อฐานชาลาซึ่งหมดการเรียงศิลาแลงเมื่อถึงพื้นลานวัดลง

ผลสรุปการดำเนินการขุดเปิด ผังฐานประทักษิณ และรื้อฐานชาลารองรับข้าง

๑. ฐานชาลารองรับรูปข้าง

ฐานชาลารองรับรูปข้าง มีขนาด ความยาว ๓๐.๖๐ เมตร ความกว้าง ๒.๒๐ เมตร ความสูง ๑.๕๐ เมตร เป็นฐานบัวคว่ำ การก่อสร้างฐานบัวคว่ำของชาลารองรับรูปข้างไม่ได้ก่อศิลาแลง เฉพาะกรอบขอบฐานด้านนอกสุด ภายในอัดดินแน่นเช่นโบราณสถานอื่น ๆ เท่านั้น แต่ใช้ศิลาแลงปูเต็มเรียงตลอดเนื้อที่แทบทุกตาราง ขนาดของแผ่นศิลาแลงที่ใช้ก่อคิดเป็น ๓๐×๖๐×๔ ซม.

ในการก่อเรียงฐานชาลา เรียงศิลาแลงระบบ ENGLISH BOND จำนวน ๑๓ ชั้นนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ตามลักษณะการก่อสร้างที่แตกต่างกันตามความกว้าง ดังนี้

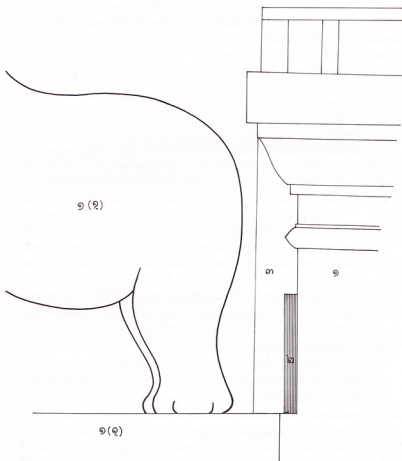
ส่วนที่ ๑ ก่อเป็นฐานตรง ๆ ความกว้าง ยาว ๒ เมตร เรียงศิลาแลงกว้าง ๑ แถว สลับยาว ๑ แถว (ENGLISH BOND) สอดิน เป็นฐานที่ตั้งของรูปข้าง

ส่วนที่ ๒ ก่ออยู่หน้าฐานส่วนที่ ๑ โดย ก่อเป็นฐานบัวคว่ำ ความกว้างยาว .๖๐ เมตร เรียงศิลาแลงเหมือนส่วนที่ ๑ บางส่วนที่เป็นของเดิมสอดิน ส่วนซ่อมแซมบูรณะใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ใช้ปูนซีเมนต์เชื่อมเป็นฐานที่สร้างพ้นจากรูปข้างออกมา โดยเป็นที่ตั้งของพุ่มดอกบัวปูนปั้น

การก่อฐานชาลา ๒ ส่วนแยกกันนี้อาจจะเป็นความตั้งใจของช่าง ที่ต้องการให้ส่วนที่ ๑ แข็งแรงมั่นคงพอสำหรับตั้งรูปข้างปูนปั้นยืนเต็มตัว หรืออาจจะเป็นการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงขนาดความกว้างของฐานชาลาของช่างขณะก่อสร้าง แต่ไม่ใช้การสร้างทับซ้อนกัน ๒ สมัย เนื่องจากส่วนที่ ๑ ไม่มีปูนฉาบผิว ผังด้านนอก

๒. ฐานประทักษิณ

ฐานประทักษิณ มีขนาดความยาว ๒๑.๖๐ เมตร ความกว้าง ๓ เมตร ความสูง ๒.๗๐ เมตร มีก่อสร้างเปลี่ยนแปลงผังถึง ๓ รูปแบบ ดังนี้คือ

ตัวเลขแสดงลำดับของการก่อสร้าง

๒.๑ ผนังชั้นในสุด

เป็นผนังที่ซ่อนอยู่ภายใน ที่สร้างขึ้นเพื่อรับน้ำหนักของลานประทักษิณอย่างแท้จริง ถือเป็นฐานหน้ากระดานท้องไม้ ประกอบด้วย

หน้ากระดานบน

บัวหางบน

ท้องไม้

ลูกแก้วอกไก่

ท้องไม้

ฐานเขียง

จากลักษณะผนังที่ไม่มีชั้นบัวคว่ำและลูกแก้วอกไกล่างนี้ ผิดรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปที่เคร่งครัดในเรื่องความได้ส่วนกัน (SYMMETRY) เมื่อปรากฏลักษณะเพียงอกไก่บน และบัวหางเช่นนี้ แสดงถึงความจงใจของช่างซึ่งเมื่อแรกสร้างจะต้องค่อยเริ่มก่อสร้างขึ้นมาก่อนแล้วจึงสร้างส่วนบน

๒.๒ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงผนังชั้นในที่แสดงถึงการแก้ไขรูปแบบครั้งที่ ๑ เพื่อปิดลูกแก้วอกไก่

รูปแบบที่ ๒ นี้ เป็นรูปแบบที่ไม่สมบูรณ์ด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมใด ๆ จึงน่าจะเป็นการสร้างไม่เสร็จ โดยการเพิ่มขึ้นพิเศษ ใช้วิธีการปะติดแสงสปูนเอาด้านกว้างวางต่อ ๆ กัน ไปปิดเฉพาะผนังส่วนท้องไม้ เริ่มก่อสร้างส่วนล่างสุดของท้องไม้ หรือตรงกับส่วนบนสุดของฐานชาลารองรับรูปช้างพอดีขึ้นมา โดยอีก ๒ - ๓ แผ่นก็จะสามารถปิดชั้นลูกแก้วอกไก่ได้ แต่ได้หยุดการก่อสร้างเสียก่อน

การเปลี่ยนแปลงผนังชั้นนี้น่าจะเป็นความต้องการของช่างที่เข้าใจถึงปัญหาการก่อสร้างที่ผิดแบบแผนโดยทั่วไป และพบว่าไม่เหมาะสมที่จะตกแต่งผนังฐานประทักษิณด้วยอกไก่บน จึงก่อศิลาแลงปะติดแต่ไม่ทันเสร็จ ก็เปลี่ยนในมาปิดผนังที่เป็นรูปแบบที่ ๓ แทน

๒.๓ ผนังชั้นนอก หรือผนังที่ใช้อยู่จนปัจจุบัน

เป็นผนังที่สร้างขึ้นบนพื้นบนสุดของฐานชาลารองรับรูปช้าง โดยก่อทับตรงปิดตั้งแต่ส่วนบนของฐานชาลารองรับรูปช้างบรรจบกับชั้นหน้ากระดานบน ปิดลักษณะของฐานประทักษิณชั้นในจนหมดสิ้น

๓. ฐานประทักษิณและฐานชาลารองรับช้างน่าจะสร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน

ถึงแม้ว่า ผลจากการขุดเปิดผนังฐานประทักษิณ จะพบว่า ฐานประทักษิณและฐานชาลาไม่ได้สร้างสอดรับเกี่ยวข้องกัน แต่ก็ไม่มีหลักฐานใดจะสามารถบ่งได้ว่าฐานประทักษิณนั้นเก่ากว่าฐานชาลารองรับช้าง ถึงว่าจะพบว่า ฐานประทักษิณเป็นส่วนที่รับน้ำหนักที่แท้จริงขององค์พระเจดีย์ โดยเริ่มก่อขึ้นบนพื้นลานวัด ระดับเดียวกับพื้นล่างฐานชาลา โดยได้ดินลงไป มีการยึดดินแน่นผสมกับก้อนหินขนาดใหญ่ เพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่องค์เจดีย์ (FOUNDATION) แต่ก็เป็นที่น่าสนใจที่ การวางแผนการสร้างเจดีย์ช้างน่าจะต้องการให้มีชาลารองรับรูปช้างมาตั้งแต่ต้น ดังนี้

๓.๑ ฐานเขียงของฐานประทักษิณ (ซึ่งปัจจุบันถูกฐานชาลารองรับรูปช้างปิดหมด) นั้นก่อด้วยศิลาแลงขนาดเดียวกับ ฐานชาลา ซึ่งเป็นศิลาแลงขนาดเล็กเมื่อเทียบกับส่วนบนของฐานประทักษิณ ที่ต้องรองรับน้ำหนักของลานประทักษิณกลับใช้ศิลาแลงขนาดใหญ่

- ๓.๒ การที่ฐานประทักษิณชั้นในไม่มีชั้นบัวคว่ำ อันมีครูปแบบสถาปัตยกรรมไทยทั่วไปนั้น อาจแสดงว่า ผนังฐานประทักษิณชั้นในเป็นผนังเบื้องหลังข้างใน โดยกำหนดให้ฐานประทักษิณไม่ต้องมีชั้นบัวคว่ำ และเลื่อนชั้นบัวคว่ำมาอยู่ที่ฐานบัวคว่ำของซาลารองรับรูปข้างแทน ซึ่งเมื่อกลับมาวัดขนาดของ ฐานฐานเขียง ชั้นบัวคว่ำ ของฐานซาลาเปรียบเทียบกับ ชั้นหน้ากระดานบน และชั้นบัวพวยบนของฐานประทักษิณแล้วปรากฏว่าความสูงเท่ากัน (SYMMETRY)
- ๓.๓ การที่ผนังฐานประทักษิณชั้นในมีแค่ลูกแก้วอกไก่บนนี้ เมื่อมีรูปข้างขึ้นมาถึงด้านหน้าอาจจะดูไม่เหมาะสม การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้น่าจะเป็นความต้องการของช่างที่เข้าใจถึงปัญหาการก่อสร้างที่ผิดแบบแผนโดยทั่วไป
- ๓.๔ ถ้าหากเจดีย์ประธานวัดข้างล้อมขึ้นต้นด้วยฐานประทักษิณ สัดส่วนของเจดีย์จะสูงเกินไปไม่เป็นที่นิยมของช่างสุโขทัย
- ๓.๕ ถ้าหากเจดีย์ประธานวัดข้างล้อมขึ้นต้นด้วยฐานประทักษิณ ระยะห่างระหว่างเจดีย์กับกำแพงแก้ว และกำแพงแก้วกับวิหารซึ่งเดิมเท่ากันนั้นจะหมดสมดุล โดยตัวเจดีย์จะอยู่ห่างจากกำแพงแก้วมากขึ้น

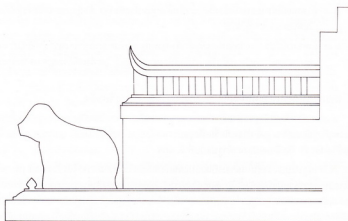
๔. การก่อผนังฐานประทักษิณทั้ง ๓ แบบอยู่ในช่วงเวลาเดียวกัน

การก่อสร้างผนังฐานประทักษิณทั้ง ๓ รูปแบบนั้น น่าจะเป็นผนังเบื้องหลังข้างในทั้ง ๓ ครั้ง ด้วยเหตุที่ รูปแบบที่ ๒ - ๓ น่าจะเกิดขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการปิดชั้นอกไก่บน โดยรูปแบบที่ ๒ นั้น น่าจะสร้างไม่เสร็จ ก็เปลี่ยนแปลงมาทำรูปแบบที่ ๓ แทน

ส่วนรูปแบบผนังชั้นในน่าจะแบบแผนเดิมที่ตั้งใจไว้ ซึ่งไม่น่าจะได้ใช้งานเลย เพราะไม่พบร่องรอยของการฉาบปูนปิดผนังชั้นใน อันจะเป็นการสร้างทับซ้อนที่แสดงถึงช่วงระยะเวลาที่ห่างกันพอสมควร และถึงแม้ว่าช่างจะกระเทาะปูนฉาบเดิมทิ้งก่อนก่อทับก็ไม่ปรากฏปูนอยู่ในรูปทรงของศิลาแลงของผนังชั้นใน ปูนที่ติดอยู่ประปรายเป็นปูนที่เกิดจากการสอปูนของการก่อสร้างเพื่อปิดชั้นอกไก่ทั้งสองแบบหลัง

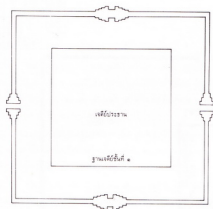
ดังนั้น แสดงว่ารูปแบบทั้ง ๓ ครั้ง น่าจะอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน เหตุที่มีการก่อสร้างถึง ๓ รูปแบบเกิดขึ้นก็เพื่อเป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงผนังฐานประทักษิณให้เป็นผนังเบื้องหลังข้างที่เหมาะสม แสดงถึงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นตลอดเวลาของช่างไทยเมื่อพบว่า ผลของการก่อสร้างที่ออกมาไม่งดงามเหมือนเช่นแบบที่ตั้งใจไว้

กล่าวอีกนัยหนึ่งช่างไทยไม่มีการเขียนแปลนก่อน แต่สร้างไปเลยเมื่อไม่เหมาะสมอย่างไรก็แก้ไขใหม่

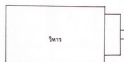
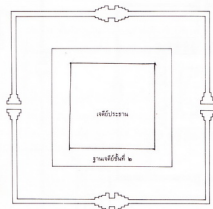

ผังแสดงการป้อนเทียนขนาดของฐานชาลาและฐานประทักษิณ

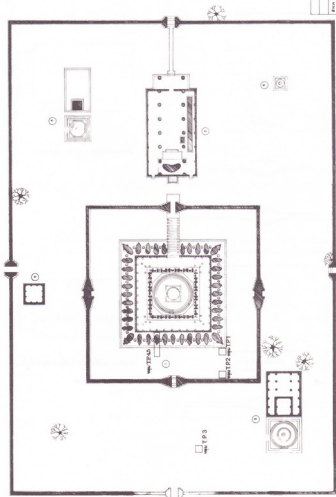

ตำแหน่งเจดีย์ประธานและวิหารในปัจจุบัน

ตำแหน่ง เจดีย์อิทธิมาภรณ์เริ่มต้นด้วยฐานชั้นที่ ๒
และวิหารหมายเลข ๒

แบบมีไว้สำหรับ
ใช้กับเครื่องพิมพ์

Quantum 3.000

บทที่ ๖

การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี

การขุดค้นทางโบราณคดีนี้ เป็นความพยายามที่จะหาอายุสมัยของโบราณสถานจากการตรวจสอบชั้นดินทางโบราณคดีได้ลานรอบเจดีย์วัดช้างล้อม โดยได้ทำการขุดค้นหลุมทดสอบขึ้น ๕ หลุม และเรียกชื่อ PIT ๑, ๒, ๓, ๔ และ ๕ ตามลำดับก่อน - หลัง ของการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี (ใช้รหัสย่อ T.P. ๑, ๒, ๓, ๔, ๕)

เหตุที่ต้องขุดหลุมทดสอบถึง ๕ หลุมนี้ เป็นผลต่อเนื่องมาจากการดำเนินการขุดหลุมทดสอบที่ ๑, ๒, ๓ ขึ้นก่อนในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๗ และยังไม่สามารถสรุปปัญหาได้ทั้งหมด จึงได้ขยายหลุมทดสอบเพิ่มขึ้นเป็นอีก ๓ หลุม ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘

หลุมทดสอบที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕ อยู่ภายในกำแพงแก้ว อันเป็นบริเวณเดียวของวัดที่แน่ใจว่าถูกลักลอบขุดน้อยที่สุด และเลือกพื้นที่ส่วนหลังเพื่อหลีกเลี่ยงการบดบังทัศนียภาพจากการท่องเที่ยว มีวนสุดของหลุมเหล่านี้ปิดด้วยแผ่นศิลาแลงปูพื้นลานรอบเจดีย์ ฉะนั้นการทับถมของดินภายหลังสร้างลานปูพื้นกำแพงแก้วจึงไม่มี ส่วนดินถมที่อาจเกิดจากการพังทลายของเจดีย์เหนือลานปูพื้นคงได้รับการขุดลอกออกไปหมดสิ้นแล้วจากการขุดแต่งและบูรณะในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๒

ปัจจุบัน พื้นที่ภายในกำแพงแก้วนี้ต่ำกว่าบริเวณรอบนอกคิดเฉลี่ยประมาณ ๔๐ - ๖๐ ซม.

ดังนั้น หลุมทดสอบที่ ๓ ซึ่งเป็นหลุมเดียวที่อยู่นอกกำแพงแก้วจึงอยู่สูงกว่าทุก ๆ หลุม

รายละเอียดของการดำเนินงานทั้งหมด

การดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดีทั้ง ๕ หลุม นั้นระยะเวลาในการดำเนินงานต่อเนื่องกัน ๒ ปี จำนวน คนงานทั้งสิ้น ๑๕ คน ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ ถึงวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นระบบเดียวกัน คือ

๑. การวางผังหลุมขุดค้น

ผังหลุมขุดค้นใช้ระบบการแบ่งพื้นที่ออกตามแนวเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ไม่ได้วางผังตารางสี่เหลี่ยมจัตุรัส (GRID SYSTEM) คลุม เนื่องจากมีกรอบของโบราณสถาน (กำแพง) กำหนดอยู่แล้ว โดยได้กำหนดให้จุดกำหนดตายตัวของผัง อยู่ที่ส่วนมุมฐานขาลาด้านทิศใต้ของเจดีย์ประธาน และเป็นจุดกำหนดมาตรฐานสมมุติ (DATUM POINT) ของหลุมขุดค้นทั้งหมด ได้ถ่ายทอดจากจุดกำหนดตายตัวให้ต่ำลงมา ๓๐ ซม. ถ่ายไปยังทุก ๆ หลุมโดยสูงจากพื้นดินวัดได้ ๔๐ ซม. เพื่อเปรียบเทียบกับระดับพื้นที่ในส่วนต่าง ๆ ของแต่ละหลุมขุดค้น ผังใหญ่ของการดำเนินการจึงไม่จำเป็น

๒. ระบบการขุดค้น

ก. หลุมทดสอบที่ ๑, ๒, ๓

ใช้วิธีการขุดค้นตามระดับชั้นดินสมมุติ (LINIT LEVEL) โดยขุดตามแนวตั้ง (VERTICAL METHOD) สลับกับแนวนอน (HORIZONTAL METHOD) คือจะขุดลงไปตามแนวตั้งครั้งละ ๑ ระดับ (ระดับละ ๓๐ ซม.) และจะขุดลงไปทีละระดับจนหมดชั้นที่ไม่มีหลักฐานทางโบราณคดี (STERITE LAYER) รวมความลึกเฉลี่ย ๑๔๐ ซม. จากระดับผิวดินโดยทั่วไป

ข. หลุมทดสอบที่ ๔, ๕

ใช้วิธีการแบ่งชั้นดินสมมุติสลับกับการขุดลอกดินตามชั้นดินธรรมชาติ (NATURAL LAYER) กล่าวคือ ในการขุดปกติจะขุดตามระดับชั้นดินสมมุติ แต่เมื่อพบความแตกต่างหรือความเปลี่ยนแปลงของชั้นดินก็จะเปลี่ยนมาเป็นการขุดลอกตามชั้นดินธรรมชาติ โดยลอกชั้นดินที่เหลือ ซึ่งเป็นชั้นดินเดียวกันนอกจนกระทั่งหมดไม่ค้างถึงระดับชั้นดินสมมุติ

๓. การเก็บบันทึก

มีการจัดเก็บบันทึกประจำวันด้วยภาพถ่าย ทำผังและจัดบัญชีแยกประเภทหลักฐานโบราณวัตถุที่ได้รับจากการขุดค้นทางโบราณคดี ออกเป็น

- ก. บัญชีเศษภาชนะดินเผา
- ข. บัญชีกระดูกสัตว์
- ค. บัญชีถ่าน
- ง. บัญชีโบราณวัตถุขนาดเล็ก

๔. การศึกษาภายหลังเมื่อสิ้นสุดการขุดค้นทางโบราณคดี

- ก. ทำการแบ่งชั้นดินธรรมชาติของหลุมขุดค้นต่าง ๆ ทำผังและถ่ายภาพประกอบ
- ข. แบ่งโบราณวัตถุโดยแยกประเภทออกศึกษา เป็นเรื่อง ๆ คือ
 - เศษภาชนะดินเผา
 - เศษกระเบื้องดินเผา
 - โบราณวัตถุอื่น ๆ และโลหะ
 - ถ่าน
 - กระดูกสัตว์

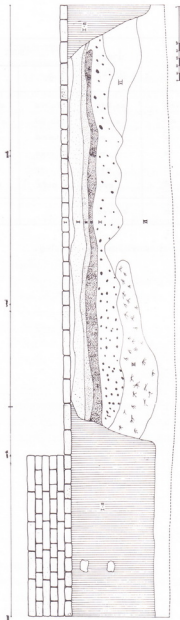
สำรวจโดยละเอียดของแต่ละหลุมขุดค้นทางโบราณคดี มีดังนี้

ก. หลุมทดสอบที่ ๑ (PIT I)

ตั้งอยู่ในกำแพงแก้ว ติดมุมเจดีย์ประธานด้านทิศใต้ขนาด ๒×๒ เมตร ผิวนบปิดด้วยศิลาแลง ได้ดินลงไป ประกอบด้วย ชั้นดินทางโบราณคดี จำนวน ๕ ชั้น และชั้นดินธรรมชาติจำนวน ๗ ชั้น ความลึกของชั้นดินดานจากระดับผิวดินโดยทั่วไปประมาณ ๑๓๐ ซม. พบโบราณวัตถุรูปได้ดังนี้

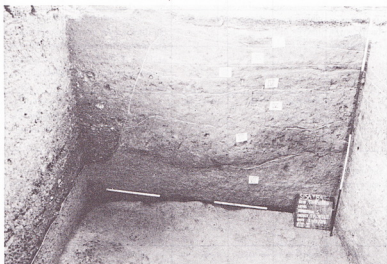
โบราณวัตถุ	ชิ้น	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ	
			ชิ้น	น.น.
๑. เศษภาชนะดินเผา	๘๓๘	๑๑,๖๙๗	๙๑.๗๘	๘๔.๐๖
๒. เศษกระเบื้องดินเผา	๗๐	๑,๗๑๐	๗๖.๖๗	๑๒.๒๘
๓. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์	๔	๓๐	๐.๔๓๘	๐.๒๑๕
๔. ชิ้นส่วนโลหะ	๑	๒๐	๐.๑๐	๐.๑๔๓
๕. ถ่าน	—	๑๖๐	—	๑.๑๔๙
๖. โบราณวัตถุขนาดเล็ก	๕	๒๙๗	๐.๕๔	๒.๑๓๔
รวม	๙๑๓	๑๓,๙๑๔		

* ความแตกต่างระหว่างจำนวน ชิ้น/น้ำหนักมีมาก แสดงว่าเศษภาชนะดินเผาที่พบพบเป็นชิ้นใหญ่

ภาพที่ ๕๑ มนังหุดุมทลสอบที่ ๑ ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ ๕๒ มนังหุดุมทลสอบที่ ๒ ด้านทิศใต้

ชั้นดินทางโบราณคดี	ชั้นดินธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
๑ ชั้นก่อสร้างและเตรียมการก่อสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม	ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I)	๕-๑๐ ซม.	๐-๕๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินสีเทาแดงสีน้ำตาลแกมเหลืองเข้ม เป็นชั้นดินหลักของการก่อสร้างลานปูพื้น โดยใช้ดินแดงเรียงสลับ ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ แทรกอยู่ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ (SMOOTH)
	ชั้นดินที่ ๑ เอ (LAYER Ia)	๑๒๐ ซม.	๐-๑๗๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินลูกรังสีน้ำตาลแกมเหลืองเข้ม มีเศษหินขรุขระและหินฟิวไรด์ขนาดตั้งแต่ ๕-๒๐ ซม. ปะปนอยู่ประปรายขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบโค้งหักเพราะดินเดิมได้ถูกขุดออกไป และดินลูกรัง (ดินสีเทาแดง) สีน้ำตาลแกมเหลืองเข้มถูกนำมาถมแทนอาจเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม (FOUNDATION) ชั้นดินที่ ๑ เอ จึงเป็นชั้นแทรกของชั้นดินที่ ๑ และปรากฏตลอดหนึ่งด้านทิศตะวันออก (ผนังใต้ฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ หรือฐานรองรับช้าง) และล้ำออกมาบางส่วนของผนังด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้โดยล้ำออกจากใต้ฐานเจดีย์มาประมาณ ๗๐ ซม.
๒ ชั้นเตรียมการก่อสร้างฐานปูพราง	ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II)	๑๕ ซม.	๕๐-๖๐ ซม.	เนื้อดิน เป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลแกมเหลืองเข้ม เป็นชั้นดินหลัก ก่อนจะสร้างฐานสีดาลงปูพื้นกำแพงแก้ว ปรากฏอยู่ตามด้านยกวันด้านทิศตะวันออก (ซึ่งเป็นชั้นที่ ๑ เอ) พบเศษภาชนะดินเผาหนาแน่นขึ้นขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
	ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III)	๕ ซม.	๖๐-๗๐ ซม.	เนื้อดิน เป็นดินทรายถมสีแดงอมเหลือง เป็นชั้นดินหลักของการนำทราย มาถมปรับพื้นที่ที่ไม่มีโบราณวัตถุ ขอบเขตชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
๓ ชั้นดินที่อยู่อาศัยก่อนการก่อสร้างเจดีย์	ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV)	๑๐-๑๕ ซม.	๗๐-๘๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้มมากมีเศษภาชนะดินเผาหนาแน่น เศษถ่าน กระดูกสัตว์เป็นจำนวนมาก จัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยได้ชั้นหนึ่ง (HABITATION LAYER) ปรากฏอยู่ ๑ ด้านยกวันด้านทิศตะวันออก ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
๔ ชั้นที่อยู่อาศัยช่วงก่อนชั้นดินที่ ๓	ชั้นดินที่ ๕ (LAYER V)	๓๐ ซม.	๘๐-๑๐๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินเหนียวสีน้ำตาลแกมเหลือง มีจุดประสีเขียวซีดแทรกอยู่ประปรายแสดงถึงการแช่ขังของระดับน้ำใต้ดิน ลักษณะดินแตกต่าง

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
๕				จากชั้นดินที่ ๔ อย่างชัดเจน พบเศษภาชนะดินเผาหนาแน่น เศษถ่าน กระดูกสัตว์และโบราณวัตถุอื่นอีกเป็นจำนวนมากจัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยได้อีกชั้นหนึ่ง (HABITATION LAYER) ซึ่งปรากฏอยู่ ๓ ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบลูกคลื่น (WAVY)
	ชั้นดินที่ ๖ (LAYER VI)	๓๕ ซม.	๑๑๐-๑๕๐ ซม.	เนื้อดิน เป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้มแกมชมพู มีหินสลายตัวปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก ความชื้นสูงลักษณะดินคล้ายคลึงกับชั้นดินที่ ๕ แต่มีปรากฏเป็นช่วง ๆ เฉพาะผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ โบราณวัตถุพบน้อยลง ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบลูกคลื่น (WAVY)
๖ ชั้นดินที่ไม่มีผู้คน อยู่อาศัย	ชั้นดินที่ ๗ (LAYER VII)	๗๐ ซม.	๑๕๐"	เนื้อดินเป็นดินทรายสีน้ำตาลเข้ม มีก้อนกาฬและออกไซด์ของเหล็ก (IRON OXIDE) และจุดสีประติเขียวที่มีจำนวนมากปะปนอยู่ ในขณะที่ดินมีความชื้นสูง ลักษณะดินทรายและก้อนซีเมนต์ที่พบมากขึ้นจนเป็นลักษณะเด่นของชั้นดินนี้ แสดงถึงปฏิกิริยารุนแรงของการแข็งตัวของน้ำในฤดูฝน และระดับน้ำใต้ดินตื้น (STERILE) ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนค่อนข้างเรียบ (SMOOTH)

ตารางแสดงเศษภาชนะดินเผาในหลุมทดสอบที่ ๑

เศษภาชนะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๑	ระดับชั้นดินโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๑๓ ๑๑๙	๑๖ ๑๓๐	๒๖๒ ๑,๘๐๐	๒๑๒ ๒๘๐๓	๕๒ ๓๒๕	๕๕๕ ๕,๑๗๗
เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	๒ ๘๐	๖ ๘๓	๕ ๑๙๑	๕๓ ๑,๗๘๐	๒๕ ๕๕๗	๙๑ ๒,๖๙๑
เศษภาชนะเครื่องเคลือบศรีสีหาลาย	๑๙ ๒๓๓	๑๗ ๒๕๐	๔๑ ๖๓๕	๙๐ ๒,๑๖๓	๒๓ ๓๙๓	๑๙๐ ๓,๖๙๔
เศษภาชนะเครื่องเคลือบจีน				๑ ๑๓๐		๑ ๑๓๐
เศษภาชนะเครื่องเคลือบอันหม			๑ ๕			๑ ๕
รวม	๓๔ ๔๓๒	๓๙ ๔๖๓	๓๐๙ ๒,๖๓๑	๓๕๖ ๖,๘๙๖	๑๐๐ ๑,๒๗๕	๘๓๘ ๑๑,๖๙๗

เศษภาชนะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๑	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น้ำหนัก
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๕๕๕	๕,๑๗๗	๖๖.๒	๔๔.๓
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	๙๑	๒,๖๙๑	๑๐.๙	๒๓
ภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบสุโขทัย	๑๙๐	๓,๖๙๔	๒๒.๗	๓๑.๕
ภาชนะเครื่องถ้วยจีน	๑	๑๓๐	๐.๑	๑.๕
ภาชนะเครื่องเคลือบอันหม	๑	๕	๐.๑	๐.๐๔
รวม	๘๓๘	๑๑,๖๙๗	๑๐๐	๑๐๐

ประเภท	รูปทรง	ระดับชั้นดินทางโบราณคดี					รวม
		๑	๒	๓	๔	๕	
๑. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	พญอกันกลม	๘ ๘๓	๘ ๗๐	๒๑๙ ๑,๕๖๐	๑๘๙ ๒,๔๒๓	๓๖ ๑๙๓	๔๕๕ ๔,๒๒๙
	ผ่าวง	๑ ๑๐		๗ ๕๐	๑๑ ๑๖๐	๑ ๑๐	๒๒ ๒๓๐
	กาน้ำ	๓ ๒๓	๘ ๖๐	๓๖ ๒๙๐	๑๖ ๑๙๐	๑๕ ๑๒๒	๗๘ ๖๙๕
	กระโถนสีน้ำตาล	๑ ๓			๑ ๓๐		๒ ๓๓
๒. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	โหมปากกลม	๒ ๘๐	๖ ๘๓	๕ ๑๙๑	๔๘ ๑,๒๒๐	๒๓ ๕๑๒	๘๙ ๒,๐๘๖
	ครก				๕ ๕๖๐	๒ ๔๕	๗ ๖๐๕
๓.๑ ภาชนะเคลือบที่พบศรีสุพรรณาลัย	ไห	๑๓ ๑๗๓	๑๐ ๘๐	๑ ๒๑๐	๗๔ ๑,๖๕๕	๘ ๒๖๐	๑๐๖ ๒,๓๗๘
๓.๒ ภาชนะเคลือบสีเขียวใช้ภาชนะดินเผา	กระปุก	๒ ๒๐	๑ ๒๐	๑ ๒๐	๔ ๘๐		๘ ๑๕๐
	ชาม	๒ ๒๐					๒ ๒๐
๓.๓ ภาชนะเคลือบสีเขียวมีลายรูปเป็นร่องใต้เคลือบ	ชาม	๑ ๑๐	๔ ๔๐	๓๗ ๓๘๕	๑๐ ๔๑๓	๑๒ ๑๑๐	๖๔ ๙๗๘
๓.๔ เคลือบโศรเขียนลายสีดำใต้เคลือบ	ชาม			๒ ๒๐			๒ ๒๐
๓.๕ เคลือบแบบมอญ*	ชาม	๑ ๑๐	๒ ๑๑๐		๒ ๑๕	๓ ๒๓	๘ ๑๕๘
๔. เคลือบคล้ายสุโขทัย*	ชาม						
๕. เคลือบฮั่นฉิม	ชาม			๑ ๕			๑ ๕
๖. เครื่องถ้วยจีน	ชาม				๑ ๑๓๐		๑ ๑๓๐
รวม		๓๙ ๔๙๒	๓๙ ๔๖๓	๓๐๙ ๒,๖๓๑	๓๕๖ ๖,๙๙๖	๑๐๐ ๑,๒๗๕	๘๓๘ ๑๑,๖๙๗

* ภาชนะเคลือบแบบมอญ เป็นชื่อเรียกที่คนท้องถิ่นแถบบ้านเกาะน้อย ใช้เรียกภาชนะที่เคลือบเฉพาะด้านในด้านเดียว

* ภาชนะเคลือบคล้ายสุโขทัย หมายถึง ภาชนะที่ผลิตจากเตาทุเรียง เมืองสุโขทัย

โบราณวัตถุอื่น ๆ	ระดับชั้นดินโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
กระปุกสังคโลกสมัยสุโขทัย*				๑ ๑๕๐		๑ ๑๕๐
ถ้วยตะไลสมัยสุโขทัย				๑ ๑๕		๑ ๑๕
ชิ้นส่วนใบพอกเหล็ก			๑ ๒๐			๑ ๒๐
ชิ้นส่วนบราสีสังคโลก				๑ ๘๐		๑ ๘๐
หินขัด (หินแม่น้ำกลอง)				๑ ๕๐		๑ ๕๐
หอยเบี้ยจีน (CORRIE SHELL)					๑ ๒	๑ ๒
เศษกระเบื้องดินเผา	๒๕ ๔๐๐	๘ ๖๐		๓๑ ๑,๑๗๐	๖ ๒๐	๗๐ ๑,๗๕๐
ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์				๔ ๓๐		๔ ๓๐
ถ่าน				— ๖๐	— ๑๐๐	— ๑๖๐
รวม	๒๕ ๔๐๐	๘ ๖๐	๑ ๒๐	๓๙ ๑,๔๗๕	๗ ๑๖๒	๘๐ ๒,๒๑๗

* กระปุกสังคโลกอย่างหยาบสี่หาอมเขี้ยว

ผลสรุปของการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๑ การกำหนดอายุชั้นดินทางโบราณคดี

การกำหนดอายุชั้นดินทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๑ ได้ ๕ ชั้นนั้น พิจารณาจากลักษณะชั้นดินธรรมชาติ (SOIL STRATIGRAPHY) โบราณวัตถุ และร่องรอยสิ่งก่อสร้างหรือการวางรากฐานก่อนการสร้างสถาปัตยกรรม ซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน พบว่า

๑. ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๑, ๒ น่าจะมีอายุเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม เพราะมีกิจกรรมในชั้นดินที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ดังนี้

- ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๑ (LAYER I)

ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I) คือ ส่วนหนึ่งของชั้นหินศิลาแลงปูพื้นเป็นลานรอบเจดีย์ภายในกำแพงแก้ว ซึ่งน่าจะทำภายหลังจากสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ชั้นดินที่ ๑ a (LAYER I a) เกิดขึ้นจากการขุดดินให้เป็นแอ่ง ตักหน้าดินเดิมทิ้งไปและนำดินศิลาแลงหินชนวนและเศษหินอื่น ๆ มาถมแทนเพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ฐานเจดีย์ประธาน โดยเริ่มขุดให้ห่างจากจุดที่จะสร้างฐานเจดีย์ประมาณ ๗๐ ซม. ความลึก ๑๘๐ ซม.

๒. ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๒ น่าจะเป็นชั้นทรายเดิมก่อสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

- ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๒

ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III) เกิดขึ้นก่อน ชั้นที่ ๑ เอ (โดยดูจากผังหน้าตัดดิน ถูกชั้นดินที่ ๑ a ตัดลงไป) ลักษณะเนื้อดินเป็นดินทรายผิวดินทั่วไปในแถบวัดช้างล้อม (วัตถุต้นกำเนิดดินน่าจะเป็นดินแถบฝั่งแม่น้ำ) แสดงว่า ถูกนำมาจากที่อื่น โดยเฉพาะน่าจะมาจากแม่น้ำยมซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก ปูผิวดินเพื่อปรับพื้นที่ให้เรียบเสมอกัน เป็นลานทรายรอบเจดีย์ประธานก่อนที่จะมีการสร้างลานศิลาแลงอย่างถาวร

- ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II) เป็นชั้นดินศิลาแลงที่ทับถมอยู่เหนือชั้นดินทราย อันเป็นจุดสำคัญที่พบว่าลานทรายกับลานศิลาแลงอาจจะสร้างในระยะเวลาที่ห่างกันพอสมควร

๓. ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๓, ๔, ๕ น่าจะเป็นชั้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนสมัยก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ไม่อาจทราบอายุสมัยได้ชัดเจนของแต่ละชั้นดิน แต่อาจกล่าวได้ว่า ชั้นดินทางโบราณคดีทั้ง ๓ ชั้นน่าจะมียุคเก่ากว่าสมัยอยุธยา เนื่องจาก ไม่พบเศษภาชนะดินเผาเครื่องถ้วยลายคราม (BLUE-WHITE) กลับพบแต่เศษภาชนะเครื่องถ้วยจีนสีเขียวใช้กาลสมัยหยวน ในชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๔ (ดูตารางเศษภาชนะดินเผา) เพียง ๑ ชิ้นแทน

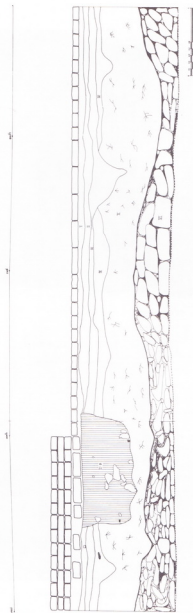
ข. หลุมทดสอบที่ ๒ (PIT II)

ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ขนานกับหลุมทดสอบที่ ๑ โดยอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๗ เมตร* เดิมมีขนาด ๒x๒ เมตร ต่อมาระหว่างดำเนินการขุดค้นได้ขยายหลุมออกให้ชิดกำแพงแก้ว เป็น ๒x๒.๕ เมตร ผิวบนปิดด้วยศิลาแลง เป็นลานวัดส่วนที่ลาดเป็นแอ่งต่ำกว่าบริเวณอื่น จึงเป็นที่เข้างของน้ำฝน มีความชันสูง ได้ติดตั้งไปประกอบด้วย ชั้นดินทางโบราณคดีจำนวน ๔ ชั้น และชั้นดินธรรมชาติจำนวน ๒ ชั้น

ชั้นดินดานของหลุมทดสอบที่ ๒ นี้เป็นชั้นแข็ง (PAN) ของสารประกอบจำพวกซิลิกา และเหล็ก ซึ่งเกิดขึ้นบริเวณที่ลาดเชิงเขาได้บางแห่ง* ลึกจากระดับผิวดินโดยทั่วไปประมาณ ๑๑๐ ซม. พบโบราณวัตถุ ทุกรูปได้ ดังนี้

โบราณวัตถุ	ชั้น	น้ำหนัก (กรัม)	ร้อยละ	
			ชั้น	น.ม.
๑. เศษภาชนะดินเผา	๖๕๑	๗,๒๙๖	๙๙.๒๑๑	๙๑.๖๔๖
๒. เศษกระเบื้องดินเผา	๓๓	๔๐๐	๔.๗๗	๕.๐๒
๓. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์	๗	๑๕๐	๑.๐	๑.๘๘
๔. ชิ้นส่วนสำริด	—	—	—	—
๕. ถ่าน	—	๑๓๕		๑.๔๔
๖. โบราณวัตถุขนาดเล็ก	—	—		
รวม	๖๙๑	๗,๙๖๑		

- * ดำเนินการขุดค้นพร้อม ๆ กับหลุมทดสอบที่ ๑ เลือกให้ตรงกับเพื่อสะดวกต่อการขยายพื้นที่เชื่อม ๒ หลุมเข้าด้วยกัน เมื่อจำเป็นจะต้องขยายพื้นที่การขุดค้น
- * ทำอธิบายจาก อาจารย์ชาลิษา วัฒนีย์ หัวหน้าภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

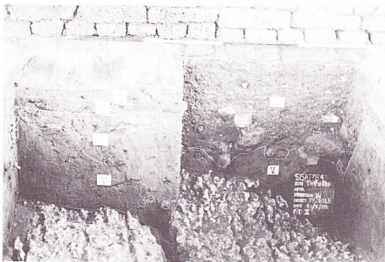

bullet 1	to sample over a whole
bullet 2	to sample over a whole
bullet 3	to sample over a whole
bullet 4	to sample over a whole
bullet 5	to sample over a whole
bullet 6	to sample over a whole
bullet 7	to sample over a whole
bullet 8	to sample over a whole
bullet 9	to sample over a whole
bullet 10	to sample over a whole

doi:10.1002/for

ภาพที่ ๕๓ มณังหลุมทดสอบที่ ๒ ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๕๔ มณังหลุมทดสอบที่ ๒ ชั้นดินด้านทิศตะวันตก

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
๑ ชั้นเตรียมการ ก่อสร้างเจดีย์ ประธานวัดช้างล้อม	ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I)	๕-๑๐ ซม.	๐-๖๐ ซม.	เนื้อดินเป็นศิลาแลง (ลูกวิ่ง) สีน้ำตาลเหลือง เข้มเป็นชั้นดินหลักของการก่อสร้างลานปูพื้น พบตลอดผืนทั้ง ๔ ด้านไม่พบโบราณวัตถุใด ๆ ขอบเขตของชั้นดินตามแนวถนนเป็นแบบเรียบ (SMOOTH)
	ชั้นดินที่ ๑.๑ (LAYER 1a)	๗๕ ซม.	๐-๗๕ ซม.	เนื้อดินเป็นดินศิลาแลงสีเหลืองแกมแดง มีเศษหินชนวน, หินฟืนไม้และแอ่งดักน้ำขนาดเล็ก ปะปนอยู่มากพบเศษภาชนะดินเผาน้อยมาก ขอบ เขตของชั้นดินเป็นแบบโค้งลึก (IRREGULAR) อันแสดงให้เห็นว่าดินเดิมได้ถูกขุดออกไปแล้วนำ ดินลูกรังมาถมแทนเช่นเดียวกับชั้นที่ ๑.๑ ของ หลุมทดสอบที่ ๑ แต่เพื่อเสริมความมั่นคงให้หลักตัว กำแพงแก้วเป็นชั้นดินแทรกปรากฏอยู่ตลอดผืนทั้ง ด้านทิศตะวันตก (ผนังใต้ฐานกำแพงแก้ว) และด้าน ออกมาทางผนังหลุมด้านทิศเหนือและทิศใต้ส่วนที่ ต่อกับผนังด้านทิศตะวันตกประมาณ ๔๐ ซม.
๒ ชั้นลานทราย	ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II)	๕-๑๐ ซม.	๑๐-๗๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินทรายสีน้ำตาลเข้มเป็นชั้นดิน หลักปรากฏที่ผืนทั้ง ๓ ด้านยกเว้นด้านทิศตะวัน- ตก ลักษณะดินเป็นทรายที่ถูกนำมาถมอัดตัวกัน แน่น พบเศษโบราณวัตถุมีประปราย ขอบเขต ของชั้นดินตามแนวถนนเป็นแบบเรียบ
๓ ชั้นที่อยู่อาศัย ชั้นที่ ๓	ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III)	๑๔ ซม.	๗๐-๘๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นดิน หลักปรากฏที่ผืนทั้ง ๓ ด้านยกเว้นด้านทิศตะวันตก ลักษณะดินแตกต่างจากดินชั้นบนอย่างเห็นได้ชัด พบเศษโบราณวัตถุ เศษอิฐจำนวนมาก ขอบเขต ของชั้นดินตามแนวถนนเป็นแบบเรียบและโค้งลึก ลงกลางผืนด้านทิศตะวันออก
ชั้นดินที่อยู่อาศัย ชั้นที่ ๒	ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV)	๒๐ ซม.	๘๐-๑๑๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนเหนียวสีน้ำตาลเข้มมีจุด สีประสีน้ำตาลแกมเขียวขี้เถ้าเป็นชั้นดินหลักปรากฏ ที่ผืนทั้ง ๓ ด้านยกเว้นด้านทิศตะวันตกพบโบราณ วัตถุมีน้อยลงขอบเขตของชั้นดินตามแนวถนนเป็น แบบเรียบและขาดช่วงไปจากผืนด้านทิศตะวันออก ตอนที่เป็นแนวโค้งลึกของชั้นดินที่ ๓

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
ชั้นดินที่อยู่อาศัย ชั้นที่ ๑	ชั้นดินที่ ๕ (LAYER V)	๔.๕ ซม.	๑๑๐-๑๕๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนเหนียวสีน้ำตาลเข้มเป็น ชั้นดินหลักปรากฏอยู่ต่อเนื่องทั้ง ๓ ด้านยกเว้นด้าน ทิศตะวันตก ดินมีความชื้นสูง พบเศษโบราณวัตถุ ปะปนอยู่เป็นจำนวนมากจัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยได้ ชั้นหนึ่งขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบ ลูกคลื่น (ไม่แน่นอน)
ชั้นดินดาน (STERILE LAYER)	ชั้นดินที่ ๖ (LAYER VI)			เนื้อดินเป็นดินทรายปนสารแข็งสีขาวชุ่มมี ความชื้นสูงส่วนที่เป็นดินแข็งจะจัดตัวกันแน่นเป็น ผืนแนวนยาวเข้าใจว่าส่วนที่ลึกซึ่งคล้ายดินนี้เป็สาร ประกอบชนิดหนึ่งของซีลิกามสกับเหล็กซึ่งอาจพบ ได้เป็นแผ่น (PANS) ได้ศึกษาบริเวณที่ลาดเชิงเขาที่ อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

เขตภูษณะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๒	ระดับชั้นดินโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
เขตภูษณะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๑๓ ๑๖๗	๒๔๕ ๒,๑๙๗	๗๔ ๖๗๕	๕๓ ๓๗๘	๕๘ ๓๗๗	๔๔๓ ๓,๘๐๔
เขตภูษณะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๑๐ ๑๔๐	๓๑ ๘๐๕	๒๐ ๕๑๐	๑๒ ๑๘๐	๓๕ ๑๒๕	๑๐๘ ๑,๗๖๐
เขตภูษณะดินเผาเครื่องเคลือบ	๑๑ ๑๐๕	๑๖ ๒๒๐	๒๓ ๖๕๐	๓๕ ๕๖๕	๑๔ ๑๙๐	๙๙ ๑,๗๓๐
เขตภูษณะดินเผาเคลือบนอก					๑ ๒	๑ ๒
เขตภูษณะเครื่องถ้วยจีน						—
รวม	๓๙ ๔๑๒	๒๙๒ ๓,๒๒๒	๑๑๗ ๑,๘๓๕	๑๐๐ ๑,๑๓๓	๑๐๘ ๖๙๔	๖๕๑ ๗,๒๙๖

เขตภูษณะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๒	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น้ำหนัก
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๔๔๓	๓,๘๐๔	๗๐.๒๐	๕๓.๙๓
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๑๐๘	๑,๗๖๐	๑๗.๑	๒๔.๙๕
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องเคลือบ	๙๙	๑,๔๘๗	๑๒.๕๑	๒๑.๐๘
ภาชนะเครื่องถ้วยจีน	—	—	—	—
ภาชนะเครื่องเคลือบคล้ายอันนัม	๑	๒	๐.๑๕	๐.๐๒
รวม	๖๓๑	๗,๐๕๓	—	—

ประเภท	รูปทรง	ระดับชั้นเรียนทบวิทยาเขต					รวม
		๑	๒	๓	๔	๕	
๑. ภาชนะดินเผาน้ำเนื้อเครื่องดิน	หม้อก้นกลม	๗ ๗๗	๑๓๗ ๙๔๐	๕๕๕ ๔๕๕๕	๔๐ ๒๒๐	๔๘ ๓๒๗	๒๘๗ ๒,๐๑๙
	ฝา - จุก	๕ ๘๐	๓ ๔๐	๑ ๑๐	๗ ๙๕	๓ ๑๗	๑๙ ๒๘๒
	กาน้ำ	๑ ๑๐	๑๐๕ ๑,๒๑๗	๑๘ ๒๑๐	๖ ๗๓	๗ ๓๓	๑๓๗ ๑,๕๙๓
๒. ภาชนะดินเผาน้ำเนื้อเครื่องดิน	ไห	๑๐ ๑๔๐	๒๘ ๖๖๕	๑๘ ๔๘๐	๑๐ ๙๐	๓๔ ๑๑๕	๑๐๐ ๑,๔๙๐
	ครก		๒ ๒๐	๒ ๓๐	๑ ๔๐	๑ ๑๐	๖ ๑๐๐
	อ่าง		๑ ๑๒๐		๑ ๕๐		๒ ๑๗๐
๓.๑ ภาชนะเคลือบสีปูน	ไหปากนวล	๓ ๔๐	๑๔ ๒๐๐	๑๔ ๔๔๐	๔ ๕๒	๗ ๑๓๕	๔๒ ๘๖๗
๓.๒ ภาชนะเคลือบสี สีเขียวไปกา	ชาม				๓ ๑๕		๓ ๑๕
	ชวล				๑ ๕		๑ ๕
	พาน			๑ ๕๐		๓ ๕	๒ ๕๕
๓.๓ เคลือบสีขาวปูน	ชาม			๔ ๑๒๐		๑ ๑๐	๕ ๑๓๐
๓.๔ เคลือบสีเขียวอมดำ	ชาม				๓ ๒๓	๑ ๕	๔ ๒๘
๓.๕ เคลือบสีมีลายรูปเป็นร่อง	ชาม	๕ ๔๐		๒ ๑๐	๑๒ ๓๒๕	๒ ๒๐	๒๑ ๓๙๕
๓.๖ เคลือบสีมีลายเขียนสีดำ	ชาม	๒ ๒๐		๑ ๑๐	๓ ๒๐		๖ ๖๐
๓.๗ เคลือบแบบมอญ	ชาม	๑ ๕	๒ ๒๐	๑ ๒๐	๙ ๑๒๕	๒ ๑๕	๑๕ ๑๘๕
๓.๘ เคลือบสีดำอันนิม	ชาม					๑ ๒	๑ ๒
รวม		๓๔ ๔๔๒	๒๙๒ ๓,๒๒๒	๑๑๗ ๑,๘๓๕	๑๐๐ ๑,๑๓๓	๑๐๘ ๖๙๔	๖๕๑ ๗,๒๙๖

โบราณวัตถุอื่นๆ	ระดับชั้นดินทางโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
เศษกระเบื้องดินเผา	๑๒ ๑๐๐	๔ ๑๑๐	๗ ๗๐	๔ ๔๐	๖ ๘๐	๓๓ ๔๐๐
ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์		๕ ๑๐๐	๑ ๔๐		๓ ๓๐	๗ ๑๕๐
ถ่าน		— ๔๐	— ๕๐	— ๒๕		— ๑๑๕
รวม	๑๒ ๑๐๐	๙ ๑๕๐	๘ ๑๖๐	๔ ๖๕	๗ ๙๐	๔๐ ๖๖๕

ผลของการดำเนินงานขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๒ การกำหนดอายุชั้นดินทางโบราณคดี

สามารถกำหนดชั้นดินทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๒ ได้ ๕ ชั้นเช่นเดียวกับชั้นดินทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๑ จึงไม่จำเป็นต้องขยายหลุมเชื่อมต่อกับหลุมทดสอบที่ ๑ ดังนี้

- ๑.๑ ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๑ น่าจะมีอายุคาบเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ได้แก่ ชั้นดินที่ ๑, ๑a, (LAYER I, Ia)
 - ๑.๒ ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๒ น่าจะเป็นชั้นลานทรายปูพื้นเป็นลานวัด ได้แก่ ชั้นดินที่ ๒, ๓ (LAYER 2,3)
 - ๑.๓ ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๓,๔,๕ น่าจะเป็นชั้นที่อาศัยของกลุ่มคนสมัยก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์ทรงลังกา วัดช้างล้อม ได้แก่ ชั้นดินที่ ๔,๕ (LAYER 4,5)
- โดยมีรายละเอียดที่แตกต่างกันดังนี้

๑. ชั้นดินที่ ๑ เอ (LAYER Ia)
เกิดขึ้นเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ตัวกำแพงแก้ว โดยเริ่มขุดให้ห่างจากจุดที่จะสร้างกำแพงแก้วออกไปข้างละ ๓๐ ซม. รวมความกว้าง ๘๐ ซม. และความลึก ๖๕ ซม. ใช้ดินลูกรังถมเช่นกัน
๒. ชั้นดินดานหลุมทดสอบที่ ๒ คือ ชั้นดินที่ ๖ (LAYER 6)
มีสภาพคล้ายหินแข็ง และตื้นกว่าหลุมทดสอบทุก ๆ หลุมอันเนื่องมาจากความชื้นสูง

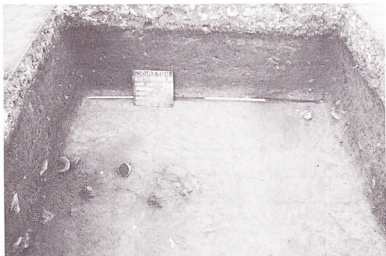
ก. หลุมทดสอบที่ ๓ (PIT III)

ตั้งอยู่ภายนอกกำแพงแก้ว บนที่โล่งระหว่างกำแพงวัดทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งปัจจุบันเป็นลานหญ้าเขียวชะอุ่ม พื้นที่ที่ถูกไถเกรดมาตั้งแต่การบูรณะของกรมศิลปากรในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยอยู่ห่างจากหลุมทดสอบที่ ๒ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๒๐ เมตร และห่างจากเจดีย์ทรงลังกาหมายเลข ๓ (เจดีย์นอกกำแพงแก้วมุมวัดด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้) มาทางทิศเหนือ ๔๘๐ เมตร ห่างออกไปทางทิศตะวันตก

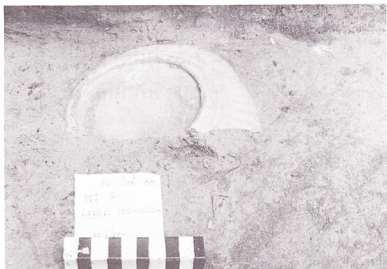
เนินงเหนืออีก ๑๑๐ เมตร เป็นซุ้มประตูกำแพงวัด ดังนั้น หลุมทดสอบที่ ๓ จึงห่างจากกำแพงแก้ว ๑๗๐ เมตร และห่างจากกำแพงวัด ๑๐๐ เมตร

หลุมทดสอบที่ ๓ นี้มีขนาด ๒ x ๒ เมตร มีวนมีหญ้าที่ได้รับการบำรุงรักษาจากหน่วยศิลปากรที่ ๓ ปกคลุม ก่อนดำเนินการขุดค้นได้ทำการถากถางหญ้าออก ทำการวางผังวัดระดับซึ่งปรากฏว่า บริเวณหลุมทดสอบที่ ๓ อยู่สูงกว่าหลุมทดสอบที่ ๑ และ ๒ ประมาณ ๖๐ ซม. ได้ดินลงไปประกอบด้วย ชั้นดินทางโบราณคดี จำนวน ๕-๖ ชั้น และชั้นดินธรรมชาติจำนวน ๔ ชั้น ชั้นดินดานอยู่ลึกจากระดับผิวดินโดยทั่วไป ๑๘๐ ซม. พบโบราณวัตถุสรุปได้ดังนี้

โบราณวัตถุ	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น.น.
๑. เศษภาชนะดินเผา	๖,๕๓๒	๔๖,๓๒๕	๗๒.๘๗๖	๘๖.๔๘
๒. เศษกระเบื้องดินเผา	๓๙๘	๕,๘๓๓	๕.๖๕๙	๑๐.๘๘
๓. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์	๙๓	๗๙๐	๑.๓๒	๑.๔๗
๔. ถ่านมีข้าว	-	๙๐	-	๐.๑๖
๕. ถ่าน	-	๓๑๐	-	๐.๕๗๘
๖. โบราณวัตถุขนาดเล็ก	๑๐	๑,๐๐๕	๐.๑๕	๑.๘๗๖
รวม	๗,๐๓๓	๕๓,๕๖๓		

ภาพที่ ๕๕ ผนังหลุมหลุมที่ ๓ ระดับพื้นชั้นดินทางโบราณคดี ๔

ภาพที่ ๕๖ หลุมหลุมที่ ๓ เศษภาชนะดินเผาเคลือบเทาเกาะน้อย ศรีสัชนาลัย ระดับชั้นดินทางโบราณคดี
ที่ ๔

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
ชั้นดินถมใหม่ ควรวัวบูรณะ		๒๐-๓๐ ซม.	๐-๘๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนซุยสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลเข้มมาก เป็นชั้นดินถมเมื่อคราวไถ่กรุดภายหลังการบูรณะ ของกรมศิลปากรในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ พบชิ้นส่วนปูนปั้นเศษสำริด อิฐประปนอยู่มาก ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ เนื่องจากเป็นชั้นถมใหม่ซึ่งเข้าใจว่าจะนำดินมาจากบริเวณโบราณสถานต่าง ๆ ภายในวัดช้างล้อมในคราวขุดแต่งซึ่งไม่ได้เก็บโบราณวัตถุใดๆ ไว้ ยกเว้นจะเก็บไว้เป็นตัวอย่างเพียงอย่างละ ๑ ชิ้น
	ชั้นดินถ้ำ	๘-๑๐ ซม.	๗๐-๘๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนซุยเป็นซีโต้ถ้ำ สีดำ ปะการัง อยู่ตลอดทั้ง ๔ ด้าน เป็นชั้นดินถมเช่นเดียวกับชั้นดินระดับบน โดยเกิดจากการเผาพื้นที่ที่รกร้างก่อนที่จะนำดินเหลือจากการขุดแต่งมาถมในระดับบน
๑ ชั้นดินภายหลัง สร้างวัด ช้างล้อม	ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III)	๒๐-๓๐ ซม.	๘๐-๑๐๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีเทาเข้ม เป็นชั้นดินหลัก ปะการัง อยู่ตลอดทั้ง ๔ ด้าน เริ่มพบโบราณวัตถุอยู่ประปรายหลายประเภท ดินมีความชื้นมากขึ้น ขอบเขตชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
๒ ชั้นดินที่มี กิจกรรมของ มนุษย์หลังหรือ คาบเกี่ยวกับ สร้างวัดช้างล้อม	ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV)	๓๐-๔๐ ซม.	๑๐๐-๑๒๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นดินหลักดินมีความชื้นสูงโบราณวัตถุที่พบมีหลายประเภทที่พบมากขึ้น คือ เศษภาชนะดินเผาคือเครื่องเคลือบสีเขียวใช้ภาชนะสีฟ้าจากเตาทุเรียงเกาะน้อย เศษกระเบื้องและก้อนสีลาแลงอยู่ประปราย ที่ผนังชั้นดินที่ ๓ ด้านทิศตะวันตก มีโหลรงของกองโบราณวัตถุภายหลังเมื่อเสร็จสิ้นการขุดค้นทางโบราณคดีหลุมทดสอบที่ ๓ ขุดแต่งผนังให้เรียบได้พบโหลรงน็อกพบชิ้นส่วนเครื่องบนอาคารทำจากสังคโลกจำนวนหนึ่ง ประปนอยู่กับถ่านสีดำหนาแน่น ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
๓ ชั้นดินที่อยู่ อาศัยชั้นสุดท้าย ก่อนที่จะได้สร้าง วัดช้างล้อม	ชั้นดินที่ ๕ (LAYER V)	๒๐ ซม.	๑๒๐-๑๔๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลเข้มมาก มีเศษถ่านปะปนอยู่หนาแน่น ดินมีความชื้นสูง มีกิจกรรมของมนุษย์หลายประการ จนเกิดเป็นชั้นดินที่ ๕๑ และ ๕๒ (LAYER 5a, 5b) โบราณวัตถุที่พบได้แก่ เศษถ่าน ก้อนดินเผา

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
				เศษกระดูกสัตว์ หินกรวดแม่น้ำ เศษภาชนะดินเผา เครื่องเคลือบศรีวิชัยลายสีเขียวและสีเขียวอมฟ้า เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินมีบ้างแต่ไม่มากนักลักษณะคล้ายหลุมระยะที่สำคัญคือเศษภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบพบสมบูรณ์หลายใบในลักษณะที่ซ้อนติดกัน หรือบิดเบี้ยวผิดรูปคล้ายภาชนะเสียจากเตาทุเรียง ลักษณะโบราณวัตถุที่พบคล้ายคลึงกับชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV) ที่น่าสนใจคือก้อนศิลาแลงที่พบมีขนาดใหญ่ สัตเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบระยะระยะอยู่ ๒-๓ ก้อน เศษรากพืชแทรกอยู่ทั่วไป ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
	ชั้นดินที่ ๕a (LAYER V a)	๑๐ ซม.	๑๓๐-๑๔๐ ซม.	เมื่อดินร่วนสีน้ำตาลอ่อนแกมเหลือง เป็นชั้นดินที่มีลักษณะดินบางกลุ่มคล้ายถูกความร่วนเป็นช่วง ๆ เป็นชั้นแทรกพบจากผนังด้านทิศเหนือต่อไปถึงทางทิศตะวันออก
	ชั้นดินที่ ๕b (LAYER V b)	๒๐ ซม.	๑๓๐-๑๕๐ ซม.	เมื่อดินเป็นดินทรายสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นแทรก เข้าใจว่าจะเป็นดินถูกนำมาจากที่อื่น อาจจะนำมาใช้ในการก่อสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมในชั้นดินที่ ๑ ของหลุมทดสอบที่ ๑, ๒ หรือใช้เป็นชั้นทรายในการก่อสร้างในชั้นดินที่ ๒ ของหลุมทดสอบที่ ๑, ๒ พบทางผนังด้านทิศเหนือต่อไปถึงทางทิศตะวันออก เช่นเดียวกับชั้นดินเป็นแบบไม่ต่อเนื่อง แต่ค่อนข้างเรียบเสมอกัน
๔ ชั้นดินอยู่อาศัย ของมนุษย์ (HABITATION LAYER)	ชั้นดินที่ ๖ (LAYER VI)	๓๐ ซม.	๑๔๐-๑๘๐ ซม.	เมื่อดินเป็นดินร่วนเหนียวสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นที่อยู่อาศัยใหญ่ชั้นหนึ่งที่เกิดขึ้นก่อนจะมีกิจกรรมของมนุษย์ในชั้นดินที่ ๔ (LAYER V) ดินอัดตัวกันแน่นมาก ความชื้นน้อยลง โบราณวัตถุที่พบ มีเศษภาชนะดินเผาชนิดอื่น ๆ พบชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ขนาดใหญ่ปะปนอยู่กับกองถ่าน มีเศษศิลาแลง และหินกรวดแม่น้ำปะปนอยู่มาก พบเศษภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบแบบขอม (MON WHRE) บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนัก ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอน เป็นแบบเรียบและลูกคลื่น (SMOOTH-WAVY)

ชั้นดินทางโบราณคดี	ชั้นดินธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
	ชั้นดินที่ ๖a (LAYER VI a)	๑๐ ซม.	๑๘๐-๒๐๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลจาง เป็นชั้นดินแทรก พบเศษศิลาแลงกระจายไปทั่ว ประกอบด้วยเม็ดศิลาแลงปะปนอยู่มาก เราจึงถือว่าเป็นชั้นดินธรรมชาติ ยังคงพบโบราณวัตถุอยู่มาก ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน, เครื่องดิน, เครื่องเคลือบสีเขียวใช้การขัดหยาบ เศษกระดูกสัตว์ อีฐ อยู่ประปรายขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ ปรากฏเฉพาะผนังด้านทิศเหนือ และทิศตะวันตกในลักษณะที่ลาดจากทิศเหนือไปทางทิศตะวันตก
๕ ชั้นดินที่อยู่อาศัยชั้นสุดท้าย (ชั้นแรกสุด)	ชั้นดินที่ ๗ (LAYER VII)	๔๐ ซม.	๒๐๐-๒๕๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นดินหลัก ลักษณะดินถูกอัดแน่น มีเม็ดศิลาแลงและก้อนศิลาแลง (LATERITE NODULE, CONCRETION) ธรรมชาติปะปนอยู่มาก โบราณวัตถุที่พบมีน้อยมากเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน เศษอิฐ เศษกระเบื้อง และดินกรวดแม่น้ำ ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบลูกคลื่น (WAVY)
	ชั้นดินที่ ๗a (LAYER VII a)			เนื้อดิน เป็นดินทรายสีเทาอมชมพู เป็นชั้นแทรก พบเฉพาะผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ อยู่เลย ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนขาดเป็นช่วง ๆ
	ชั้นดินที่ ๗b (LAYER VII b)	๔๐ ซม.	๑๕๐-๒๐๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีเทาเข้ม เป็นชั้นแทรก พบเฉพาะผนังด้านทิศใต้ ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ อยู่เลย ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนขาดหายไปเมื่อลาดเทจากทิศใต้ไปทิศตะวันตก
	ชั้นดินที่ ๗c (LAYER VII c)	๑๐ ซม.	๒๐๐-๒๕๐ ซม.	เนื้อดิน เป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาล เป็นชั้นแทรก พบเฉพาะผนังด้านทิศใต้อยู่ต่ำกว่าชั้นดินที่ ๗b (LAYER VII b) ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ อยู่เลย
ชั้นดินตาม (STERILE LAYER)	ชั้นดินที่ ๘ (LAYER VIII)	—	๒๕๐ ซม. ลงไป	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาล ไม่มีโบราณวัตถุ เป็นชั้นหลักพบเฉพาะผนังด้านทิศใต้ และตะวันออก ชั้นดินนี้พบเศษเม็ดศิลาแลงและก้อนศิลาแลง (LATERITE NODULE LATERITIC CONCRETIONS) อยู่หนาแน่น ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนไม่อาจทราบได้เนื่องจากพบเป็นแนวเฉียงเท่านั้น
	ชั้นดินที่ ๙ (LAYER IX)	—	—	เนื้อดิน เป็นดินปนศิลาแลงสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลเข้ม น่าจะเป็นชั้นดินหลัก ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ อยู่จึงหยุดการดำเนินการขุดค้นไว้ในระดับความลึก ๒๐๐ ซม. จากผิวดินโดยทั่วไป

เขตการชนัดินยหา หลุมทศอบที่ ๓	ระดับชันกันทวไรภทท					รวม
	๑	๑-๒	๓	๔	๕	
เขตการชนัดินยหาเนือเคือองคิน	๒๗ ๑๗๓	๓๓๐ ๒,๓๗๒	๒,๕๕๐ ๔,๙๔๕	๑,๔๔๗ ๙,๒๔๙	๓๐๒ ๒,๓๕๐	๔,๖๒๗ ๑๘,๘๗๙
เขตการชนัดินยหาเนือเคือองคิน	๔ ๕๐	๑๐๒ ๑,๖๔๒	๓๓๗ ๖,๙๙๐	๓๗๗ ๕,๔๐๕	๑๔๒ ๓,๔๓๓	๙๗๔ ๑๗,๕๒๐
เคือองเคืออบคริชันนาคัย	๒ ๒๐	๖๙ ๙๘๘	๑๔๖ ๒,๑๑๐	๖๑๖ ๕,๕๖๕	๘๗ ๑,๑๐๘	๙๒๐ ๙,๗๙๑
เคือองเคืออบจัน		๑ ๓๐	๒ ๔๕	๗ ๕๐		๑๐ ๑๒๕
เคือองเคืออบอันนัม			๑ ๑๐			๑ ๑๐
รวม	๓๔ ๒๔๓	๕๐๒ ๕,๐๓๒	๓,๐๓๗ ๑๔,๑๐๐	๒,๔๖๘ ๒๐,๒๖๙	๕๓๑ ๖,๘๙๑	๖,๕๓๒ ๔๖,๓๒๕

เขตการชนัดินยหา หลุมทศอบที่ ๓	ชัน	น้าทหนัก	รือยละ	
			ชัน	น้าทหนัก
การชนัดินยหาเนือเคือองคิน	๔,๖๒๗	๑๘,๘๗๙	๗๐.๘๓๕	๔๐.๗๕๓
การชนัดินยหาเนือเคือองคิน	๙๗๔	๑๗,๕๒๐	๑๔.๙๑๑	๓๗.๘๔๙
เคือองเคืออบคริชันนาคัย	๙๒๐	๙,๗๙๑	๑๔.๐๘๔	๒๑.๑๓๕
เคือองคัวยจัน	๑๐	๑๒๕	๐.๑๕๓	๐.๒๖๙
เคือองเคืออบอันนัม	๑	๑๐	๐.๐๑๕	๐.๐๒๑
รวม	๖,๕๓๒	๔๖,๓๒๕		

ประเภท	รูปทรง	ระดับชั้นเชิงทางโบราณคดี					รวม
		-	๑-๒	๓	๔	๕	
๑. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	หม้อก้นกลม	๘ ๖๐	๑๒๔ ๕๒๐	๗๘๐ ๑,๑๒๐	๙๑๔ ๕,๐๓๑	๒๐๖ ๑,๑๔๖	๒,๐๓๒ ๘,๖๗๓
	อ่าง	๑๑ ๗๓	๘๘ ๑,๒๐๕	๑,๕๐๑ ๙๕๐	๙๑ ๖๙๕	๒๓ ๒๗๒	๑,๗๑๔ ๓,๒๐๕
	กาน้ำ	๙ ๔๐	๑๑๘ ๖๙๗	๒๖๙ ๒,๐๗๕	๔๑๒ ๓,๕๒๓	๖๔ ๗๖๖	๘๗๒ ๗,๐๐๑
	กระโถนสี่ขา					๙ ๒๑๐	๙ ๒๑๐
๒. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	ไหปากกลี	๔ ๕๐	๙๕ ๑,๕๗๐	๒๙๑ ๕,๖๖๐	๓๕๓ ๔,๘๗๕	๑๓๓ ๓,๒๓๓	๘๗๖ ๑๕,๓๖๘
	ตุ๊ก		๔ ๔๒	๓๒ ๑๗๐	๖ ๑๕๐	๕ ๑๓๐	๔๗ ๔๙๒
	อ่าง			๕ ๖๘๐	๑ ๑๐		๖ ๖๙๐
	ไห		๓ ๓๐	๑๐ ๔๘๐	๒๘ ๓๗๐	๔ ๙๐	๔๕ ๙๗๐
๓. ภาชนะเคลือบพื้นสีขาวลาย	ไห	๒ ๒๐	๑๙ ๒๗๖	๖๘ ๑,๑๙๖	๒๙๙ ๒,๗๓๑	๓๓ ๕๕๓	๔๒๑ ๔,๗๖๕
๔. เคลือบสีขาวพื้นลาย	ชาม		๓ ๒๐	๑๘ ๒๒๗	๑๗ ๑๑๒	๑๒ ๑๒๑	๕๖ ๔๘๐
๕. เคลือบสีเขียวพื้นลาย	ชาม			๑ ๕๐	๔๔ ๗๕๓	๒ ๒๐	๔๗ ๘๒๓
๖. เคลือบสีน้ำตาลจุดใต้เคลือบ	ชาม		๓๘ ๕๗๐	๕๓ ๕๑๐	๑๐๘ ๘๙๓	๓ ๓๕	๒๐๒ ๑,๓๕๘
๗. เคลือบสีเขียวนลายสีดำใต้เคลือบ	ชาม		๔ ๔๗	๒ ๑๗	๖ ๓๖	๓ ๒๐	๑๕ ๑๒๐
๘. เคลือบแบบพญู	ชาม		๕ ๗๕	๔ ๑๑๐	๑๔๒ ๑,๐๙๐	๓๔ ๓๗๐	๑๘๕ ๑,๖๙๕
๙. เคลือบคล้ายอันหมี่	ชาม			๑ ๑๐			๑ ๑๐
๑๐. เครื่องเคลือบจีน	ถ้วย,ชาม		๑ ๓๐	๒ ๔๕	๗ ๕๐		๑๐ ๑๒๕
รวม		๓๔ ๒๙๓	๕๖๒ ๕,๐๓๒	๓,๐๓๖ ๑๔,๑๐๐	๒,๔๗๘ ๒๐,๒๖๙	๕๒๑ ๖,๘๙๑	๖,๕๓๒ ๔๖,๓๖๕

โบราณวัตถุอื่น ๆ	ระดับชั้นดินทางโบราณคดี					รวม
	๑	๑-๒	๓	๔	๕	
ภาชนะดินเผาสมัยสุวรรณภูมิ				๑ ๗๖๐		๑ ๗๖๐
เบี้ยดินเผา			๑ ๕๐	๖ ๑๓๐	๑ ๔๐	๘ ๒๒๐
ถ้ำมีข้าวติดอยู่			๖๐			- ๖๐
กระดิ่งสำริด				๑ ๒๕		๑ ๒๕
ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์			๑๑ ๓๔๐	๖๕ ๒๙๐	๑๗ ๑๖๐	๙๓ ๗๙๐
ถ้ำ			- ๙๐	๒๒๐		- ๓๑๐
เศษกระเบื้องดินเผา		๕๐ ๘๕๐	๒๘๔ ๔,๐๙๐	๕๓ ๗๒๓	๑๑ ๑๗๐	๓๙๘ ๕,๘๓๓
รวม		๕๐ ๘๕๐	๒๙๖ ๔,๖๓๐	๑๒๖ ๒,๑๔๘	๒๙ ๓๗๐	๕๐๑ ๗,๙๙๘

ผลสรุปของการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๓ การกำหนดอายุชั้นดินทางโบราณคดี

การกำหนดชั้นดินทางโบราณคดีหลุมทดสอบที่ ๓ นี้ สามารถแบ่งชั้นดินทางโบราณคดีได้ ๕ ชั้น และชั้นดินทางธรรมชาติ จำนวน ๔ ชั้น โดยพยายามเทียบเคียงชั้นดินและอายุสมัยกับชั้นดินทางโบราณคดีของหลุมทดสอบที่ ๑ และ ๒

สาเหตุที่สามารถแบ่งชั้นดินได้มากกว่าหลุมขุดค้น เพราะหลุมทดสอบที่ ๓ มีการทับถมของดินภายหลังเมื่อมีการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมเสร็จสิ้นลงแล้ว ขณะที่หลุมทดสอบที่ ๑, ๒ ผิวบนเปิดเป็นลานศิลาแลงไม่มีการทับถมอีกต่อไป หรือหากจะมีการทับถมช่วงที่วัดช้างล้อมถูกทิ้งร้างพักหลายปีได้ถูกขุดลอกออกไปจนหมดสิ้น เมื่อคราวขุดแต่งในปี พ.ศ. ๒๕๑๒

ชั้นดินทางโบราณคดี จำนวน ๕ ชั้นนั้น พบว่า

๑. ชั้นดินทับถมใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒

ได้แก่ ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I) เกิดจากการนำดินที่ได้จากการขุดแต่งภายในวัดมาทิ้งไว้ในบริเวณนอกกำแพงแก้วด้านหลัง ดินจึงประกอบไปด้วยชิ้นส่วนปูนปั้น เศษภาชนะดินเผา เศษสำริด เศษศิลาแลง และอิฐ เลือกทยอยปะปนกันอยู่ เป็นความหนาประมาณ ๓๐ ซม.

ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II) ความหนา ๑๐ ซม. เกือบจะจัดได้ว่าเป็นชั้นดินปนถ่านสีดำ มีความเข้มมาก อาจเกิดจากการเผาป่า ก่อนจะนำดินมาถมจนเกิดเป็นชั้นดินที่ ๑ (LAYER I)

๒. ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๑ น่าจะเป็นชั้นดินที่เกิดจากการทับถมของดินตามธรรมชาติเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมเสร็จสิ้นลง

ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III) ชั้นดินนี้ใหม่กว่าชั้นดินทางโบราณคดีของทุก ๆ หลุม ลักษณะดินมีกิจกรรมของมนุษย์อยู่น้อยมาก คล้ายดินที่ทับถมกันตามธรรมชาติ (NATURAL SOIL) แสดงว่า ภายหลังเมื่อสร้างวัดมีช้างยืนล้อมแล้ว บริเวณพื้นที่ส่วนนี้ไม่มีการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์แต่อย่างใด (LAND USE)

๓. ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๒ น่าจะมีอายุคาบเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม
ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV) มีลักษณะที่แสดงให้เห็นได้ไม่ชัดเจนนัก แต่ชั้นดินเริ่มเข้าสู่สมัยที่มีการใช้เครื่องเคลือบสังคโลกจากเตาทุเรียงเกาะน้อยแล้ว

๔. ชั้นดินทางโบราณคดีที่คาบเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมหรือก่อนหน้านั้นไม่นาน
ชั้นดินที่ ๕ (LAYER V) เป็นชั้นดินที่ต่อเนื่องมาจากชั้นดินที่ ๔ โดยมีกิจกรรมของมนุษย์หลายประการคือ การเตรียมดินลูกรังเพื่อใช้ในการก่อสร้างในชั้นดินที่ ๕a (LAYER V a) และร่องรอยการเตรียมดินทรายเพื่อใช้ในการก่อสร้างในชั้นดินที่ ๕b (LAYER V b) โดยในชั้นดินที่ ๕ เองแล้ว มีสภาพคล้ายกองขยะของเสียจากเตาทุเรียงเกาะน้อยอยู่เต็มพื้นที่ ปะปนกับก้อนศิลาแลงขนาดใหญ่ที่ได้รับการตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และอาจจะเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราว (ระยะสั้น ๆ) เนื่องจากพบ เศษกระดูกสัตว์ และกองถ่านเป็นหย่อม ๆ อย่างไรก็ตามชั้นดินที่ ๕ จัดได้ว่า น่าจะเป็นชั้นดินสุดท้ายบนสุดของหลุมทดสอบที่ ๓ ที่มียากิจกรรมของมนุษย์หลากหลาย (ACTIVITY LAYER) และกิจกรรมใหญ่ของกลุ่มคนในชั้นดินนี้น่าจะเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ ภายในวัด หรือตัวกำแพงวัดเอง (ซึ่งเชื่อว่า เป็นสิ่งก่อสร้าง

หลักที่สร้างชั้นหลังสุด) เพราะพบวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง คือ ศิลาแลง ดินทราย ดินลูกรัง เศษภาชนะ เครื่องเคลือบเหลือใช้ ปะปนกันอยู่

-ชั้นดินที่ ๕a, ๕b (LAYER V a, V b) ลักษณะดินไม่ใช่ดินที่ทับถมกันตามธรรมชาติ แม้ในชั้นดินที่ ๕a จะเป็นดินที่ลูกรังชั้นเดียวกับชั้นดินดานของหลุมทดสอบ แต่ระดับชั้นดินหลักยังห่างกันมาก รวมทั้งพบเป็นช่วง ๆ ในขอบเขตของชั้นดินที่ไม่สม่ำเสมอ จึงมั่นใจว่าไม่ใช่ดินที่จะนำมาปรับพื้นที่บริเวณหลุมทดสอบ หากอาจจะแสดงให้เห็นว่า เป็นร่องรอยที่เหลืออยู่ของการเตรียมดินที่ใช้ในการก่อสร้าง

๕. ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๔, ๕ น่าจะเป็นชั้นดินที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนในเขตเมืองศรีสัชนาลัย ก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม โดยดำรงวัฒนธรรมอยู่ต่อเนื่องกันตลอดไม่ขาดสายด้วยการใช้ภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบศรีสัชนาลัย

ชั้นดินทางโบราณคดีทั้ง ๒ ชั้น รวมกันมีความหนากว่า ๑๐๐ ซม.

- ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๓ ตรงกับชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๔ ของหลุมทดสอบที่ ๑, ๒ ได้แก่ ชั้นดินที่ ๖ (LAYER 6) และ ๖a (LAYER 6a) ซึ่งพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินและดินมากกว่า ๘๐% ของภาชนะดินเผาแบบอื่น ๆ พบเศษด้าน กระดุกสัตว์ ลูกกระดิงสำริด ฯลฯ

- ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๔ ตรงกับชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๕ หลุมทดสอบที่ ๑, ๒ ได้แก่ ชั้นดินที่ ๗ (LAYER VII) เป็นชั้นดินอยู่อาศัยชั้นสุดท้ายความหนาแน่นประมาณ ๕๐ ซม.

๓. หลุมทดสอบที่ ๔ และ ๕ (PIT IV, V)

หลุมทดสอบที่ ๔ และ ๕ เกิดขึ้นเพื่อเป็นการแก้ไขข้อสงสัย เรื่องฐานเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ฐานชาลา และผนังฐานประทักษิณ ทั้งชั้นนอกและชั้นในที่สร้างซ้อนกันอยู่ว่าโครงสร้างภายใต้ผิวดินโดยทั่วไปนั้น เกี่ยวข้องสอดคล้องกันอย่างไร และเมื่อแรกสร้างจะมีหรือไม่มีฐานเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมชั้นที่ ๑ มาประกอบ ขณะเดียวกันจะสามารถกำหนดอายุโบราณสถานได้จากชั้นดินทางโบราณคดีที่อยู่ใต้ดินลงไป

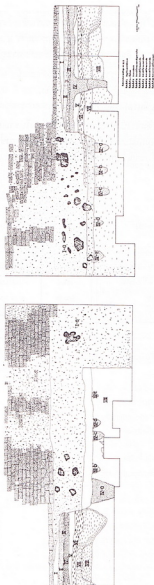
หลุมทดสอบที่ ๔ ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้ว ตำแหน่งเดียวกับช้างตัวที่สามของแถวข้างขึ้น ของผนังด้านทิศตะวันตก (ด้านหลังเจดีย์ประธาน) นับจากมุมเจดีย์ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ โดยต้องทำการถอดช้างออกไปก่อนที่จะดำเนินการขุดค้น

หลุมทดสอบที่ ๔ กำหนดให้มีขนาดที่จะครอบคลุมฐานเจดีย์ชั้นที่ ๑ คิดความยาว ๖ เมตร และกว้างพอที่จะคลุมตัวช้างตัวที่ ๒ ได้ คิดความกว้าง ๒ เมตร เหตุที่เลือกตำแหน่งช้างตัวนี้ เพราะสภาพช้างสมบูรณ์น้อยที่สุด สะดวกต่อการนำกลับไปตั้งใหม่ในภายหลัง

ได้ดำเนินการหลุมทดสอบที่ ๔ ออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. การขุดขึ้นส่วนช้างและฐานชาลา (รายละเอียดในบทที่ ๕)
๒. การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี

หลุมทดสอบที่ ๕ ขนาด ๒ x ๒ เมตร เกิดขึ้นภายหลัง โดยการขยายหลุมทดสอบที่ ๔ ออกไป ๒ เมตร ทางด้านทิศตะวันตก หลุมทดสอบที่ ๕ คือ ส่วนของหลุมทดสอบที่ ๔ ที่ผิวบนปิดด้วยศิลาแลงเป็นลานปูพื้นนั่นเอง ซึ่งจะกล่าวควบคู่ไปกับการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี

พื้นที่ขุดค้นพบที่ ๔-๕ บ้านเชียง เมืองศรีนครินทร์

หลุมทดสอบที่ ๔ ไม่ได้วางผังเฉพาะฐานขาลารองรับข้าง แต่ได้วางผังออกมาจนถึงส่วนที่เป็นลานศิลาแลงนอกฐานขาลาทางทิศตะวันตก คิดเป็นความกว้างยาว ๒ x ๘ เมตร โดยเริ่มวางผังหลุมเมื่อเรือฐานขาลาออกจนหมดชั้นที่ ๑๓ อันเป็นชั้นที่ระดับพื้นที่ที่จะทำการขุดค้นใกล้เคียงกันตลอด

ในการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนหนึ่ง คือ หลุมทดสอบที่ ๔ ได้แก่ ชั้นดินใต้ฐานรองรับข้างซึ่งได้ดำเนินการขุดค้นขึ้นก่อน อีกส่วนหนึ่งกลายเป็นหลุมทดสอบที่ ๕ หรือ ชั้นดินต่ำใต้ลานศิลาแลงปูพื้นรอบเจดีย์ ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการจบบันทึกโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้น

หลุมทดสอบที่ ๕ ได้ดินลงไป ประกอบด้วยชั้นดินทางโบราณคดีจำนวน ๓ ชั้น รวมทั้งพบโครงกระดูกมนุษย์อีก ๑ โครงพร้อมกับแบบแผนในการฝังศพ ความลึกของชั้นดินดานจากระดับผิวดินโดยทั่วไปประมาณ ๑๓๐ เซนติเมตร โบราณวัตถุที่พบทั้งหมดในหลุมทดสอบที่ ๕ มีดังนี้

โบราณวัตถุที่ชั้นดินถม*	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น.ม.
๑. เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๔๘๗	๕,๓๒๐	๔๔.๙๒๖	๓๑.๔๐
๒. เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	๒๖๐	๖,๘๒๐	๒๓.๙๘๕	๔๐.๒๕
๓. เศษภาชนะเครื่องเคลือบ	๑๘๒	๑,๘๐๐	๑๖.๗๘	๑๐.๖๒๕
๔. เศษกระเบื้องดินเผา	๑๕๕	๓,๐๐๐	๑๔.๒๙	๑๗.๗๐
รวม	๑,๐๘๔	๑๖,๙๔๐		

*จะไม่ระบุรายละเอียด เพราะเป็นชั้นดินถม (LAYER I a)

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
ชั้นดินทาง โบราณคดีชั้นที่ ๑	ชั้นดินที่ ๑a (LATER Ia)	๑๒๐ ซม.	๐-๑๒๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินลูกรัง (LATERITIC SOIL) สีน้ำตาลแกมเหลืองผสมหินฟิโกลีท์ หินแอนดีไซต์ หินชนวน และก้อนศิลาแดง ยิ่งลึกจำนวนหินและก้อนศิลาลดลง ยิ่งมากขึ้น โดยเฉพาะช่วงที่ใกล้และติดผาผนังด้านทิศตะวันออก ปรากฏอยู่ตลอดผาผนังด้านทั้ง ๔ ด้าน ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบโค้งงอ ผนังชั้นดินที่ ๑ ด้านทิศตะวันออก อันเป็นด้านที่ติดกับฐานล่างของผาผนังฐานประตักนิธิน พบว่า ๑. ฐานล่างของผนังฐานประตักนิธิน ก่อศิลาแดงลงไปจนถึงระดับพื้นลานวัด และลึกลงไปอีกประมาณ ๒-๓ ศิลาแดงจึงมีชั้นดินชนวนแผ่นใหญ่มาถมแทน ขนาดของหินชนวนประมาณ ๑๐๐x๑๐๐x๕๐ ซม. โดยวางในแนวนอนและแนวตั้งลึกลงไป ๑๕๐ ซม. จนถึงชั้นหินดาน อันเป็นชั้นดินศิลาแดงและมีความชื้นสูง (จากระดับน้ำใต้ดิน) ๒. ฐานอาคารรองรับรูปช้าง ก่อต่อออกมาจากฐานล่างของผนังชั้นในฐานประตักนิธิน ส่วนผนังชั้นนอกของฐานประตักนิธินหมดไป เมื่อเริ่มหรือฐานอาคารรองรับช้างอาจกล่าวได้ว่า ผนังชั้นนอกของฐานประตักนิธินสร้างขึ้นมาภายหลังฐานอาคารรองรับช้าง และแรกสุดต้องสร้างผนังชั้นในของฐานประตักนิธินก่อน ๓. จากข้อ ๑ ในขณะที่ฐานอาคารรองรับรูปช้าง (ฐานเจดีย์ประธานชั้นที่ ๑) ใช้ดินลูกรังถมเพื่อเสริมความมั่นคง ฐานประตักนิธิน น่าจะใช้หินปูนดินลูกรังถมเพื่อเสริมความมั่นคงแทน ผนังชั้นดินที่ ๑a ด้านทิศเหนือและทิศใต้ใช้หินถมตลอด ผนังชั้นดินที่ ๑a ด้านทิศตะวันออก ถมโดยหันจากฐานรองรับช้างมาประมาณ ๕๐ ซม.
ชั้นดินทาง โบราณคดี ชั้นที่ ๓	ชั้นดินที่ ๔ a,b, c,d,e,f (LAYER IV a,b,c,d,e,f)	๓๐ ซม.	๑๓๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลแกมเทาเข้ม ปรากฏอยู่เป็นช่วง ๆ พื้นที่ทั้งหมดชั้นดินที่ ๑a (LAYER Ia) ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบโค้งงอ อันแสดงน่าจะเกิดเป็นหลุมเสาของชั้นที่อยู่อาศัยสมัยใดสมัยหนึ่งก่อนสร้างเจดีย์วัดช้างล้อม

ชั้นดินทางโบราณคดี	ชั้นดินธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๕ หรือ ๓	ชั้นดินที่ให้เป็น ๒ ต่อมา พบโครงกระดูก	—	๑๙๐-๑๙๐ ซม.	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลแกมเทา ปรากฏอยู่กลางหลุม บริเวณที่มีร่องรอยหลุมเสาอยู่จำนวนหลายแห่ง

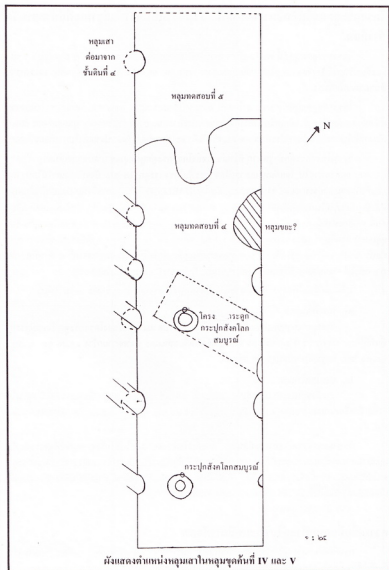
หลุมเสาได้ชั้นดินถมที่ปรากฏที่ผนังหลุมด้านทิศเหนือและใต้

ได้ชั้นดินถม (ชั้นดินที่ ๑๑) พบชั้นดินรูปทรงโค้งลึก ลักษณะเนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลแกมเทา จำนวน ๖-๗ แห่ง ขนาดใกล้เคียงกันคือ ความกว้างของขอบปากหลุมและก้นหลุมประมาณ ๓๐ ซม. ความลึก ๔๕ ซม. อยู่ห่างกันประมาณ ๗๐ ซม. ร่องรอยเช่นนี้ น่าจะเป็นลักษณะของหลุมเสาในอดีต

กึ่งกลางหลุมทดสอบที่ ๔ ปรากฏมีหลุมเสากลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๐ ซม. จำนวน ๒ หลุม ห่างกัน ๒ เมตร ความลึก ๔๐ เมตร ที่ก้นหลุมเสาทั้งสองต่างมีกระดูกงูเหล็กเคลือบสีเขียวอย่างหนา (JARLLET) วางอยู่ ขนาด ความสูง ๖ ซม. ภายในมีเหล็กสีเขียวติดอยู่ และหลุมหนึ่งคอกทับลงบนไหล่ขวาของโครงกระดูก

การลำดับชั้นดินทางโบราณคดีของหลุมเสาไม่สามารถกระทำได้จากการขุดค้นหลุมทดสอบที่ ๔ แต่ภายหลังการเสร็จสิ้นการขุดค้นในหลุมทดสอบที่ ๕ กลางผนังหลุมทดสอบที่ ๕ ในชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV) พบหลุมเสา ๑ หลุม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๐-๓๐ ซม. ความลึก ๑๐๐ ซม. ซึ่งก้นหลุมหมดไปในระดับเดียวกันกับก้นหลุมทั้ง ๗ ในหลุมทดสอบที่ ๔ จึงจัดได้ว่า หลุมเสาทั้ง ๗ หลุมนี้อยู่ในชั้นดินเดียวกับชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV) หรือชั้นดินทางโบราณคดีที่ ๓ ของหลุมทดสอบที่ ๕

หลุมเสาเหล่านี้ น่าจะเป็นหลุมเสาของสิ่งก่อสร้างที่มีอยู่เดิมในชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๓ ก่อนที่จะรื้อถอนไปเมื่อมีการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม โดยส่วนบนของหลุมเสาที่จะต่อขึ้นมาถึงชั้นดินที่ ๔ ได้ถูกตัดทิ้งไป และถมดินลูกรังถมลงไปแทน แต่การตัดดินทำไม่หมดจึงเหลือส่วนล่างของร่องรอยหลุมเสาเอาไว้

โครงการปลูกคนได้ขึ้นคิดแลงถมเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ฐานเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

โครงการปลูกมนุษย์นี้ พบฝังอยู่ลึกจากระดับดินสุดของชั้นดินศิลาแลง (ลูกวัง) ถมลงไป ๓๐ ซม. และดินบริเวณที่ฝังศพแตกต่างไปจากดินศิลาแลงอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทราย สีน้ำตาลแกมเทาเข้ม

โครงการปลูกมนุษย์จำนวน ๑ โครงการนี้ ความยาวโดยประมาณ ๑๙๐ ซม. พบนอนราบเฉียงจากผนังหลุมทดสอบที่ ๔ ด้านทิศเหนือไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๖๐ องศา ระยะห่างจากมุมหลุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๓๒๐ เมตร หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกปลายเท้าไปทางทิศตะวันออก

สภาพโครงการปลูกชำรุดมาก ที่ไหล่ขวาของโครงการปลูกถูกหลุมเสากลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๔๐ ซม. ตอจมหายไป โดยกันหลุมเสาอยู่ลึกจากระดับโครงการปลูก ๓๐ ซม. ปัจจุบันตัวเสาไม้ไม่ปรากฏ ก่อนถึงกันหลุมเสาประมาณ ๑๐ ซม. พบกระปุกสังกะสีโลก (JARLLET) สีเขียวใช้กษนิชถวายแอบอยู่ในลักษณะที่ตั้งขึ้น และภายในกระปุกมีหลักฐานเขียนติดอยู่ หลุมเสากลมขนาดเดียวกัน และกระปุกกันหลุมอย่างเดียวกันนี้ พบอีกแห่งหนึ่งห่างออกไปในแนวเดียวกันทางทิศตะวันออกประมาณ ๓ เมตร (รายละเอียด อ่านเรื่องหลุมเสา) ส่วนอื่น ๆ นอกจากไหล่ขวาของโครงการปลูกที่ขาดหายไป บริเวณกระลูกเชิงกรานข้างขวา ของท่อนขาบนที่ขาดหายไปเช่นกัน โดยมีท่อนขาล่างอยู่ลึกเข้าไปในผนังหลุมทดสอบที่ ๔ ด้านทิศเหนือ ภายหลังได้เจาะผนังออกเพื่อตามแนวโครงการปลูก) นิ้วมือและนิ้วเท้าถูกซ่อนไม่ปรากฏ

บริเวณศีรษะโครงการปลูก มีภาชนะดินเผาสมบูรณ์ทรงหม้อน้ำอยู่ข้างละ ๑ ใบ ได้แก่

๑. คนช่อดินเผา

วางอยู่ทางขวาของศีรษะ โดยหันปากพวยกาไปตามแนวยาวของโครงการปลูก โดยอยู่สูงกว่าพื้นที่ที่โครงการปลูกวางฝัง ๑๐ ซม. สภาพสมบูรณ์ สีเหลืองแกมแดง ขนาดความกว้าง ๑๕.๕๐ ซม. ความสูง ๑๐.๒๐ ซม. ขึ้นรูปด้วยแป้นหมุนอย่างรวดเร็ว

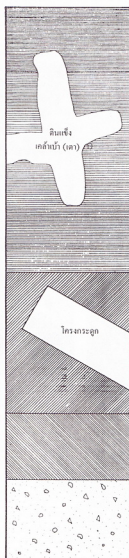
๒. คนโหนดินเผา

วางตัวอยู่ในระดับเดียวกับโครงการปลูก สภาพชำรุด แต่สามารถขึ้นรูปทรงสันนิษฐานได้ สีเนื้อ สีเหลืองแกมแดง ขนาด ความกว้างของลำตัว ๑๕.๕๐ ซม. ความสูง ๑๕.๓๐ ซม. ความหนา ๐.๓๐ ซม.

ลักษณะการวางตัวของคนที่ดินเผา และคนโหนดินเผา และโครงการปลูกมนุษย์ที่ต่างระดับกัน อยู่เล็กน้อย แสดงให้เห็นว่า การฝังโครงการปลูกน่าจะใช้วิธีขุดดินลงไปเป็นรูปกรวยแล้ววางร่างโครงการปลูก คนไว้ที่กันหลุม จากนั้นจึงวางภาชนะดินเผาทิ้งสองใบตาม กลบดินการขุดดินฝังทำอย่างไม่คึกคักนัก ภายหลังเมื่อดินอัดตัวกันแน่นจึงบีบให้ภาชนะดินเผายู่ต่างระดับ

ความเชื่อที่แอบแฝงอยู่ในประเพณีการฝังศพ

การฝังศพคนตายไม่ใช่ประเพณีที่นิยมในพระพุทธศาสนา แต่หลักฐานต่าง ๆ ที่พบก็ไม่สามารถยืนยันได้ว่า โครงการปลูกนี้ประกอบพิธีฝังตามความเชื่อหรือศาสนาใด

ท่อน TV-V

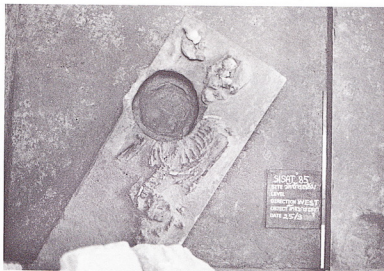
มาตราส่วน ๑:๒๕

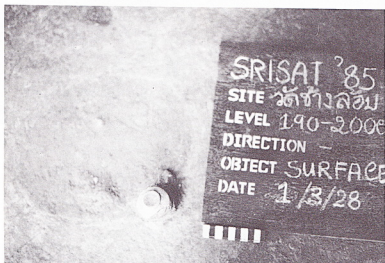
ภาพที่ ๕๖ หลุมทดสอบที่ ๔ ร่องรอยโครงกระดูก
หลุมเสา ๒ หลุมหลัก

ภาพที่ ๕๗ หลุมทดสอบที่ ๔ แบบแผนการฝังศพ
พร้อมภาชนะดินเผา

ภาพที่ ๕๕ หอมนกสอที่ ๔ โครงกระดูกและหอนกเสา

ภาพที่ ๑๐๐ หอมนกสอที่ ๔ กระปุกสังกะสีเขี้ยวขุนอย่างหายพบในหอนกเสา

ภาพที่ ๑๐๑ หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังชั้นดินด้านทิศเหนือ

ภาพที่ ๑๐๒ หลุมทดสอบที่ ๕ ผนังชั้นดิน โดยเจาะชั้นดินที่ ๔ จะเห็นหลุมเสา

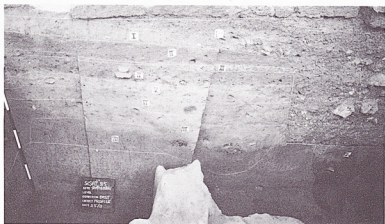
ภาพที่ ๑๐๓ หลุมทดสอบที่ ๔ มุมขุดค้นด้านทิศตะวันตก
แสดงส่วน ซึ่งเป็นฐานล่างของฐานประทักษิณ

ภาพที่ ๑๐๔ หลุมทดสอบที่ ๔ พื้นดินถมบริเวณ
ใต้ฐานอาคารรองรับช้าง

ภาพที่ ๑๐๕ หลุมทดสอบที่ ๕ มนังหลุมด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ ๑๐๖ หลุมทดสอบที่ ๕ มนังหลุมด้านทิศใต้

การพันหีรณะคนตายไปทางทิศตะวันตก เป็นความเชื่อสากล ส่วนบริเวณหีรณะที่มีหมอน้ำวางสังฆยานั้น แสดงถึงความเชื่อในเรื่องโลกแห่งวิญญาณที่คนเป็นสามารถติดต่อกับคนตายได้ โดยอาจจะแสดงถึงการนับถือผีบรรพบุรุษ

ส่วนที่ ๒ (ต่อ) หลุมทดสอบที่ ๕

หลุมทดสอบที่ ๕ ได้ดินลงไป ประกอบด้วยชั้นดินทางโบราณคดีจำนวน ๕ ชั้น หรือ ชั้นดินธรรมชาติจำนวน ๔ ชั้น ความลึกของชั้นดินตามกับระดับผิวดินโดยทั่วไปประมาณ ๑๓๐ ซม. พบโบราณวัตถุ ดังนี้

โบราณวัตถุ	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น้ำหนัก
๑. เศษภาชนะดินเผา	๑,๖๕๓	๑๓,๙๗๖	๙๐.๑๓	๘๕.๐๘
๒. เศษกระเบื้องดินเผา	๑๕๐	๑,๗๐๐	๘.๑๗๘	๑๐.๒๒
๓. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์	๒๘	๔๔.๕	๑.๕๒๖	๒.๖๗
๔. ถ่าน	-	๒๔๐	-	๑.๔๔
๕. โบราณวัตถุขนาดเล็ก	๓	๒๖๐	๐.๑๖	๑.๕๖
รวม	๑,๘๓๔	๑๖,๖๒๑		

ชั้นดินทางโบราณคดี	ชั้นดินธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ*	ลักษณะดิน
๑	ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I)	๕-๑๐ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินเหนียวสีน้ำตาลเข้ม เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่ทั้งหมดทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ลักษณะดินเป็นดินที่ถูกนำมาถมอัดตัวแน่นเพื่อรองรับลานศิลาแลงปูพื้นกำแพงแก้ว ไม่ปรากฏโบราณวัตถุใด ๆ ขอบเขตของชั้นดินตามแนวถนนเป็นแบบเรียบ
๒	ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II)	๑๐-๑๕ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินทรายละเอียดสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลเข้มเป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่ทั้งหมดทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ลักษณะดินเป็นดินที่ถูกนำมาอัดแน่นมีเศษภาชนะดินเผาอยู่เบาบาง ขอบเขตของชั้นดินตามแนวถนนเป็นแบบเรียบ

* ระดับสมมุติใช้เพื่อระบุจุดลบนชั้นดินรวมรวมชาติ

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ *	ลักษณะดิน
	ชั้นดินที่ ๓ (LAYER III)	๓-๕ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินร่วนสีน้ำตาลแกมเทาเข้มมาก เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่ที่ผนังทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ลักษณะดินจับตัวกันเป็นก้อนแข็ง คล้ายดินที่ถูกเผาให้สีเหลืองแกมแดง ไม่มีโบราณวัตถุ ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ
๓	ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV)	๒๐ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินร่วนเหนียวสีน้ำตาลแกมเทา เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่ที่ผนังทั้ง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออก ลักษณะดินเป็นดินที่มีความชื้นมาก เพราะมีเศษถ่านผาแห้ง จักเป็นชั้นที่อยู่อาศัยได้ชั้นหนึ่ง มีเศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์ และเศษกระดูกเปื้อนอยู่หนาแน่น เศษภาชนะดินเผามีทั้งมีทั้งเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน, เครื่องหิน และเศษภาชนะเครื่องเคลือบศรีสีน้ำตาล ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนค่อนข้างเรียบ ยกเว้นกลางผนังด้านทิศใต้ซึ่งมีขอบเขตชั้นดินโค้งสลับเป็นหลุมเสาสูงประมาณ ๕๐ ซม. ความกว้าง ๒๐ ซม.
๔	ชั้นที่ ๕ (LAYER V)	๑๕ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินร่วนเหนียวสีน้ำตาลแกมเทาเข้มมาก เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏที่ผนังด้านทิศใต้ ทิศเหนือ และทิศตะวันตก ลักษณะดินคล้ายคลึงกับชั้นดินบนยุคหินบางตอนมีสีน้ำตาลแกมเหลืองเข้ม พบโบราณวัตถุน้อยลง แต่เศษภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบศรีสีน้ำตาลยังคงมีอยู่ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนค่อนข้างเรียบ
	ชั้นดินที่ ๕a (LAYER V a)	๕-๑๐ ซม.	—	เนื้อดิน เป็นดินร่วนซุยสีเทาอมชมพู เป็นชั้นแทรกพบเฉพาะผนังด้านทิศตะวันตก ได้ชั้นดินที่ ๕ (LAYER V) ความกว้างประมาณ ๕๐ ซม. เข้าใจว่าเป็นชั้นที่มีการสลายตัวของหินปูน
	ชั้นดินที่ ๖ (LAYER VI)	๑๕-๒๐ ซม.	—	เนื้อดิน เป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลแกมเทาเข้ม เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่สามด้านยกเว้นผนังด้านทิศตะวันออก ลักษณะดินคล้ายคลึงกับชั้นดินบน แต่ดินมีความชื้นน้อยลง มีเศษของออกไซด์ของเหล็กกระจายทั่วหลุม โบราณวัตถุพบน้อยลง ขอบเขตชั้นดินค่อนข้างเรียบ

ชั้นดินทางโบราณคดี	ชั้นดินธรรมชาติ	ความหนา	ระดับสมมุติ	ลักษณะดิน
๕	ชั้นดินที่ ๗ (LAYER VII)	๒๐-๔๐ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลแกมเทาเข้ม เป็นชั้นหลัก ปรากฏอยู่ต่อเนื่องถึง ๓ ด้านยกเว้น ด้านทิศตะวันออก ลักษณะคล้ายคลึงกับชั้นดินเบน แต่กลับพบโบราณวัตถุหนาแน่น เศษถ่าน เศษกระเบื้อง เศษภาชนะดินเผาที่พบมักจะเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดินจำพวก หม้อ, อ่าง ส่วนเศษภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบมักเป็นภาชนะเครื่องเคลือบแบบมอญ (MON WARE) พบชิ้นส่วนละคริ้นดินเผา เบ้าหลอมโลหะขนาดเล็ก ซึ่งมีน้ำหนักเบา กว่าปกติ จำนวน ๒-๓ ชิ้น แสดงให้เห็นว่าโลหะที่ถูกนำมาเผาจะเป็นโลหะที่มีความอ่อนมากจำพวก เงินหรือทอง ตกอยู่ข้างกองดินแดงขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายเตาดินธรรมชาติ (ดินลักษณะนี้ คล้ายดินผิงสาทุเรียง บริเวณบ้านเตาฉ่อย ศรีสะเกษ) ซึ่งเป็นดินที่ถูกความร้อนจัดเป็นเวลานาน จากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มากมาย เช่นนี้จึงจัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ได้อีกชั้นหนึ่ง (HABITATION LAYER I) และเป็นชั้นที่อยู่อาศัยชั้นแรกสุดของกลุ่มคนในบริเวณนี้ก่อนสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ซึ่งอาศัยอยู่เป็นความหนาพอสมควร จึงเกิดชั้นดินหนาถึง ๔๐ ซม. แต่ทางฝั่งด้านทิศเหนือก็ว่างเปล่าเป็นแอ่งต่ำ ก็นั่นเองไปเป็นชั้นล่าง (ชั้นดินที่ ๔) ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ แต่ไล่ลึกลงเป็นแอ่งทางด้านทิศเหนือ
ชั้นดินดาน	ชั้นดินที่ ๘ (LAYER VIII)	๕๐ ซม.	—	เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทรายสีน้ำตาลแกมเทา เป็นชั้นดินหลัก ปรากฏอยู่ต่อเนื่องถึง ๔ ด้าน ลักษณะดินเป็นดินธรรมชาติ ไม่มีโบราณวัตถุใด ๆ ปรากฏอยู่ ขอบเขตของชั้นดินตามแนวนอนเป็นแบบเรียบ

ประเภท	รูปทรง	ระดับชั้นดินทางโบราณคดี					รวม
		๑	๒	๓	๔	๕	
๑. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	หม้อข้าว	๕๙ ๒๙๐	๒๕ ๑๓๐	๓๙๖ ๒,๐๗๙	๕๙๗ ๒,๖๐๕	๖๙ ๒๗๙	๑,๐๙๐ ๕,๓๙๙
	อ่าง	๓ ๒๐	๙ ๒๐	๑๐๙ ๑,๑๓๕	๙๗ ๑,๐๐๐	๑๕ ๑๙๐	๑๗๙ ๒,๓๑๕
	กาฬี	๗ ๑๙๐	๑๐ ๑๒๐		๗๙ ๙๖๐		๙๖ ๑,๒๖๐
๒. ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	ไห	๒๗ ๕๙๐	๑๖ ๑๙๐	๑๓ ๑๕๐	๑๒๙ ๑,๙๙๐	๙ ๗๐๐	๑๙๙ ๓,๙๕๐
	กรก	๒ ๙๐	๑ ๒๐	๓ ๖๐	๑ ๒๐		๗ ๑๙๐
	อ่าง			๙ ๒๐	๑๕ ๙๐	๑ ๙๐	๒๐ ๑๙๐
๓.๑ ภาชนะดินเผาเคลือบสีหรือสีน้ำตาล	ไห	๙ ๕๐	๒ ๑๐	๑ ๑๐	๑๐ ๒๙๗	๕ ๖๐	๒๒ ๓๗๗
๓.๒ เคลือบสีเขียว	กระปุก		๒ ๒๐				๒ ๒๐
	ชาม	๒ ๑๕	๒ ๑๐	๑ ๑๐	๒ ๖๐		๗ ๙๕
	ชาม	๑ ๒	๓ ๒๓	๑๕ ๗๗	๖ ๓๗๐	๒ ๒๐	๒๗ ๔๙๒
๓.๔ เคลือบใสเขียนสีดำใต้เคลือบ	ชาม		๑ ๒	๓ ๑๐	๓ ๙๕	๗ ๕๐	๑๙ ๑๐๗
๓.๕ เคลือบคล้ายมอญ	ชาม		๒ ๕๒		๖ ๑๙๐		๗ ๑๙๒
๔. เครื่องถ้วยจีน	ชาม			๑ ๑๐			๑ ๑๐
รวม		๑๐๙ ๑,๑๒๗	๖๙ ๕๙๗	๕๙๗ ๓,๕๕๖	๙๙๒ ๗,๙๑๗	๑๐๒ ๑,๒๘๙	๑,๖๕๓ ๑๓,๙๗๖

ประเภทขณะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๕	ระดับชั้นดินเผาโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๖๘ ๔,๔๐	๓๕ ๒,๗๐	๔๕๕ ๓,๒๐๕	๖๗๓ ๔,๕๖๕	๗๕ ๔,๔๕	๑,๔๐๔ ๘,๙๐๓
เศษภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	๒๕ ๖,๒๐	๑๗ ๒,๐๐	๒๐ ๒,๓๐	๑๔๐ ๑,๕๔๐	๙ ๗,๔๐	๒๑๕ ๓,๗๓๐
เศษภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาล	๗ ๖,๗	๑๒ ๑,๑๗	๒๑ ๑,๐๗	๒๕ ๙,๕๒	๑๔ ๑,๓๐	๘๐ ๑,๓๓๓
เศษภาชนะดินเผาเครื่องถ้วยจีน			๑ ๑,๐			๑ ๑,๐
เศษภาชนะดินเผาลายอันนัม	—	—	—	—	—	—
รวม	๑๐๔ ๑,๑๒๗	๖๘ ๕,๘๗	๕๓๗ ๓,๕๕๖	๘๔๒ ๗,๔๑๗	๑๐๒ ๑,๒๘๙	๑,๖๕๓ ๑๓,๙๗๖

ประเภทขณะดินเผา หลุมทดสอบที่ ๕	ชั้น	น้ำหนัก	ร้อยละ	
			ชั้น	น้ำหนัก
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน	๑,๔๐๔	๘,๙๐๓	๘๔.๙๓๖	๖๓.๗๐
ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องหิน	๒๑๕	๓,๗๓๐	๑๓.๐๐๖	๒๖.๖๘
ภาชนะดินเผาเคลือบสีน้ำตาล	๘๐	๑,๓๓๐	๔.๓๙	๙.๕๑๖
ภาชนะดินเผาเครื่องถ้วยจีน	๑	๑๐	๐.๐๖	๐.๐๗
ภาชนะดินเผาลายอันนัม	—	—		
รวม	๑,๖๕๓	๑๓,๙๗๖		

โบราณวัตถุอื่น ๆ	ระดับชั้นดินทางโบราณคดี					รวม
	๑	๒	๓	๔	๕	
เบี้ยดินเผา				๑ ๖๐		๑ ๖๐
เบ้าหลอมโลหะ					๒ ๒๐๐	๒ ๒๐๐
ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์	๕ ๕		๑๒ ๑๔๐	๑๐ ๒๐	๑ ๒๘๐	๒๘ ๔๔๕
ถ่าน			- ๔๐	- ๑๒๐	- ๘๐	- ๒๔๐
เศษกระเบื้องดินเผา	๗ ๑๔๐	๒๑ ๓๒๐	๒๘ ๒๔๐	๕๗ ๑๘๐	๓๗ ๘๒๐	๑๕๐ ๑,๗๐๐
รวม	๑๒ ๑๔๕	๒๑ ๓๒๐	๔๐ ๔๒๐	๖๘ ๓๘๐	๔๐ ๑,๓๘๐	๑๘๑ ๒,๖๕๕

ผลสรุป การดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๔ และ ๕ การกำหนดอายุชั้นดินทางโบราณคดี

การกำหนดชั้นดินทางโบราณคดี หลุมทดสอบที่ ๔ ได้ ๕ ชั้นนั้น ทำได้ง่าย เนื่องจากมีชั้นดินในหลุมทดสอบที่ ๑, ๒ เป็นหลุมนำ ชั้นดินเหล่านี้ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก ดังนี้

๑. ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๑ น่าจะมีผลอายุคาบเกี่ยวกับการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ดังนี้

ชั้นดินที่ ๑ (LAYER I) คือ ส่วนหนึ่ง คือชั้นหินศิลาแลงปูพื้นเป็นลานรอบเจดีย์ประธาน ซึ่งน่าจะทำขึ้นภายหลังจากการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ชั้นดินที่ ๑a (LAYER Ia) เกิดขึ้นจากการขุดดินให้เป็นบ่อรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความลึก ๑๓๐ ซม. จากระดับผิวดินโดยทั่วไป ลักดินเดิมทิ้งไปและนำดินลูกรังมาถมแทน โดยในระดับลึกลงไปใช้หินชนวน หินแอนดีไซต์ และอื่น ๆ มาวางไว้หนาแน่น

๒. ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๒

ชั้นดินที่ ๒ (LAYER II) และชั้นดินที่ ๓ (LAYER III) เกิดขึ้นก่อนกิจกรรมในชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๑ ลักษณะดินเป็นดินทราย อาจจะนำมาปูพื้นที่เพื่อปรับระดับพื้นที่ให้เรียบเสมอกัน

๓. ชั้นดินทางโบราณคดี ชั้นที่ ๓.๔.๕ เป็นชั้นดินที่อยู่อาศัยสมัยก่อนที่จะมีการสร้างเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

เฉพาะหลุมทดสอบที่ ๕ นี้ สามารถแบ่งชั้นที่อยู่ของกลุ่มคนได้ชัดเจนออกเป็น ๒ สมัยดังนี้
ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๓

ชั้นดินที่ ๔ (LAYER IV) เป็นช่วงที่มีกิจกรรมของมนุษย์หนาแน่น พบหลุมเสา ๑ หลุม ทาง
ผนังด้านทิศใต้ และหลุมเสาอีกหลายหลุมที่ผนังด้านทิศเหนือและใต้ของหลุมทดสอบที่ ๕ อันแสดงว่า มีสิ่ง
ก่อสร้างทำด้วยไม้อยู่ในสมัยสุดท้ายก่อนที่จะสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๔

ชั้นดินที่ ๕,๖ (LAYER V, VI) กิจกรรมของมนุษย์พบหนาแน่นน้อยลง โดยมีกิจกรรมของ
มนุษย์ที่ต่างออกจากชั้นดินบน

ชั้นดินทางโบราณคดีชั้นที่ ๕

ชั้นดินที่ ๗ (LAYER VII) เป็นชั้นที่อยู่อาศัยชั้นแรกสุดของกลุ่มคนแถบวัดช้างล้อม

ผลสรุปการดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี หลุมที่ ๑-๕

๑. การใช้พื้นที่แถบบริเวณเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมในอดีต

๒. การกำหนดอายุชั้นดินที่อยู่อาศัยบางชั้นจากค่าตัวเลขที่ได้จากตัวอย่างถ่าน (คาร์บอน ๑๔)
ซึ่งสัมพันธ์กับชั้นดินทางโบราณคดี

๑. การใช้พื้นที่แถบบริเวณเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมในอดีต

ชั้นดินทางโบราณคดี วัดช้างล้อมนั้น หนาประมาณ ๑๒๐ - ๑๔๐ ซม. แบ่งออกได้เป็น ๒
ประเภทใหญ่ตามกิจกรรมของมนุษย์นับจากชั้นดินบนสุดลงไป ดังนี้

๑.๑ ชั้นดินสมัยเตรียมการสร้างเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

๑.๑.๑ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่เจดีย์ประธาน

๑.๑.๒ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ ฐานอาคารรองรับช้าง

๑.๑.๓ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ ตัวกำแพงแก้ว

๑.๑.๔ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ ลานปูพื้นรอบเจดีย์

๑.๒ ชั้นดินที่อยู่อาศัยสมัยก่อนสร้างเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

๑.๒.๑ ชั้นดินที่อยู่อาศัยสมัยสุดท้าย

๑.๒.๒ ชั้นดินวัฒนธรรม

๑.๒.๓ ชั้นดินที่อยู่อาศัยสมัยต้น

รายละเอียด มีดังนี้

๑.๑ ชั้นดินสมัยเตรียมการสร้างเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม

ชั้นดินสมัยที่สร้างเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อม เป็นสมัยที่ต้องการช่างฝีมือและแรงงาน
จำนวนมาก กิจกรรมต่อไปนี้ สะท้อนให้เห็นถึง การเตรียมการก่อนสร้างศาสนสถาน คือการเริ่มวางราก
ฐาน โดยคงจะต้องมี การกะเกณฑ์แรงงาน กำหนดแบบ วัสดุ เพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่โบราณสถาน

๑.๑.๑ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ เจดีย์ประธาน กระทำโดยการขุดดิน
บริเวณส่วนที่ปัจจุบันเป็นฐานประทักษิณออกไปจนถึงชั้นดินดานที่มีระดับน้ำใต้ดินโดยมีความลึก ๒๑๐ ซม.

แล้วใช้หินชนวน หินภูเขาขนาดใหญ่ เป็นจำนวนมากมาถมแทนโดยผสมกับดินลูกรังจนถึงระดับผิวดิน จึงเริ่มก่อศิลาแลงเป็นชั้นฐานเชิงของฐานประทักษิณเสถียรกันขึ้นไป

๑.๑.๒ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ ฐานชลาภกระทำโดยการขุดดินทั้งหมด บริเวณที่จะสร้างฐานประทักษิณออกจนถึงชั้นดินดาน ความลึก ๑๔๐ ซม. แล้วถมที่ว่างด้วยดินลูกรัง และ หิน ทั้งขนาดเล็กและใหญ่ปะปนกัน เมื่อถมถึงระดับผิวดินโดยทั่วไป ก็ก่อเรียงศิลาแลงขึ้นเป็นฐานชลาภ

๑.๑.๓ การถมดินเพื่อเสริมความมั่นคงให้แก่ ตัวกำแพงแก้ว กระทำโดยการขุดดิน ทั้งหมด บริเวณที่จะสร้างกำแพงแก้วและบริเวณใกล้เคียงออกเป็นร่องความกว้าง ๘๐ ซม. ความลึก ๖๕ ซม. แล้วใช้ดินลูกรังผสมกับเศษหินขนาดเล็กถมลงไป เมื่อถมถึงระดับผิวดินโดยทั่วไป ก็ก่อเรียงศิลาแลง ขึ้นเป็นชั้นกำแพงแก้ว

๑.๑.๔ บริเวณลานปูพื้นรองเจดีย์ กระทำพิเศษโดยการปรับพื้นที่ดินให้เรียบเสมอกัน ด้วยดินลูกรัง และถมอีกชั้นหนา ๑๐ ซม. ด้วยดินทราย แล้วจึงปูลานศิลาแลง

๑.๒ ชั้นดินที่อยู่อาศัยสมัยก่อนสร้างเจดีย์ประธาน วัชข้างล้อม

เป็นชั้นดินที่แสดงถึงการอยู่อาศัยของผู้คนในอดีต ๓ ระยะ ซึ่งทั้งหมดใช้เศษภาชนะดินเผาทั้งเคลือบและไม่เคลือบจากเตาทุเรียง ศรีสัชนาลัย ในปริมาณต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑.๒.๑ ชั้นที่อยู่อาศัยระยะท้ายสุด ความหนาประมาณ ๓๐ ซม. จัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ (HABITATION LAYER) ได้ เนื่องจาก พบเศษภาชนะดินเผา กระดุกสัตว์และถ่านหนาแน่น และมีการก่อสร้างอาคารด้วยไม้ขนาดใหญ่ จากหลุมทดสอบที่ ๕ พบว่า มีหลุมเสา ๒ หลุมใหญ่น่าจะมีพิธีกรรมบางอย่างด้วยการใส่กระดูกสัตว์โลกบรรจุสิ่งของ ไว้ที่ก้นหลุม สิ่งก่อสร้างนี้อาจจะใช้กระเบื้องดินเผาสูงหลังคา เมื่อดูปริมาณเศษภาชนะดินเผาเปรียบเทียบกับความหนาของชั้นดินในแต่ละสมัยแล้ว พบว่า ระยะท้ายสุดเป็นสมัยที่ความหนาแน่นของผู้คนทวีขึ้นอย่างรวดเร็วในระยะสั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่จะมีคนกลุ่มคนจำนวนมากมาใช้พื้นที่นี้ร่วมกัน (สาธารณะสถาน) และน่าจะมีการสัมผัสร่วมสมัยกับโบราณสถานเล็ก ๆ หลังวัชข้างล้อม ๓ หลัง คือ วัดร้าง บ.น. ๑๐, ๑๑ และ ๑๒ นอกจากนี้พบเศษภาชนะดินเผา เครื่องถ้วยจีนสมัยหยวน (CELADON) บางชิ้น กำหนดอายุ (พ.ศ. ๑๘๔๐ - พ.ศ. ๑๘๑๒)

๑.๒.๒ ชั้นดินระยะกลาง ความหนาประมาณ ๒๐-๔๐ ซม. เป็นชั้นวัฒนธรรมสุโขทัย ปริมาณเศษภาชนะดินเผาใกล้เคียงกับชั้นดินบน แต่เศษถ่านน้อยลง พบชิ้นส่วนเม็ดโลหะ ชิ้นส่วนยอดบราลีสังคโลก เศษกระเบื้องจำนวนมาก หอยเบี้ยจีน หินขัด เบียดินเผา กระดิ่งสำริด และภาชนะดินเผาแบบรูฉีกอีกหลายใบ นอกจากนี้ในหลุมทดสอบที่ ๕ ยังพบว่ามีกิจกรรมการหลอมโลหะของมนุษย์อยู่ด้วย

๑.๒.๓ ชั้นดินที่อยู่อาศัยระยะแรก ความหนา ๓๐-๔๐ ซม. เป็นชั้นแรกเริ่มของการมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยในบริเวณแถบวัชข้างล้อม จัดเป็นชั้นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ (HABITATION LAYER) ได้เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผาประเภทเนื้อเครื่องดิน และเครื่องดินเป็นจำนวนมาก เศษภาชนะเคลือบสังคโลกกลีบพบน้อยลง และมีเนื้อหยาบน้ำเคลือบบางจางลง มักนิยมเคลือบสีเดียวกันตลอด สีขาว สีเขียว หรือพบแต่ภาชนะดินเผาแบบชามเคลือบด้านเดียวตลอดสีเขียว (MON WARE) เข้าใจว่าเป็นชั้นดินที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับสมัยต้นของการผลิตภาชนะดินเผาแบบสังคโลกจากเตาทุเรียง เมืองศรีสัชนาลัย

๒. การกำหนดอายุชั้นดินที่อยู่อาศัยก่อนสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม

หลุมทดสอบที่ ๕ ด้วยตัวเลขที่ได้จากตัวอย่างถ่าน CARBON ๑๔ ซึ่งสัมพันธ์กับชั้นดินทางโบราณคดี

ตัวเลขที่ได้จากตัวอย่างถ่านเป็นการกำหนดอายุโดยวิธี เรดิโอคาร์บอน (RADIO CARBON DATING) ของกองเคมี สำหรับงานประมาณเพื่อสันติ ซึ่งวิธีนี้สามารถกำหนดค่าอายุได้ในช่วง ๒๐๐ ถึง ๔๐,๐๐๐ ปี

ตัวอย่างถ่านที่ส่งไปเข้าห้องปฏิบัติการเป็นตัวอย่างที่ได้จากถ่านที่พบในชั้นดินแต่ละชั้นจำนวนทั้งสิ้น ๖ ตัวอย่าง แต่สามารถใช้คำนวณหาอายุได้เพียง ๓ อย่าง ดังนี้

ตัวอย่างจากชั้นดินธรรมชาติ	ค่าอายุก่อนปี พ.ศ. ๒๔๕๓
ชั้นที่ ๓ (LAYER III) ในหลุมเสา	๗๔๐-๑๖๐
ชั้นที่ ๔ (LAYER IV)	ตัวอย่างน้อย
ชั้นที่ ๕ (LAYER V)	๓๒๕ - ๑๒๐*
ชั้นที่ ๖ (LAYER VI)	๘๖๕ ± ๑๔๐
ชั้นที่ ๗ (LAYER VII)	๖๕๒๐ ± ๗๔๐*
ชั้นที่ ๘ (LAYER VIII)	๑,๐๑๐ ± ๒๒๐

* ตัวอย่างน้อย แต่ต้องการวัด

จากตัวอย่างทั้ง ๓ ที่ค่าอายุผิดพลาดไป เป็นเพราะตัวอย่างมีปริมาณน้อย ขบวนการเตรียมตัวอย่างเพื่อหาปริมาณ เรดิโอคาร์บอนจึงยุ่งยากมากขึ้น ผลของการวิเคราะห์จึงมีความคลาดเคลื่อนตามมา

นอกจากนี้แม้ผลวิเคราะห์จะได้ค่าที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ แต่ก็อาจจะทำให้การแปลความหมายทางประวัติศาสตร์ผิดพลาดไปได้ เมื่อนำไปอ้างอิงถึงระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์ที่ต้องศึกษา ถ้าตัวอย่างที่ใช้ในการกำหนดอายุ เป็นตัวอย่างไม่ที่ใช้ในการก่อสร้างนั้นเป็นไม้เก่าที่ใช้กันมาอย่างต่อเนื่องหรือไถ่มาแล้วหลายปีก่อนนำมาใช้ แม้ค่าอายุที่ได้จะคลาดเคลื่อนจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่เกิน ๒๐๐ - ๓๐๐ ปี แต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้ช่วงเวลาในสมัยประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น สภาพแวดล้อม ณ บริเวณที่เก็บตัวอย่างก็มีผลอย่างมากต่อการกำหนดอายุรวมถึงกรรมวิธีในการเก็บรวบรวมตัวอย่าง สภาพของตัวอย่างว่าเป็นตัวอย่างแห้งหรือชื้น^{๕๔}

สำหรับค่าอายุที่สามารถใช้คำนวณหาอายุได้ จากหลุมทดสอบที่ ๕ มีค่า—มากกว่า ๑๐๐ ปี ค่าของความคลาดเคลื่อนย่อมมีมาก จึงได้แต่อาศัยแนวโน้มของค่าอายุจากตัวเลขต่าง ๆ มาประมวลและจัดเทียบกับชั้นดินทางโบราณคดีของทุก ๆ หลุมทดสอบ ได้ดังนี้

๕๔ คำสัมภาษณ์ คุณมานิตย์ ชื่นสุข และเอกสารเรื่อง ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการกำหนดอายุด้วยวิธีคาร์บอน ๑๔ กองเคมี สำนักงานพลังงานปรมาณูเพื่อสันติ (กปร.๐๐๒ ๑๐) ๒๐ ก.พ. ๒๕๓๒ หน้า ๓ - ๔

ชั้นดินทาง โบราณคดี	ชั้นที่อยู่อาศัย ก่อนสร้างเจดีย์	ค่าอายุคาร์บอน ๑๔ ก่อน พ.ศ. ๒๔๕๓	ค่าอายุคาร์บอน ๑๔ เทียบเป็น พ.ศ.			
			+	-	+	-
๓	ระยะสุดท้าย	๗๔๐ ± ๑๖๐	๙๐๐	๕๘๐	๑,๖๙๓	๑๙๑๓
๔	ระยะกลาง	๘๖๕ ± ๑๘๐	๑,๐๔๕	๖๗๐	๑,๔๔๘	๑,๘๒๓
๕	ระยะแรกสุด	๑,๐๑๐ ± ๒๒๐	๑,๒๓๐	๗๙๐	๑,๒๖๓	๑,๗๐๓

การเปรียบเทียบรัชสมัยกับค่าอายุที่ได้จากตัวอย่าง ถ่าน เศษภาชนะดินเผา และชั้นดินทางโบราณคดี

พระนาม	รัชสมัย	การกำหนดอายุ		
		ค่าบวก	ค่าลบ	เศษภาชนะ
พ่อขุนศรีนาวนำถอม พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมือง พ่อขุนรามคำแหง พระยาเลอไทย พระยาร่วงนำถอม พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) พระมหาธรรมราชาที่ ๒ พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไท) พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมปาด)	๑๗๖๒ - ๑๗๘๑ — ๑๘๒๒ - ๑๘๖๒ — — ๑๘๙๐ - ๑๙๑๑ ถึง ๑๙๑๗ - ๑๙๔๒ - ๑๙๖๒ - ๑๙๘๑	๑๒๒๓ ๑๔๔๓ ๑๖๙๓ ๑๙๑๓	๑๗๐๓ ๑๘๒๓ ๑๙๑๓	 ๑๘๕๒ - ๑๙๑๑

การเปรียบเทียบ ชั้นดินธรรมชาติ หลุมทดสอบที่ ๑, ๒, ๓, ๔, ๕

ความลึก จากผิวดิน	ชั้นดินทาง โบราณคดี	รายละเอียด	ชั้นดินธรรมชาติ				
			๑	๒	๓	๔	๕
๐	S*	ดินถมควรวบุงระ			I II III		
๑๐ ซม.		หลังสร้างวัดช้างล้อม					
๒๐ ซม.	๑	สร้างลานปูพื้น	I	I	IV	I	I
๓๐ ซม.		ชั้นดินลูกวังถม	*I-a	*I-a		I-a	II
๔๐ ซม.	๒	ชั้นลานทราย	II	II			III
๕๐ ซม.	๓	ก่อนสร้างวัดชั้นสุดท้าย	III	III	V		IV (๗๔๐-๑๑๖๐)
๖๐ ซม.							V
๗๐ ซม.	๔	ช่วงกลาง	IV	IV	VI		VI (๘๖๕-๑๑๘๐)
๘๐ ซม.							
๙๐ ซม.	๕	ชั้นที่อยู่อาศัย สมัยแรกสุด	V	V	VII	หลุมเสา IV-a ถึง F	VII
๑๐๐ ซม.							
๑๑๐ ซม.	๖	ชั้นดินดาน				โครงกระดูก	VIII ๑๐๑๐-๑๒๒๐

บทสรุป

วัดช้างล้อม เมืองศรีสัชนาลัยมีส่วนที่เก่าที่สุด คือ เจดีย์ประธาน อันเป็นส่วนสำคัญต่อการกำหนดอายุ ซึ่งการกำหนดอายุเจดีย์องค์นี้ในอดีต มีที่มาจากการตีความศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ระบุความตอนหนึ่งว่า

“๑๒๐๗ สกปีกุน (พ.ศ. ๑๘๒๘) ให้ขุดเอาพระธาตุออก ทั้งหลายเห็น กระทำบูชาบวงสรวงแก่พระธาตุไว้ทุกวัน อัมพียงกลางเมืองศรีสัชนาลัย ก่อพระเจดีย์เหนือหอเข้าจึงแล้วตั้งเวียงผาล้อม สามเข้าจึงแล้ว”^{๕๕}

เจดีย์กลางเมืองศรีสัชนาลัย ที่มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุตามจารึกข้างต้น นักวิชาการส่วนใหญ่เข้าใจว่าน่าจะหมายถึง เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ทั้งนี้โดยพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งของวัดซึ่งอยู่ประมาณกึ่งกลางกำแพงศิลาแลงเมืองศรีสัชนาลัย กับลักษณะสถาปัตยกรรมของเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ซึ่งเป็นเจดีย์ทรงกลม มีฐานชลาและฐานประทักษิณคล้ายคลึงกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ นครศรีธรรมราช และรูปแบบ เจดีย์จันทรา ในลังกา และเมื่อได้เปรียบเทียบชายฉัตรพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย ๒๐ องค์ ในฐานจุ่มพระวัดช้างล้อมกับรูปแบบชายฉัตรของพระพุทธรูปนาคปรกไชยา (ครหิ) ซึ่งมีจารึกระบุปี พ.ศ. ๑๗๒๖ จึงเชื่อว่า พระพุทธรูปประทับนั่งที่วัดช้างล้อม น่าจะเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยรุ่นแรก ซึ่งเป็นตัวแทนที่ชี้ให้เห็นพระพุทธรูปศาสนาล้านช้างลาวคำที่เชื่อว่า “ลูกมาแต่เมืองนครศรีธรรมราช”^{๕๖} จึงเชื่อว่าโบราณสถานแห่งนี้ได้รับอิทธิพลความเชื่อ หัตถศิลป์ทางศาสนา จากสำนักสงฆ์ที่เข้ามาแพร่หลายในเมืองสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงโดยผ่านเมืองนครศรีธรรมราช ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑

และจากการดำเนินการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานวัดช้างล้อม โดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้มีการเปิดช่องไว้ที่ฐานประทักษิณ ทำให้เห็นชั้นบัวหางของฐานอีกชั้นหนึ่งซึ่งซ่อนอยู่ภายใน จึงเชื่อว่า ชั้นบัวหางนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของเจดีย์เดิมก่อนที่จะขุดเอาพระธาตุออก หรือเป็นร่องรอยของฐานอีกชั้นหนึ่งของเจดีย์เดิมที่สร้างขึ้นตรงกับจารึกในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

อย่างไรก็ตามก็ยังมีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการตีความ วัดที่ตั้งอยู่กลางเมืองศรีสัชนาลัยตามความหมายที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ นั้นน่าจะหมายถึงที่ใดแน่นอนอยู่สองประการคือ ประการแรก ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น เมืองศรีสัชนาลัยจะอยู่ที่ใด เนื่องจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชียงก้อจะเป็นวัดกึ่งกลาง เมืองศรีสัชนาลัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ เพราะห่างจากบริเวณรอบ ๆ วัดออกไปมีกำแพงดินล้อมรอบอยู่ถึง ๓ ด้าน แสดงถึงลักษณะของชุมชนโบราณ อีกส่วนหนึ่งต่างหากไปจากเมืองศรีสัชนาลัยที่เป็นที่รู้จักกัน ทั้งลักษณะโบราณสถานก็เก่าแก่สืบขึ้นไปถึงก่อนปี พ.ศ. ๑๘๐๐ แม้องค์ประธานปัจจุบันจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายก็อาจจะสร้างครอบทับเจดีย์เดิมในสมัยพ่อขุนรามคำแหงได้ที่น่าสนใจคือ เขาหินศิลาแลงขนาดใหญ่ทำเป็นแทกกลมของกำแพงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชียงโขง โครงสร้างเช่นนี้ชวนให้นึกถึง คำว่า “เวียงผาล้อม” ของพ่อขุนรามคำแหง ในศิลาจารึกหลักที่ ๑

๕๕ ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๔ บรรทัดที่ ๔ - ๘ กรมศิลปากร ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย (โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕) หน้า ๒๐๐

๕๖ เวียงเดิม ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๒๘ หน้าที่ ๘

ประการที่สองคือ หากจะกลับมามองทัศนคติเกี่ยวกับจักรวาล (COSMORLOGY) และความเชื่ออันเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการแสดงรูปลักษณะองค์ประกอบทางศิลปะอย่างมีความหมาย วัดเขาสวรรคตที่ ตั้งอยู่บนเขา ห่างจากวัดช้างล้อมไปทางทิศตะวันตกนั้นดูจะยากลำบากสำหรับบุคคลธรรมดาจะได้เยี่ยมชมรายได้ถึง ก็อาจเป็นสัญลักษณ์ของเขาพระสุเมรุศูนย์กลางจักรวาล หรือวัดกลางเมืองที่เด่นเป็นสง่าแลเห็นได้ในระยะไกล

ภายหลังปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้ขุดเปิดผนังฐานประตักษิณของเจดีย์ประธานดังได้เสนอไว้ในบทที่ ๕ จึงพบว่า ชั้นบัววงายที่ซ่อนอยู่ภายในฐานประตักษิณ เป็นเพียงผนังเดิมของเจดีย์ประธานวัดช้างล้อมที่สร้างเสร็จไม่สมบูรณ์ ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของเจดีย์เดิมในสมัยก่อนหน้านั้นแต่อย่างใด

และผลจากการขุดค้นทางโบราณคดี ในปีเดียวกันบริเวณใกล้เจดีย์ประธานวัดช้างล้อม ขนาด ๒x๒ เมตร จำนวน ๕ หลุม ดังได้เสนอไว้ในบทที่ ๖ พบว่าก่อนการสร้างเจดีย์ประธานวัดช้างล้อม บริเวณพื้นที่แถบนี้ได้มีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยก่อนถึง ๓ ระยะ และสมัยท้ายสุดก่อนที่จะสร้างเจดีย์วัดช้างล้อม น่าจะมีอายุอยู่ในช่วงหลังปี พ.ศ. ๑๙๕๐ นั่นคือ เจดีย์องค์นี้สร้างหลังจากที่พญารามคำแหงระบุไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑

ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น เจดีย์ประธานวัดช้างล้อมปัจจุบัน จึงไม่จำเป็นเจดีย์กลางเมืองที่กล่าวถึงในหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ เพราะไม่ได้สร้างในสมัยพญารามคำแหง แต่จะเป็นเจดีย์กลางเมืองที่สร้างขึ้นในสมัยหลังโดยจะต้องเป็นระยะเวลาที่จะพัฒนารูปแบบการทำช้างแบบนูนสูง มาเป็นรูปแบบช้างปูนปั้นยืนเต็มตัวโดยเฉพาะในสมัยพระยาธิไทย ซึ่งพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดพระพายหลวง ฐานลุ่มนั้นคงแล้วนั้น น่าจะมีสำนักสงฆ์หลายหลากเข้ามาจนเกิดการแข่งขันความเป็นใหญ่ ดังที่เราจะพบความขัดแย้งได้จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๒ (จารึกพระศรีสัทธิธาราขุมาชน) และเรื่องราวของสมณะเถระที่มาจากนครพิน การแข่งขันดังกล่าวอาจจะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงพุทธลักษณะ อันเป็นเรื่องสำคัญจากพระพักตร์กลมในสมัยแรก ตัวอย่างเช่น พระพุทธรูปประทับนั่งที่วัดพระพายหลวง มาเป็นพระพักตร์ยาวที่เกิดขึ้นในสมัยพระยาธิไทยแทน ลักษณะพระพักตร์พระพุทธรูปแบบยาวนั้น พบในพระพักตร์ของพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่วัดช้างล้อมเช่นกัน การเปลี่ยนแปลงพุทธลักษณะเช่นนี้ น่าจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงถึงสำนักสงฆ์สำนักใหม่ที่เข้ามามีบทบาทสูงแทนสำนักสงฆ์เดิม และเกิดขึ้นในสมัยพระยาธิไทย

ดังนั้นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัยในชั้นเจดีย์ประธาน วัดช้างล้อมนี้ ก็น่าจะสร้างขึ้นในสมัยพระยาธิไทย โดยเลียนแบบชายจิวรจากพระพุทธรูปครุฑ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่ เพื่อสร้างความเชื่อถือให้แก่บุคคลทั่วไป

นอกจากนั้นอิทธิพลเขมรที่เข้ามามากในสมัยพระยาธิไทยนอกจากจะปรากฏในส่วนวนศิลาจารึกของพระยาธิไทยแล้วยัง ปรากฏในสถาปัตยกรรมในส่วน ฐานชาลารองรับรูปช้าง ฐานประตักษิณ บันไดนาค และยักษ์ปูนปั้น ของเจดีย์วัดช้างล้อม คติเรื่องเขาพระสุเมรุที่ปรากฏในลำดับรูปปูนปั้นที่วัดช้างล้อม อาจจะแสดงให้เห็นถึง “เขาพระสุเมรุ” ที่กล่าวถึงไว้ในไตรภูมิพระร่วงซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระยาธิไทยเช่นกัน

ดังนั้น วัดช้างล้อมที่เชื่อกันมาแต่เดิมว่าสร้างขึ้นในสมัยพญารามคำแหงจึงน่าจะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยพระยาธิไทย ซึ่งอิทธิพลเขมรเข้ามาแพร่หลายและพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่องค์ใหญ่แตกต่างออก

เป็นสำนักสงฆ์ต่าง ๆ โดยลักษณะพระสาวกลีลารอบก้านฉัตรกลมที่เจดีย์ทรงกลมวัดช้างล้อมอันเป็นศิลปะสุโขทัยแท้ อิทธิพลดังกล่าวจะเกิดขึ้นในสมัยพระยาสิทธิไทยนี้ด้วย

อนึ่งการทำโครงสร้างรูปโค้งครึ่งวงกลม ซึ่งพบว่าทำเป็นลำตัวช้างปูนปั้นที่วัดช้างล้อมนั้น ไม่ปรากฏมาก่อนในสมัยสุโขทัย ยกเว้น วัดพระศรีซึ่งอาจร่วมสมัยกับอยุธยาซึ่งเป็นอิทธิพลตะวันตกที่เข้ามาในสมัยหลัง ส่วนการทำโครงสร้างรูปโค้งครึ่งวงกลมที่พบที่เลาอาจะเป็นเทคนิคเดิมที่ช่างก่อสร้างอาคารได้ลองนำมาใช้ในโบราณสถานวัดช้างล้อม เป็นครั้งแรกดังปรากฏที่ ลำตัวช้างปูนปั้นแต่ยังไม่กล้าที่จะนำมาใช้กับซุ้มพระพุทธรูปที่อยู่เบื้องบน

การศึกษาเรื่องวัดช้างล้อมนี้ ทำได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น คือ ผลการขุดค้นทางโบราณคดีจำนวน ๕ หลุม อาจจะเป็นข้อมูลที่น้อยเกินไป ที่จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการเข้ามาอยู่อาศัยแต่ก็มีข้อสังเกตเกี่ยวกับปริมาณเครื่องปั้นดินเผาที่เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากในชั้นดินสุดท้ายก่อนการสร้างเจดีย์วัดช้างล้อม (ประมาณ ร่วมสมัยพ่อขุนรามคำแหง) น่าจะเป็นเครื่องชี้บ่งอย่างหยาบที่สุดถึงความหนาแน่นของผู้คนที่ทวีจำนวนขึ้นในระยะเวลานั้นรวดเร็วในสมัยดังกล่าวนี้

ในอนาคต หากได้มีการขุดแต่งโบราณสถานวัดร้าง บ.น. ๑๐, ๑๑, ๑๒ ที่อยู่หลังวัดช้างล้อมกับการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณส่วนอื่นของวัดช้างล้อมและชั้นดินวัดร้าง บ.น. ๑๐, ๑๑, ๑๒ เปรียบเทียบกับชั้นดินทางโบราณคดี บริเวณวัดช้างล้อมที่ได้ดำเนินการไปแล้ว อาจจะทำให้ประวัติศาสตร์ของวัดช้างล้อมกระจ่างหนักแน่นยิ่งขึ้น โดยทั้งหมดน่าจะเกี่ยวข้องกับการทำอุตสาหกรรมเตาสังคโลก เมืองศรีสัชชนาลัย ตั้งแต่ก่อนสมัยพ่อขุนรามคำแหง จนถึงสมัยพระยาสิทธิไทย ซึ่งเรื่องราวทั้งหมดสามารถนำมาประมวลให้มองเห็นประวัติศาสตร์เมืองศรีสัชชนาลัยในมุมมองที่กว้างขวางยิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

๑. กองโบราณคดี, เหรียญกระษาปณ์ในประเทศไทย (COIN IN THAILAND) ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพขุนสนาสุวรรณภักดี ๒๕๑๗
๒. กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖
๓. กรมศิลปากร, ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๑ หลักที่ ๑ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระราชประสิทธิ์คุณ ๒๕๑๕
๔. จิตร ภูมิศักดิ์, สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โรงพิมพ์สามัคคีสาสน์, ๒๕๑๖
๕. ไชติ กัลยาณมิตร, พ.ศ. พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยจัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๔ รอบ, ๒๕๑๗
๖. เทพ สุวรัตน์, วัดมเหยงค์ พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา: กรมศิลปากร, ๒๕๑๑
๗. บรรเวท รุ่งรุจี, รายงานการศึกษาและสำรวจโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย: เอกสารทางวิชาการ หมายเลข ๒ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย กองโบราณคดี กรมศิลปากร; ๒๕๒๖
๘. ประโชติ สังขานิก, รายงานการสำรวจและบูรณะโบราณสถาน เมืองเก่า ศรีสัชนาลัย คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย
๙. ปรีดา ศรีษาลัย, รวมเรื่องของศรีษาลัยที่ ๑: สำนักพิมพ์, ๒๕๐๗.
๑๐. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง: พิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ. นายกำร เทพหัสดินดิษฐ์ ณ อยุธยา ๒๕๔๖.
๑๑. พระราชวรมณี, ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย ชุมชนศึกษาพุทธศาสตร์และประเพณีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์ ๒๕๒๖.
๑๒. พระยารัชมโนโรหิต, "ธาตุนิธานปริเฉท" มหาวงษ์พงศาวดารลังกาทวีปภาษาไทยและภาษาบาลี ฉบับหลวง ในหอสมุดวชิรญาณ เล่มที่ ๓; โรงพิมพ์ไทย, ร.ศ. ๑๒๙
๑๓. มานิต วัลลิโรดม สถาปัตยกรรมสมัยสุโขทัย, คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสุโขทัย: ปี พ.ศ. ๒๕๐๓
๑๔. มะลิ โกลสันทียะ การเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโบราณสถานเมืองศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย นิคมสารศิลปากร ปีที่ ๑๗ เล่มที่ ๒.
๑๕. มะลิ โกลสันทียะ บันทึกประจำปี แผนงานการปรับปรุงชุดแต่งและบูรณะวัดช้างล้อม ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒.
๑๖. ยอร์ช เซเดส์, ศ.จ.แต่ง สุภัททิศ ดิศกุล แปล ศิลปไทยสมัยสุโขทัยและราชธานี รุ่นแรกของไทย; โรงพิมพ์คุรุสภา ๒๕๐๗.
๑๗. สมชาติ มณีโชติ ศิลปเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวารวดี วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต.
๑๘. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์ ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาคที่ ๑ ทำเนียบรัฐบาล ๒๕๔๘.
๑๙. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา: กรมศิลปากร ๒๕๑๑.

๒๐. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เทียวเมืองพระร่วง; หอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๐๓.
๒๑. สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, มูลเหตุการสร้างวัดในประเทศไทย, รวมบทความศิลปไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
๒๒. สมเด็จพระบรมยานาจิคราษฎร์วดีวงศ์ จดหมายเหตุระยะทางไปเมืองพิษณุโลก โรงพิมพ์พระจันทร์ ๒๕๐๖
๒๓. สมพร อยู่โพธิ์ เรียบเรียง พระพุทธรูปปางต่างๆ กรมศิลปากร โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ ๒๕๑๘
๒๔. เสนอ นิลเดช ผ.ศ. สถาบันยกกรรมไทย รายงานการสัมมนาการเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย ของศูนย์สุโขทัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ; โรงพิมพ์พิมพ์เนต, ๒๕๒๑.
๒๕. เสนอ นิลเดช ผ.ศ. สถาบันยกกรรมไทยสมัยสุโขทัย; เอกสารวิชาการสถาบันยกกรรมไทย ชั้นปีที่ ๓ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยกรมศิลปากร, ๒๕๒๖.
๒๖. สุเมธ ชุมสาย ด.ร.ลักษณะไทย พระนคร, ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๖.
๒๗. สุวัชัย ศรีสำอาง วิวัฒนาการพระพุทธรูปในประเทศไทย โบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สวรรค์วรรณาก จ.สุโขทัย หอวัฒนธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๗
๒๘. อนันต์ ชูโชติ เจดีย์วัดช้างรอบ จ.กำแพงเพชร สารนิพนธ์ประกอบการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต โบราณคดี ปี พ.ศ. ๒๕๒๓.
๒๙. อนุวิทย์ เจริญสุขกุล ร.ศ. คลังจักรวาล พุทธศาสนาลังกาเถรวาทหลังการกวาดล้างที่มีอิทธิพลต่อแบบเมือง และสถาบันยกกรรมในประเทศไทย; นิตยสารวารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ - ๒ ฉบับครบรอบปี ของคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๖.
30. A.B. GRISWOLD, TOWARDS A HISTORY OF SUKHODAYA ART, THE NATIONAL MUSEUM; BANGKOK 1967.
31. C. SWARAMANURI, INDIAN SCULPTURE, NEW DEUHI; INDIAN CONCIL OF CUTHAL RELATION 1961.
32. GEORGE COEDÈS, ANGKOR; OXFORD UNIVERSITY PRESS; 1963.
33. H.G. QUARITCH WALES; DAVARAVADI LONDON 1869.
34. LAWRENCE PALMER BRIGGS, THE ANCIENT KHMER EMPIRE; PHELADEPPHIA, THE AMERICAN PHELOSOPHICAL SOCIETY. 1951.
35. LOUIS FREDERIC, INDIAN TEMPLE AND CULTURES; THAMES AND HUDSON, TEXT PRINTED IN HOLLAND, 1959.
36. MADELUME GITEAU, "THE WALL CITY" THE CIVILAZATION OF ANGKOR SWITZERLAND; REXXOLI NEW YORK, 1976.
37. R.L. PENDLETON, LATERITE AND ITS STRUCTURES USE IN THAILAND AND COMBODIA; GEOGRAPHICAL REVIEW V 31, 1941.
38. R.L. HON MALCOLM MACDONALD, ANGKOR GREAT BRITAIN, LONDON; RICHARD. CITY & COMPANY LTD.
39. PIRIYA KRAIREKSH, D.R. THE SACRED IMAGE SCULPTURE FROM THAILAND. EXHIBITION ORGANIZED BY THE MUSUEM FOR FAR ASIAN ART OF THE CITY OF COLOGUE IN COLLABORATION WITH THE DEPARMENT OF FINE ARTS AND THE NATIONAL MUSEUM BANGKOK 1979-1980.
40. SNEAD STEWA, RUINS IN JUNGLES LONDON; HAWISH HAMITON; 1962.
41. W.H. SIRISENA, ARCHITECTURAL CROSS - CURRENTS SRI LANKA AND SOUTH EAST ASIA NETHERLAND; LEIDEN E.J. BRIU 1978.

ปกหน้า วรฤทธิ์ ธนโกเศศ
ปกหลัง สุวิทย์ วิศวานันท์

พิมพ์ที่: บริษัท วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด

440/17-19 ซอยชัยสมรภูมิ ถนนราชวิถี กรุงเทพฯ 10400 โทร. 2451369, 2452076, 2453883, 2454427

นางพนิดา ปทุมวักษ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา

คณะผู้จัดทำ

คณะที่ปรึกษา

นายทริศศักดิ์	เสนาณรงค์	อธิบดีกรมศิลปากร
นายสุวิชัย	วิหคินฤติ	รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายมงคล	บุญวงศ์	เลขาธิการกรมศิลปากร
นายนิคม	มูลนิธิกะคามะ	ผู้อำนวยการกองโบราณคดี
รองศาสตราจารย์เสนาะ นิลเดช		คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร
นายมะลิ	โคกสันตียะ	นางช่างศิลปกรรม ประจำโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีวิชัยน่าน
นายพิเศษ	เจียจันทร์พงษ์	นักโบราณคดี มิวหน้ำฝัวยบวิพรท้าวไป กองโบราณคดี

คณะทำงาน

นางณิณี	บุญปาน
นางสาวอังฉา	แจ้งสาริกิจ
นายสุรพล	คำวิหกุล
นายธนฤทธิ์	ชนโกเศศ
นายอดิศักดิ์	เช็กรัตน์
นายสิงคม	บวิสุทธิ์
นางวิชนิ	บุญนาค
นางสาวบุรณี	บุรณศิริ

พุ่มชูด่านทางโบราณคดีที่ ๔,๕ วัดช้างล้อม

